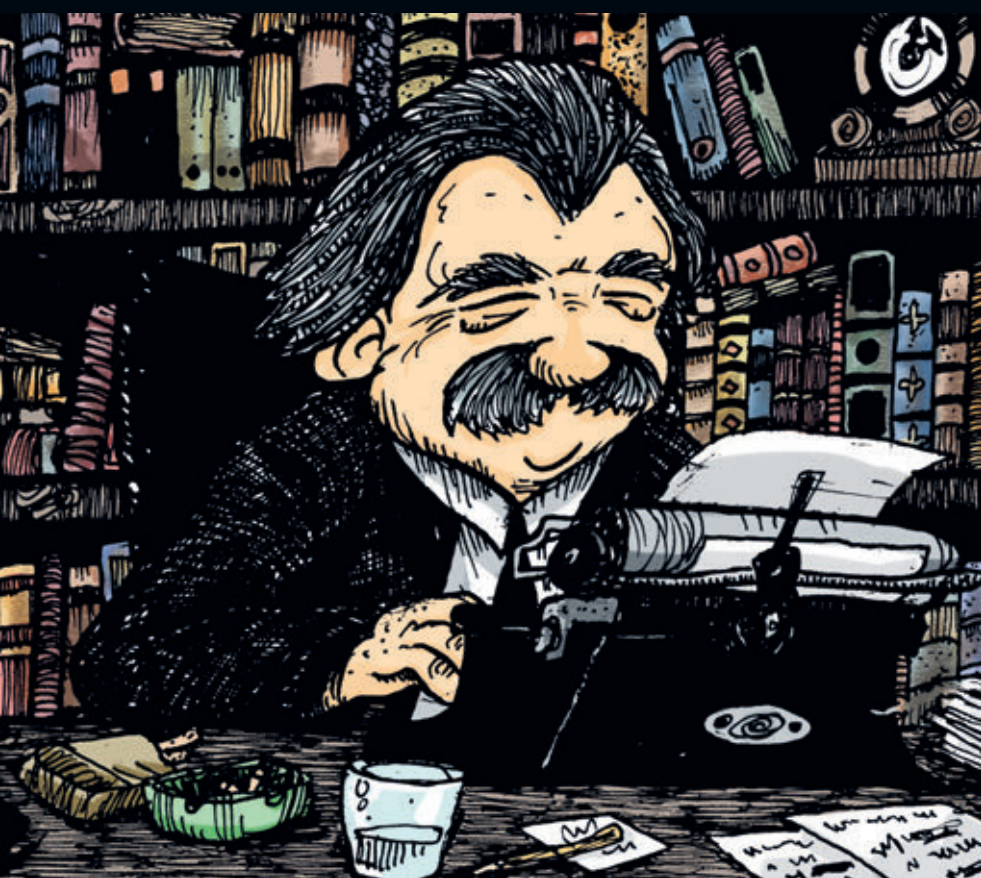

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2022
1

Nagy Gerzson prózája | Vida Gergely, László Liza,
Fellinger Károly versei | Cséve Anna, Eisemann György,
Makkai T. Csilla, Nagy Levente, Szilágyi Zsófia, Varga Emese,
Vétek Bence tanulmányai | Lakatos István képregénye |
Kritikák Kondor Vilmos, Csepregi János, Dániel András,
Kollár Árpád, Papp-Zakor Ilka, Kollár-Klemencz László,
Krulik Zoltán és Vonnák Diána könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 21. évfolyam

Szerkesztők:

Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*Idegen horizontok*),
Pataki Viktor (*tanulmány*), Vass Norbert (*főszerkesztő-helyettes, kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Császár Irma Tímea

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,

az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban

és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Gál Ferenc: <i>Járó föld</i> (Új Forrás, 2021/10.)	3
Szentjános Csaba: <i>Őszi séta</i> (Ezredvég, 2021/6.)	5
Vida Gergely: <i>Balaton</i> (Kalligram, 2021/12.)	6
Nagy Gerzson: <i>Porzsák</i> (Tiszatáj, 2021/11.)	7
Nagy Tamás: <i>lassú érkezés</i> (Pannon Tükör, 2021/6.)	11
László Liza: <i>Az Erőszakról</i> (Forrás, 2021/11.)	12
Fellinger Károly: <i>Szélcsendben...</i> (Partium, 2021/4.)	14
Nomád Földi László: <i>A vadidegen</i> (Élet és Irodalom, 2021. december 3.)	15

■ MÓRICZ ZSIGMOND

Cséve Anna: <i>Móricz Zsigmond a századforduló dinamikájában</i>	21
Szilágyi Zsófia: <i>Móricz Zsigmond és Intim Pista</i>	32
Eisemann György: <i>Adagio barbare</i>	47
Nagy Levente: <i>A száj, a balta és a rózsza (neve)</i>	58
Makkai T. Csilla – Varga Emese – Véték Bence: <i>Egy életmű metszete</i>	71

■ KÉPREGÉNY

Lakatos István: <i>Baszki, Zsigmond!</i>	86
--	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Káli Anita: <i>From the puszta: Móricz Zsigmond és angol nyelvű fordításai</i>	92
Kiss Ádám László: <i>A francia science-fiction a szocialista Magyarországon</i>	103

■ KRITIKA

Török Lajos: <i>Szabadság, szerelem...</i> (Kondor Vilmos: <i>Örvényben</i>)	115
Tanos Márton: <i>Egy állatmitosz anatómiája</i> (Csepregi János – Dániel András – Kollár Árpád: <i>Nyuca</i>)	120
Váczi Balázs: <i>A méhek egyetemes nyelvén írott üzenet</i> (Papp-Zakor Ilka: <i>Majd ha fagy</i>)	124
Klajkó Dániel: <i>Meseszép, naiv, korszerűtlen családrégény</i> (Kollár-Klemencz László: <i>Öreg banda</i>)	130

Márjánovics Diána: <i>Emlékszilánkok csalóka villanása</i> (Krulik Zoltán: <i>Anyakönyv</i>)	134
Tóth Ramóna Mirtill: <i>Nincs retúr</i> (Vonnák Diána: <i>Látlak</i>)	139

REPERTÓRIUM

2021. november–december (Zahari István)	143
Számunk szerzői	164

Lapszámunk borítója Lakatos István képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma,
Petőfi Kulturális Ügynökség, Nemzeti Együttműködési Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Nemzeti
Együttműködési
Alap

SZEMLE

Gál Ferenc

JÁRÓFÖLD

Nem kéne túlzásokba esni.

Erőltetni, hogy az elektromos viharban a tető összes gyámja egyszerre nyikordul, a csigák női énje elhal. Átírni jövő időbe, hogy a száműzöttek szigetére tartunk láda ruhával és újra felfedezett könyvvvel, oldalszéllal indulásunk óta. Fordítva is lehet. A kibic támlás székén megidézhető, hogy az elbeszélésnek, a vágynak mindenben megfelelőt kerestem. Hogy az ércelértől megkergült iránytű, a dülöngélő múzsa látványától megittasult költő csak idézet, a hátsó terem szellőzőjébe a hegyi levegő bezúdul, a tarkók megfeszülnek. És semmi nem szolgáltat ebből anyagot a városban a bevett művészetnek.

Majd azt mondom: hallottam az élet forrását csobogni. Láttam, hogy fényárban úszva bár, a hágón túl is átmeneti időket élnek. A tisztázó beszélgetésig meg beveszem magam a vigalmi negyedbe, és elfogadok minden egyes próbát, ájulásig. És ha majd a sebeimre, arcszímemre szeretteim félszegen

és szörnyülködve rákérdeznek,
csak legyintek. Amitől mindjárt
pontosabban értik, hogy milyen
akadályok választhattak el az élet
forrásától hallótávolságban.
Hogy mit jelent az idők átmeneti volta
túl a hágón, és hogy ezzel az utammal
nem fecsérelték a pénzük.

Új Forrás, 2021/10.

Szentjánosi Csaba

ŐSZI SÉTA

A fák eldobálják leveleiket,
hogy a következő ősz megtalálja őket –
és visszataláljon,
ez Rákoskeresztúr, az uszoda, a cukrászda,
a sportpálya, az iskola, a templom...
közel ugyan egymáshoz, érdekes mértani
alakzatban, de mennyi ember testi-lelki távolságban,
pulzálásban mégis,
most szombaton, minden békésebb, állóbb,
sétálunk feleségemmel, mintha állófogadáson
vennénk részt, ahogy a játszótér megkínál hangjaival,
az iskola csöndtanulásával,
a percek hiába szaladnak, az idő ráér,
és felhőkomondorok terelik a napsugarakat,
a kerületünk (XVII. ker.), lelki-területünk,
ahol igaz, a facsometék túlnőtték gyerekeinket,
de időrovátkáikat őrzik, ahogy melljük álltak,
egyikük sincs már itthon, fiam rég elköltözött,
lányom másik lábán gödöllői cipő van,
Andival sétálunk, tízujjas kézfogáskesztyűnk van a tél ellen,
sétálunk? inkább, kicsit gyónunk minden léptünkkel,
amíg feloldoz minket a szerelem...

Ezredvég, 2021/6.

Vida Gergely

BALATON.

Az innenső oldal

A somogyi oldalon támasztották
alá ezt a hatalmas képeslapot.
Éppen csak annyira emelték meg,
hogy ne csússzon az északi partra a hal,
az iszap, a vitorlások, a nádasok
ökoszisztémája ne sérüljön,
meg persze hogy ne szurkálják agyon
a strand vendégeit a száraz szálak,
az árbcok.

Ha megfelelő szögbe állítod a fejed,
a nővéruha-zöld felületen megcsillanó
fény kiéget egy-két ezer pixelt,
de nem számít,
utólag javítható a Balaton.

Ezzel szemközt érdemes feküdni.

Az elme beleejti a látványt
a gulyáslevesbe. Kikockásodik
a hús, a krumpli, megkarcolja
a gyomorfalat. Felszívja a sört.
Visszapárolog a homlokodra,
amikor kanaladra hajolsz.

Kalligram, 2021/12.

Nagy Gerzson

PORZSÁK

Moziból mentek haza vasárnap délután, Ildikó szobakonyhás albérletébe. Az Oktogonnál, az Andrásy úti zebra közepén Ákos szemébe sütött a nap. A járdára érve felemelte Ildikót, hogy ő is lássa. A fenekét ölelte át, magához szorította, érezte a vastag kabátot át a szeméremcsontját. Arra gondolt, mire hazaérnek, besötétedik, felgyulladnak az utcai lámpák, a szoba hátsó fala sárgán veri vissza a fényt. Szerette azt a szobát. Nem tettek fel függönyt, és a redőny az egyik feltekerésnél beakadt. Ha odalent akad el, megszereli, gondolta, legalábbis megpróbálja, de így nem zavart senkit. Ildikó lakótársa két éjszakát tölt Budapesten, legkésőbb péntek este mindig hazautazik. Ildikó forgatta a fejét, nem látta a napot.

Egy francia filmet néztek, a kritikák agyondicsérték, Ákos úgy ült be, hogy utálni fogja. Fél óráig nem is csalódott. Készítette a mondatokat előadás utánra. Sablon, prekonceptió, giccs. Az elkényelmesedett nyugat arroganciája. A film felénél azonban váratlanul beleszeretett a főhősnőbe, rövidre nyírt hajú, fiús alkatú lány, az idő nagy részében fekete harisnyában és garbóban sétálgatott, vagy a kanapén hevert a montmartre-i garzonlakásban. Ildikó combjára tette a kezét, elképzelte, hogy állva, ruhában dugnak az albérletben, a falhoz támaszkodva.

A Király utcánál sárgán villogott a gyalogátkelő jelzőlámpája, a szemközti oldalon rendőrautó parkolt. Ákost néhány évvel ezelőtt megbüntették, amikor a Király utcáról jobbra kanyarodott a körútra. Ott állt a rendőr akkor is, várta, hogy kanyarodjon valaki. Tetszett a film, kérdezte Ákos. Ildikó nem felelt. A másik irányba nézett, nyugat felé, hátha itt megpillantja a napot. Tetszett a film, kérdezte újra Ákos. Az eleje szuper volt, hadarta Ildikó, különösen a fiú, aki megneveztette a gyerekeket. Ákos nem emlékezett. Milyen fiú, kérdezte. A vékony, göndör hajú. Nem tudom. Akinek olyan hajlott orra volt, dehogynem tudod. Együnk valamit. Nem vagyok éhes. Elsétáltak a török gíroszos előtt, Ildikó lassított, Ákos húzta maga után. A zsidó fiú, kérdezte. Nem zsidó, mondta Ildikó. Honnan veszed, hogy zsidó? Imádtam, hogy valójában nem is akarta megneveztetni a gyerekeket, leszarta az egészet. Mintha nem is a saját tekintete váltaná ki a hatást. Fel se fogta, milyen képességgel rendelkezik. Miről beszélsz, kérdezte

Ákos. Ugyanazt a filmet néztük? Jaj, nem lehetsz ilyen cinikus, mondta Ildikó. Megállt, megrántotta Ákos kabátján a gallért. Hazudtál vagy tényleg láttad a napot?

Hihetetlen, gondolta Ákos, ez a göndör hajú kis fasz az egyetlen, amire a filmből emlékszik. Mi olyan különös abban, hogy megnevetesz egy gyereket? Bárki megcsinálja. Fiatal pár közeledett a járdán, a férfi tolt a babakocsit, a nő a telefonját nyomkodta. Világosszürke ballonkabátot viselt, arca hasonlított a film főszereplőjére. Hasra fog esni, gondolta Ákos. Ha nem most, holnap, ha nem holnap, máskor. Csak idő kérdése, mikor esik hasra. Néhány lépésre voltak, amikor a kocsiiban ülő kisgyerek felkapta a fejét, és Ákosra nézett. Sapkája félig takarta a szemét, hiába kalimpált, nem fért hozzá a kabátja ujjától. Ákos vigyorgott, és a gyerek visszamosolygott rá. Gügyögött is valamit, de Ákos nem értette. Láttad, kérdezte Ildikót. Mit, mit láttam? A gyereket, megnevettettem. A család közben elsétált mellettük. Megnevettettem, ismételte Ákos. Megfordult, toporgott, a távolodó babakocsit bámulta. Ja, persze, mondta Ildikó.

Mire hazaértek, Ákosnak korgott a gyomra, mégiscsak enniük kellett volna egy gíroszt. Ildikó becsukta a bejárati ajtót, Ákos a falhoz szorította, szeméremcsontjához nyomta a tenyerét. Csókolóztak. Ildikó kicsatolta az övét, a fal felé fordult. Ákos lerángatta a farmert a csípőjéről, leguggolt, de Ildikó ellépett előle, és a konyhaasztalhoz csoszogott. Ne haragudj, mondta, nincs kedvem. Leült a székre, a farmert a bokáján hagyta, kis kupacba gyűjtötte az asztalon szétszórt kenyérmorzsát. Ákos levette a kabátját, a bejárati ajtóra csavározott kampóra akasztotta. Odakint teljesen sötét volt, sokkal sötétebb, mint amilyennek az Oktogonnál elképzelte. A sárga fény villogott az üres falon. Ildikó a tenyerébe seperte a morzsákat, ujjával babrálta, visszaszórta az asztalra. Ugyan már, semmi gond, mondta Ákos. Felvett egy vizesposzharat az asztalról, a falhoz vágta. Az üvegdarabok százfelé repültek. Ildikó ijedten ugrott fel, Ákos elállta az útját. Feltakarítom, mondta. Ildikó szó nélkül megfordult, arcába seperte a haját, a fürdőszobába csoszogott. Te nem vagy normális, suttozta. Ákos partvist és lapátot vett elő az előszobaszekrényből. Néhány ruha és blúz mellett világosszürke ballonkabát lógott a vállfán. Olyan, derékban övvel szűkíthető, amilyent a babakocsis nő viselt az utcán. Nem az Ildikó kabátja, a lakótársáé lehet. Ákos folyton elfelejti a nevét. A kabát belső zsebében műanyag öngyújtót és három szál cigarettát tapogatott ki. A bélés alján dohányforgácsok. Az öngyújtót és az egyik cigit a nadrágzsebébe csúsztatta.

A főszereplő kezében folyton füstölt a cigaretta, Ákos már akkor rettenetesen megkívánta, de csak most számolta végig, hogy tizenhat hónapja nem gyújtott rá. Felkapcsolta a villanyt. Az üvegszilánkok csillogtak a fényben. Hol a porszívó, kiáltott a fürdőszobába. Résnyire nyitotta az ajtót, Ildikó a kád szélén ült, könyökét a térdére támasztotta, arcát a tenyerébe. Hol a porszívó, kérdezte újra Ákos. Négykézláb kutatott a főzőfülke aljában, a mosogató alatt. Az ágyneműtartóban talált rá, szétszerelve. *Miele Cat&Dog PowerLine vacuum cleaner 890 KW*, csodálkozott, hogy ilyen nagy teljesítményű, drága porszívót adnak ehhez az ócska lakótelepi lakáshoz. Kié a porszívó, kiáltotta. Összepattintotta a csöveket, a fejet ráerősítette, bedugta a zsinórt a konnektorba. A motor rövid ideig zajosan pörgött, hirtelen elhalkult. Kinyitotta a fedelet, a vászon porgyűjtő zsák szinte teljesen kitöltötte a porszívó belső üregét. Megnyomkodta, duzzadt volt, feszes. Sosem cserélték még, gondolta. Nem merete megkérdezni, van-e tartalék. Nylonzacskóba tette a zsákat, cipőt húzott, és kilépett az ajtón.

A szemetes konténer az utca elején volt, két perc sétára a háztól. Most vette észre, hogy az utca közepén enyhén elkanyarodik, nem látni a végét. A Fehérvári úton eldübörgött a villamos. Felhajtotta a konténert, a porzsákat a szemét tetejére fektette. A szél kisépért néhány fóliadarabot, sodorta az aszfalton. Ákos mutató- és hüvelykujjal nyúlt be a kerek lyukon, megborzongott, ahogy bőre a száraz, kemény anyaghoz ért. Ez tovább fog tartani, mint gondolta. Visszagyalogolt a lakásba, leakasztotta a kabátot az ajtóról, sálát, sapkát vett magára és a barna bőrkesztyűt, Ildikótól kapta karácsonyra. A konténernél arca elé csavarta a sálát, hogy a száját és az orrát is teljesen befedje, két ujjal nyúlt a lyukba, megszorította, és húzni kezdte az anyagot. Három-négy húzás után elszakadt. Benyúlt újra, fogást keresett, húzta. Elképzelte, ha az egészet egyben kiszedné, milyen hosszú lenne. Körbetekerné vele a háztömböt. Hajszálak, befőttesgumik, cipőfűződarabkák, összegöngyölt nyloncafatok, drótok, cérnaszálak, elektromosvezeték-részek, zöldség- és növényfoszlányok, spenót, zeller, fogselyem, kondom, egérfarok, köröm, injekciós tű, gitárhúr, kutyaszőr, macskaszőr, tengerimalacszőr, szárított bikapénisz, kolbászhej, szempilla, pinaszőr, rágógumi, gumicukor, vadszőlőinda, üvegszilánk tartja össze ezt az elképesztő hosszúságú fonatot. Azt képzelte, orvos a kórházi műtőben, és a beszáradt, megszenesedett ürüléket operálja ki a beteg végbélnyílásán keresztül. Az erőszakosan betelepített idegen testet az anyából. Akárhányszor elszakadt a fonat, bosszankodott, mintha azzal, hogy százfelé szaggatja, százszor

meg is öli. A végén könnyebb lett. Rázogatta a zsákokat és por hullott ki. Ujját mélyen kellett a lyukon bedugnia, hogy az utolsó darabokat is elérje.

Lefejtette kezéről a kesztyűt, a konténerbe dobta. Mit hazudjon, hol vesztette el? A sálat szürke por lepte, undorodva kidobta azt is. A házhoz gyalogolt, felnézett, világos volt az ablak. Lifttel ment a harmadikra. Ildikót nem találta a szobában. A porzsákokat a műanyag pánt-hoz pattintotta, bekapcsolta a gépet, felporszívózta az üvegszilánkot. A sarokban, a parkettarésben csillogott még valami. Felporszívózta azt is. Mitől olyan nagy szám az a göndör, nagyorrú, gondolta. Megnevet-teti a gyerekeket? Miért olyan fontos ez? Még ha a saját gyereke volna. Visszatette a porszívót az ágyneműtartóba. Holnap reggel majd kiüríti. Ildikó a kádban ült, habos vízben, bal lábát kilógatta a kád peremén. A tükröt homályos pára fedte. Ákos a szájába dugta a cigarettát, kissé gyűrött volt, meggyújtotta, leszívta a füstöt. Enyhe, ismerős szúrást érzett a mellkasában. Ildikó ránézett, elmosolyodott. A füst elvegyült a vízpárával. Nem adsz egy slukkot, kérdezte.

Tiszatáj, 2021/11.

Nagy Tamás

LASSÚ ÉRKEZÉS

nem vagy felkészülve a szűk folyosókra a félhomályra
tested veszteségeire újra és újra megvizsgálod a tengert
kövekkel a zsebeidben másként látod
a lehetőségeid még megvannak a démonok
téged figyelnek egy ideje rítusokat csinálsz
legyen szó vacsoráról vagy lefekvésről
mennyi lobogás kell egy könnyed nyárestéhez
a lüktetés szétárad benned ahogy
hozzád érnek az árnyékok most statikusak
nem hordoznak jelentést pedig igazán
jelezhetnék a rád hulló faleveleket
a becsapódó rakétát

Pannon Tükör, 2021/6.

László Liza

AZ ERŐSZAKRÓL

Várom hogy felforrjon a víz
és kigyöngyözzön a fazékból

ma egyszer ehetek összesen
mert tegnap elfelejtettem biciklizni

pára van a konyhában
szól a kossuth rádió
a déli harangszót ma az acélgári templom
ütötte
ez nagyanyám kedvenc temploma
mert egyszerű és robusztus
mint a legtöbb kapcsolata
szerinte istennel is csak így szabad

kit érdekel
hogyan ez a templom a leghidegebb
és a legcsúnyább amiben valaha jártam
hogyan nagyanyám könnyen haragszik
és nehezen felejt

amikor mindjárt ehetek

ő csinálja a legjobb szilvás gombócot
a férje pedig a legerősebb férfi
a városban félnek tőle
mert szilvából mindenkit az asztal alá
iszik

ha ma három gombócot eszem
csak egy órát kell biciklizni

besüt a déli nap a konyhába
a viaszos vászon terítőnek vörös a szegélye
mint a templomablak széle
az acélgyári úton
ahol átfúrja a fény a gyerek jézust
kettévágja a lábát egészen
milyen könnyű az ő teste

egyszer beestem a konyhaasztal alá
féltem hogy örökre ott ragadok
és le kell vágni a lábamat
hogy kiszabadítsanak

a karom vastag a lábam vastag
csak három gombócot ehetek
az összesen négyszáz kalória
porcukorral

a szentlélekről sokáig azt képzelem
hófehér mint a porcukor
ezért egy darabig kihagyom a miséket
elfordítom a fejem ha ételt látok
közben a gyerek jézus visszánöveszti a lábát
és nagyanyám megbocsát nekem

elégedetten hallgatja
a rádiót
gyarapodik az ország
fogy az unokája
bőven terem a szilva
az ember hasadás a dolgok rendjében

és mert szeretnek ezért etetnek
miért olyan nehéz ezt megérteni.

Forrás, 2021/11.

Fellinger Károly

SZÉLCSENBEN...

...fontos megbeszélni valójuk
van a leveleknek a szélllel.
Ilyenkor felkeresik őt,
aztán visszafordulnak,
mert már látták
a kivezető utat.

Ők ébresztik fel a halált,
aki feltalálta a zsákot,
a zacskót,
mindent,
amit első kézből
kapott.

A száj, a szem olyan,
mint a szabadságra
tetovált ajtó,
ablak,
kapu.

Az örökkévalóság esélye
nem a föld,
hanem ami rajta termett,
a rothadó alma,
a posvadt villanykörte.

Partium, 2021/4.

Nomád Földi László

A VADIDEGEN

A völgy felől érkezett, alulról fölfelé, egyenletes léptekkel. Az ilyenek nem sietnek. A zombékosnál megállt, rémlett neki, hogy ott gyerekkorában récék költöttek, s most abban reménykedett, hogy már április lévén, talál idei récetójást. Nem talált. Továbbment. A partoldalban öreg nyírfa állt. Darabig nekivetette hátát a rücskös törzséhez, nézte a völgyet. Odalent szél süvített. Aztán kivette a hátizsákjából az üres flakont. Emlékezett rá, hogy valamikor régen kipróbálta: ha letöri a nyír egyik ágát, abból kora tavasszal, amikor a fákból megindul a nedvkeringés, alig egy óra alatt jó pohárnyi víz nyerhető. Letörte az egyik lehajló ág végét, egy madzagdarabbal rákötötte a flakont, utána leheveredett a fa tövébe. Nézte a szél hajtott felhőrongyokat. Közben eszébe jutott, amikor Madagaszkáron járt, az „utasok fájának”, a banánfának széles levelét felhasította, s abból egy pohárnyi tiszta vizet nyert. Elmerengett a természet titkain, aztán szinte észrevétlenül elaludt.

Amikor bő egy óra múlva felébredt, leoldotta a flakont, és kiitta a benne felgyülemlett másfél decinyi fanedvet. Továbbment, egyre feljebb a völgyből a domb felé, s egyszer csak ott volt előtte a mélyben a falu, odalent gyümölcsös hajladozott a szélben. Távobabb házak cserépteteje piroslott, s erről eszébe jutott egy ismert vers, amikor a költő ezt egy tányér krumplipaprikához hasonlítja. Maga elé motyogta a vers idevágó pár sorát, miközben a lent elterülő falucskát nézte. Az egyik udvarban egy asszony ágaskodva fehér lepedőket teregetett az ágak közé kifeszített kötélre (a repdeső lepedők vízről felszálló kócsagokra emlékeztették őt), mellette két kisgyerek dobált el egy botot, loboncos fekete kutyájuk csaholva hozta vissza, de a csaholást elnyomta egy motoros fűkasza hangja, amit a szél hozott a kertek felől. Tekintetével azt a házat kereste. Valahonnan egy tükrös felület villant, talán egy ablakot nyitottak le bukóra. Ez a villanás pillanatra elvakította, de aztán továbbra is kereste azt a házat, mely onnan a dombról nem látszott – eltakarta a malom szárítójának magasba szökő szürke épülete.

Órákig ott ült a nagy rönkfán, egy öreg tölgy törzse kínálta szélárnyékban, ahonnét be lehetett látni az egész falut. Nézett le a völgybe. Közben föl-fölpillantott a sápadtan kéklő égre, meg le, a zsendülő fűre,

és figyelte az átvonuló tavaszi felhők árnyékát a fűvön és a szürke mészkösziklákon. Már erősen délutánba hajlott a nap, amikor továbbindult. A kisebb facsoportok felfogták a szelet, hogy aztán amikor ismét tisztásra ér, a szél újra teljes erővel az arcába zúduljon. Hunyorgott a szemébe csapódó portól. Valamit hallott, egyre erősödő zúgást, úgy hangzott, mint a szélzúgás, de nem a szél volt az. Már egy ideje hallotta azt a furcsa, egyre erősödő zajt a közelben lévő kisebb facsoportból. Megtorpant, figyelt, ledobta a földre a hátizsákját. Sokáig eltartott, amíg eljutott a tudatáig, hogy mit is hall, mert mindez annyira valószínűtlen volt ebben az álomszerűen békés környezetben. Hamarosan meg is pillantotta a terepjárót. Valami kiselejtezett katonai dzsip volt az. A kocsi már kiért az erdőből, felgyorsulva ereszkedett a falu felé, s neki sietnie kellett, ha el akarta érni. Felkapta a földről a hátizsákját, futva indult el felé, mialatt a kocsi eltűnt egy horhosban, csak a felszálló por jelezte, hogy hol halad éppen. Amikor amaz észrevette őt, már nem is kellett integetnie, a kocsi lassított és leállt. A faluba szeretne, kérdezte a sofőr. Ő bólintott, és beült mellé a kocsiba. A sebváltó horkantva kapcsolt, elindultak, a sofőr kétszer is felé fordította a pillantását, ő érezte a tekintetét, de nem viszonozta a nézést. Hallgatva utaztak a falu irányába.

Nyugaton a szőlődombok felett a felhők pereme még fémesen izzott, de az útszéli kiserdő fái közt már félhomály volt, mikor a falu közelébe érkeve a sofőr megkérdezte, hogy hol teheti ki. Ő egy darabig még hallgatott, és válasz helyett azt kérdezte, ismeri-e a Posta Julit. Azt a göndör hajjú, szőke csajt, kérdezte a sofőr, igen, azt, válaszolta az utas. A sofőr, hogy biztos legyen benne, tovább kérdezett, hogy arról a nőről van-e szó, aki a múlt hónapban ment férjhez. Az utas most először fordult a sofőr felé. Sokáig figyelte az arcát mereven, aztán elfordult, a közeledő helységnévtáblát bámulta, mert közben már elérték a falu szélét, és a földes út is aszfaltúttá simult a kerekek alatt. A tábla után rögtön egy kőkereszt állt. A keresztben a megfeszített szakállas kőalak lecsukló szürkészöld arca mintha a lemenő napba nézett volna. Mért kérdi, tán maga is ismeri?, kérdezte a sofőr. Nem jött válasz, megismételte, már hangosabban, hogy elnyomja a motor zaját: Tán maga is ismeri? Igen, ismertem, mondta. És hozzátette, hogy ott, a malomnál jó lesz, ott majd kiszállna. Amikor a malom elé értek, a kocsi lefékezett, félreállt a murvára, köszönöm, motyogta rekedten az utas, és kiszállt. A kocsi olyan hirtelen felpörögve startolt el, hogy a kerekek

finom murvasugarat spricceltek az arcába. Elindult a falu központja felé. A malom portásfülkéje előtt két ember fordult utána: Te is láttad? Igen, válaszolta a másik. Szerinted ez ő? Igen, mondta amaz, úgy látszik, dezertált. Szerinted már tudja? Nem hiszem, de hamarosan megtudja – mondta, és kiköpött a lefolyó rácsára.

Ő meg csak haladt az utca árnyékos felén, elhaladt egy kovácsoltvas kapu előtt, aztán a kerítés lándzsáinak sora mentén. A kerítés mögül egy fekete kutya ugatta meg, nem panaszosan elnyújtva, ahogy a holdat szokta, hanem dühösen acsarogva kísérte végig a kerítés túloldalán. Olyan vagy, mint egy acsarkodó arkangyal, motyogta neki, miközben négykézlábra ereszkedve párat visszacsahintott az ebnek. Szétnézett, hogy ki látta, de senki nem volt az utcán. Felegyenesedve leporolta a térdét, miközben azon gondolkodott, hogy vajon az imént, az acsarkodó eb láttán „Arkan” vagy „arkangyal” szaladt-e ki a száján, de már nem tudta visszaidézni azt a mondatot. Továbbindult a kerítés mellett, melynek túloldalán egy természetes gesztenyefa lombtalan koronája hajolt a szomszédos ház teteje fölé. A ház sarkához érve, egyszer csak úgy érezte, bekövetkezett az, amitől egy éven át rettegett: eltalálta egy golyó. Észrevette a cipője orra előtt heverő vadgesztenyét, amit a szél sodort le a csatornáról. Még ősszel gyűlt ott össze, s most a vállára pottyant, és mint egy testből kiugró szemgolyó, fénytelen tekintettel nézte őt a földről, szaruhártyája sötét, politúros fénnel ragyogott. Továbbment a járdán, aztán megállt egy ház előtt, amely nemigen különbözött a falu többi földszintes építményétől. Benyitott az ajtón, és belépett az alacsony, homályos helyiségbe, amelyben két hosszú asztal volt, az egyiknél egy tókrészeg pasas ült. A harmadik asztal az ablak alatt volt, ahova még bevilágított a lenyugvó nap égi visszfénye. Darabig ácsorgott az ajtóban, aztán leült az ablak alatti asztalhoz. A fiatal pincér, eleven szemű, odajött hozzá, letörölte az asztalt, miközben alázatos és mégis méltóságteljes udvariassággal kérdezte tőle, hogy mit szabad. Egy sört. Csapoltat? Nem, üvegest. A pincér visszacapatott a pult mögé, ő a szemével kísérte, s amikor az visszafordult, elgondolkodva nézte a nyílt, gyerekes arcát, az éppen csak serkenő bajuszkezdeményt, s hogy milyen gyakorlatlan kézzel szisszenti fel az üvegről a kupakot. És ahogy számított is rá, habosan öntötte ki a pohárba. Még ott a pultnál, márpedig minden pincér tudja, hogy ezt a vendég előtt illik megtenni. Rögtön fizetett, és a pincér már visszafelé indult, amikor ő megkérdezte tőle, hogy: Ugye, maga nem helybeli lakos. Nem, a nagybácsimhoz jöttem

a tavaszi szünetre, végzős vagyok a városi gimiben, mondta kisfiús mosollyal, és hozzátette, hogy amíg itt van, besegít a bácsinak a felszolgálásba. Akkor, ugye, nem is ismerheti a Posta Julit, kérdezte, kis szünet után. Dehogynem ismerem, vágta rá a pincér. Itt volt a bulijuk a múlt héten, várjon, és egy pillanatig mintha utánaszámolt volna, hogy jól gondolja-e, nem, nem, ez még a múlt hét előtti héten volt, most meg már mindjárt húsvét. Igen, gyalog sétáltak át a háztól, itt tartották meg a lakodalmat a kocsmában, de nem sok vendég jött össze. A zenét a szomszéd faluból hozatták, villanyzongorát, beépített dobokkal. Ezt szinte egy levegővel hadarta el a pincérfiú, s a végén, mintha megláthatott volna valamit a vendég arcán, ijedten tette hozzá: de rendesen kifizették a fogyasztást. A vendég nem mondott rá semmit, az ablak felé fordította a tekintetét. Az egyre fogyó fényben is látszottak megfeszülő arcizmai. Miután megitta a sört, felkelt az asztaltól, elköszönt és kiment a kocsmából.

Elgyalogolt a körülbelül tíz házzal odébb lévő házig, ott megállt egy tuja mögött. Azt a házat figyelte, melynek ablakából a villanyfény függöny által megszürt téglalapja szóródott az utcára. Közben feljött a hold, a csupasz faágakat feketén vetítette a földre. Éjfél felé esőzsgot hozott a szél, a hold előtt áttetsző, barnás felhők áramlottak, mint a füst, s lassacskán összefüggő felhők tolakodtak az égre. Nemsokára szemerkélni kezdett. A szemközti terasz bádogtetején halkán pöszörgött az eső. Hátranyúlt, kicipzározta a kapucnit a katonai dzsekijéből, amit még Vukovárnál kapott az ostrom előtt, és miközben fejére húzta, azon gondolkodott, hogy talán razdužizni kellett volna a kabátot. Megtorpant a gondolata: hogyan is mondják magyarul, hogy razdužizni, de nem jutott eszébe. Aztán továbbra is csak állt és nézte a szemközti házat, melynek ablakában közben kihunyt a fény. Egész éjjel ott állt, és nézte azt a házat. Lassacskán megvirradt, de az eső nem állt el, és ő csak ott állt és nézte a házat, és később a kocsmá irányába pillantva látta, hogy kinyitott a fiú, és hamarosan még valaki bement utána a kocsmába. Akkor odament. Az egyik sarokban, a hosszú asztal végében ugyanaz a tegnapi részeg pasi ült, majdnem ugyanolyan állapotban, kabátban, mert hideg nyirkosság volt a kocsmában. A pincérfiú durcás arccal, alsó ajkát beszipva tett-vett a pult mögött, valószínűleg nem volt ínyére, hogy még nagypénteken is ki kellett nyitnia egy-két vendég miatt, akik majd egy sör mellett fognak üldögélni, ki tudja, meddig. Ő kért egy kávét keserűen, tej nélkül, amikor megkapta, lehajtotta, fizetett, és köszönés nélkül kiment a helyiségből.

A részeg vendég, aki eddig némán darvadozott a sarokban lévő hosszú asztalnál, most imbolyogva, akár a kobra a kígyóbűvölő kosarából, felemelkedett a helyéről. Odatámolygott az ablakhoz, és a piszkos, esőfoltos üvegen át sokáig nézte a zuhogó esőben a faluból kifelé ballagó katonát.

Élet és Irodalom, 2021. december 3.

MÓRICZ ZSIGMOND

Folyóiratunk idei első lapszáma a nyolcvan évvel ezelőtt elhunyt Móricz Zsigmond kiterjedt írói munkásságára, változatos életművére és hatásának különböző aspektusaira koncentrálnak. Jelen összeállításban szereplő tanulmányok segítségével nemcsak egy-egy szépirodalmi alkotására helyeződik a hangsúly, hanem a szerző színházhoz való viszonya és népművészeti érdeklődése, valamint a korabeli sajtóban betöltött szerepe is középpontba kerül. Móricz egyik legismertebb művével, a *Barbárok* kapcsolatban pedig nemcsak a barbárság-kultúra dichotómiájának nyelvi és performatív viszonyaiba nyerhetünk betekintést, hanem a mű egymástól eltérő világirodalmi kontextusai is kibontakoznak. Móricz Zsigmond hatástörténeti jelentőségének feltárása mellett lapszámunk az életmű újabb megközelítési módjaira egy stilometriai elemzésen keresztül nyújt példát.

Cséve Anna

MÓRICZ ZSIGMOND A SZÁZADFORDULÓ DINAMIKÁJÁBAN

Folklór, intermedialitás, modernség

Móricz Zsigmond révén a paraszt is érdekelni kezd bennünket. Bevonul lelki világunkba, helyet kér magának, mint egy kényes szalonban a mezőkövesdi csipke, vagy a kalotaszegi kendő s egyenjogú érték a meissenai porcelánnal és a perzsaszőnyeggel és a könyvei – mint magyar specifikumok – egy könyvespolcon állhatnak Wilde-dal, vagy a francia irodalom bármelyik raffinált termékével, mert mégis stilizált ez a népiesség, az új művészet szelleme szerint való, hozzánk közel eső s ha látszatra realista, vagy naturalista Móricz Zsigmond, ha az ő durva, göröngyös és nedvbő nyelve csupa egészség és erő, ő mégis elsősorban költő, stilizáló, továbbfejlesztő. (Kosztolányi Dezső)¹

A Móricz-próza modernségének egyik fontos eredetvidéke a 20. század elején még elsősorban szóbeliségben élő folklór. Az etnográfia és irodalom között létrejövő intermedialis szövegalkotói eljárás² a források orális természete miatt sokáig rejtve maradt a kutatások számára. Móricz közelmúltban publikált, szóbeliséget rögzítő műhelynaplója³ azonban felhívta a figyelmet népköltészeti gyűjtéseinek (1903–1907) médiumváltó hatására és poétikájának nehezen feltáruló írói eljárásaira.⁴ Ahhoz, hogy az életmű folklórereditének és a móríci irodalmi modernség koncepciójának a kontextusa kiemelkedjen Móricz indu-

1 Kosztolányi Dezső, *Móricz Zsigmond három kis darabja*, A Hét 1911. április 9., 15. sz., 237. = *Kortársak Móricz Zsigmondról*, szerk. Tóth Dezső – Vargha Kálmán, Akadémiai, Budapest, 1958, 127.

2 „Az intermedialitás fogalma médiumok, illetve művészetek közötti kölcsönviszonyokra, interakciókra vonatkozik. Szűkebb értelemben pedig akkor beszélhetünk intermedialitásról, amikor egy médium figurációként jelenik meg egy másik médiumban, és ez reflexív módon magára a médiumra irányítja a figyelmet.” DÁNÉL Mónika – SÁNDOR Katalin, *Intermedialitás = Média- és kultúratudomány. Kézikönyv*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Ráció, Budapest, 2018, 283.

3 Móricz Zsigmond, *Tükör* I, II, IV, VI, VII, IX, X, szerk. CSÉVE Anna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2018. Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/collection/moricz-zsigmond-tukor>

4 CSÉVE Anna, *Archívum és terep, irás és élet*, Helikon 67. (2021/2.), 303–320.

lásának század eleji holtteréből, a népművészet interdiszciplináris hatás-történetével is összefüggésbe hozható, történeti-mikrotörténeti jelen-ségek feltárására van szükség.

Az intermedialitás mint keresőszó

A médiumköziség jellegzetessége, hogy „olyan dinamikus viszonyt jelent, amely történeti korokon átívelő hatást hozhat létre”.⁵ A századforduló különleges vizsgálati terepe lehet ennek az intermedialis működésnek, láthatóvá teheti azokat a folyamatokat, amelyek „a médiumok és intézményes közegük, illetve a tudományterületek és diszciplínák határait szubverzív módon folyamatosan megkérdőjelezi”⁶ és újrendezi. Ebbe a korokon átívelő hatástörténetbe lép be felforgató erővel a 20. század fordulóján a „népművészet”, amely megkezdte az intézményrendszerek és diszciplínák viszonyrendszerének átalakítását Magyarországon.⁷ A népművészet hirtelen a néprajzkutatás, a múzeumok, a tudományos szakfolyóiratok, a művészettörténet, továbbá a művészetek (iparművészet, építészet, festészet, képzőművészet) új értékkategóriájává válik.⁸ Felhajtóereje a 19. század végi országos és világhiállításokon bemutatkozó, „nemzeti stílust” képviselő népművészeti tárgyak általános, európai érdeklődést is kiváltó sikere.⁹ A folklórnak ez az újonnan felfedezett ága¹⁰ a magyar nemzeti közösség identitásalkotásában be-

5 DÁNÉL-SÁNDOR, *I. m.*, 286.

6 *Uo.*

7 A 21. századi folklórkutatás közelmúltban publikált interdiszciplináris szempontú tanulmánykötet-sorozata foglalkozik ezzel a témával. Ismerteti VARGHA Katalin, *Folklór a magyar művelődéstörténetben*, Ethnographia 124. (2013/3.), 80–108.

8 „[...] a múlt század 80-as éveitől kezdve az első világháborúig olyan értékek kapcsolódtak a képzőművészeti közgondolkodásban a népművészethez, melyek azt szinte kizárólagos érvennyel, a legfőbb esztétikai és etikai értékek mitikus erejű megtestesítőjévé, megmentőjévé, megtartójává eszményítették.” SÁRMÁNY Ilona, *A népművészet értelmezése a századforduló művészeti közgondolkodásában*, Ethnographia 88. (1977/1.), 102.

9 „Először az 1851. évi londoni világhiállítás kapcsán derült fény a művészet és a fejlődő modern gyáripár kapcsolatának hiányára. A megoldást keresők a kézművesek és a parasz-tok maguk készítette tárgyaihoz fordultak. Ez volt az az idő, amikor Béctől Londonig el lehetett adni divatcikként magyar kézimunkákat.” KÓSA László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, Osiris, Budapest, 2001, 61.

10 „A népművészet a szakszerű magyar terminológia szerint a folklór része, de a köznapi használat során a két kifejezést szinonimaként alkalmazzák 'népművészet' jelentésűnek tartva a folklórt, holott a folklórba a népszokások és népi vallásosság egésze is beletartozik. [...] Tovább növeli a zavart az a gyakorlat, ami a népművészetben kizárólag valami eltárgyasult dolgot, a folklóron pedig kizárólag valami szellemi tartalmat ért. A mindkét halmazt biztosan befogó kategória a néphagyomány.” LÁGLER Péter, *A népművészet*

töltött szerepe által¹¹ hatást gyakorol a tudományokra és művészetekre, a hazai iparra és kereskedelemre, a műtárgypiacra, ugyanakkor különböző modernségkoncepciók alakulnak általa.¹² Az 1900-as évektől a „kalotaszegi kendő”, már az újságolvasók számára is közérthetően, kódolt tartalommal válik. A népi kultúra metamorfózisának e példájában különféle módokon mediatisztált tartalmak rétegződnek egymásra: a millenniumi kiállításon berendezett kalotaszegi szoba,¹³ a kiállított tárgyak piacképessége,¹⁴ a táj mint forrásgyűjtő terep,¹⁵ múzeumok új gyűjteménytípusa,¹⁶ monográfiák,¹⁷ és az európai művészet egészébe illeszkedő, a magyar népművészetre támaszkodó modern alkotások.¹⁸

A 19. századi népköltészeti gyűjtőmunkához nem mérhető érdeklődés övezi a népművészet tárgyi kultúrájának mintagyűjtő akcióit. A folklorisztika 19. századi kanonizációjában ismeretlen sajátosságként

nemzetközisége és prezentációi, <https://docplayer.hu/948482-Lagler-peter-a-nepmuveszet-nemzetkozsige-es-prezentacioi-1.html>, 136.

- 11 Vö. „A »népművészet« kifejezés története és használata tükrözi a nemzetállamok létrejöttének (ill. az azt létrehozó) »feltörekvő«, polgárosodó értelmiségnek) azt az igényét, hogy a társadalomilag tagolt politikai nemzet ösét a társadalmában harmonikusnak és egységesnek tekintett ősi, egységes népben találja meg.” *Uo.*, 137.
- 12 A gödöllői művészek például „A népművészetet művészeti nyelvnek, s a modernitás egyik legjelentősebb forrásának tekintették.” GELLÉR Katalin, *A népművészet esztétikai szemlélete közép-európai viszonylatban = A népművészet a 19–20. század fordulójának művészetében és a gödöllői művésztelepen*, szerk. ÓRINÉ NAGY Cecília, Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2006, 14.
- 13 „1885-ben az akkori kultuszminiszter fölkérésére az országos kiállításon bemutatott egy kalotaszegi szobát, s ezzel elindította a varrottast a világhírnév felé.” BARANYAI Zsolt, *Kalotaszegi életképek*, Ethnographia 100. (1989/1–4.), 235.
- 14 „[...] ebben a felizzott népszerűségben az is közrejátszott, hogy az 1885-ös kiállítás kalotaszegi kézimunkái elnyerték az uralkodóház tagjainak – az elsők között volt Rudolf trónörökös – s a főnemesség tetszését, melynek megrendeléseikkel adtak nyomatékot.” LÁBADI Károly, *A népművészet gyűjtés és ihlet forrása = A népművészet a 19–20. század fordulójának művészetében*, 111.
- 15 Kalotaszegen járt kutatók például Körösfői-Kriesch Aladár, Edvi Illés Aladár, Kós Károly, Vikár Béla, Bartók Béla, később Móricz Zsigmond. *Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő- és iparművész monográfiája és oeuvre-katalógusa*, szerk. ÓRINÉ NAGY Cecília, Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2016, 40.; SEBESTYÉN Kálmán, *Móricz Zsigmond Kalotaszegen*, Honismeret 27. (1999/4), 64–65.
- 16 A Néprajzi Múzeumban a legelső komolyabb hazai néprajzi anyag Kalotaszegről származik. FEJŐS Zoltán, *Útmutató a néprajzi gyűjtemények értelmezésére = A néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000, 37.
- 17 JANKÓ János, *Kalotaszeg magyar népe*, Athenaeum, Budapest, 1892; MALONYAI Dezső, *A magyar nép művészete I–V*, Franklin, Budapest, 1907–1922.
- 18 Például: Körösfői-Kriesch Aladár: *Kalotaszegi asszonyok* (faliszőnyeg) Lásd: *Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő- és iparművész monográfiája*, 136.; Vö.: „A népművészet egyenlősége demonstrálásának jellegzetes példája, hogy képzőművészeti kiállítások keretén belül is néha önálló bemutatásra kerültek. Például A Kéve III. kiállításán (Nemzeti Szalon, 1911) a VIII. teremben Ács Lipót tanár sárközi népművészeti gyűjteményét állították ki.” GELLÉR, *I. m.* = *A népművészet a 19–20. század fordulójának művészetében*, 13.

jelenik meg az az új kutatási attitűd, amely elsősorban a gyűjtésben aktívan részt vevő művészek példáján látható. Az Iparművészet folyóirat cikke a „jó rajzoló” értelmiségiek és amatőr gyűjtők bekapcsolódását is szorgalmazza: „Nincs itt jelentéktelen tárgy: a kerítések, a kutak, a szénahányó favillák, a kilincsek stb., mind érdemesek a külön rajzra, fotográfiára.”¹⁹

*Művészeti diszciplínák párhuzamos
népművészeti és folklórgyűjtései*

A népművészethez kapcsolódó mozgásirányok számbavételét Móricz korai levelezésének keletkezéstörténeti kutatása indította el, amelynek egyik kontextusa a népművészeti gyűjtőmunka szerveződéséhez kapcsolódik. A Magyar Iparművészeti Társulat 1900-ban kezd a vidéki gyűjtőutak szervezésébe, így hamarosan fiatal művészek és főiskolai növendékek járják majd nyaranta az országot.²⁰ 1900 januárjában Móricz számára is lehetőség nyílik, hogy részt vegyen a kezdeményezésben. Az Iparművészeti Múzeum könyvtárnoka és a Társulat jegyzője, Czákó Elemér,²¹ előbb a debreceni szücsök díszhímzéseinek megörökítésére²² kéri az épp Imregen tartózkodó Móriczot, aki csak a helyben „kutatható” szöttesek hímzsmintáiról tud beszámolni válaszlevelében. Szembetűnő szakavatottsággal írja le a szomszédasszony abroszának és a kendőinek adatait, ami legalábbis előzetes tájékozottságot feltételez a helyi gyűjtésekről. A méretek megadásán kívül figyelmet fordít az anyag pontos megnevezésére („szövet”, „pamut”, „selyem”), a domináló mintázatokra, változataikra. Elkülöníti az ornamentikát („rozmingág”) a kultúrtörténeti szimbólumoktól (kereszt, szív).²³ „Látom, hogy szeretettel fog hozzá a magyar díszítési motívumok tanulmányozásához” – írja Czákó válaszlevelében. Megpályázható állást helyez kilátásba, azzal ösztönzi

19 *Hivatalos tudósítások*, Magyar Iparművészet 7. (1904/6.), 318–319.

20 KRESZ Mária, *A magyar népművészet felfedezése. Az európai népművészet felfedezésének 100 éves évfordulójára*, Ethnographia 79. (1968), 21.

21 Czákó Elemér a Magyar Iparművészeti Társulat tagja, az Iparművészeti Múzeum könyvtárnoka, később az Iparművészeti Iskola tanára, könyvművész és szakíró. GELLÉR Katalin, *Mester, hol lakol? Nagy Sándor művészete*, Balassi, Budapest, 2003, 42, 165.

22 Czákó Elemér levelének tartalmára Móricz válaszleveléből következtethetünk: Móricz Zsigmond Czákó Elemérnek (1900. január 28.) Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.27>

23 Móricz Zsigmond Czákó Elemérnek (1900. január 28.) Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.27>

a 21 éves joghallgatót, hogy pályázatának elbírálását előnyösen befolyásolhatja, ha már gyűjtött mintákat tud felmutatni. Czakó megbízása ekkor már temetők sírkeresztjein, falusi házak oromzatain található magyaros fa- és agyagmintáinak lerajzolására szól.

Gyűjtsön is annyit, a mennyit csak bír. Főleg azonban ne szövést és hímzést, mert azt már eléggé kiaknázták, ámbár az egyes elemek népies elnevezései még ismeretlenek; gyűjtsön inkább (tud-e egy kicsit rajzolni?) fafaragási és agyagipari dízleteket. A temetők sírkeresztjein, a házak elején sok eredeti magyar jelleget fedezhet fel. – Mind erre azért buzdítom, mert a most gyűjtendő anyagot, ha ide kerül értékesítheti.²⁴

A gyerekkorából jól ismert vidék és falu kutatási helyszínként körvonalazódik Móricz számára, amely értékekkel bír és felfedezésre vár. Bár Móricz első országjárási terveiről csak Pallagi Gyula 1900. januári leveléből értesülhetünk, ebben a kontextusban felmerülhet annak lehetősége is, hogy a fiatal gyűjtők habitusához hasonlóan, talán a fenti tartalommal fogalmazhatta meg a vidékjárás írói programját. Nagybátyja értetlenül áll e szándék előtt: „ha író akar valaki lenni, azért nem szükséges *kóbor jószág* módjára futkároznia az országban”.²⁵ Móricz megfogadja a tanácsot, azonban három év múlva már a Kisfaludy Társaság támogatásával járja Szatmár vármegyét. Népdalgyűjtés közben, Csetfalván áthaladva, amikor virágdíszeket formáló fafaragásokra figyel fel a helyi templom boltozatán, feleleveníti kapcsolatát a művészettörténnel.

református templom menyezetét láttam a minap. 1753-ban festették. És olyan szép, művészi, s magyaros mintákkal van diszítve, s az egész oly összhangzatos és kellemes benyomást tesz, hogy azt hiszem méltó volna, ha az Iparművészeti Múzeum megvizsgálatná.²⁶

A kontaktus nem marad alapvető tanulságok nélkül. Móricz megismeri a motívumkutatás jelentőségét. Mivel 1903 előtt már tudomást szerez

24 Czakó Elemér Móricz Zsigmondnak (1900. február 1.) Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.2007>

25 Pallagi Gyula Móricz Zsigmondnak (1900. január 21.) Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.26>

26 Móricz Zsigmond Czakó Elemérnek (1903. július 28.) Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.27>

a múzeumi népművészeti gyűjtőgyakorlatról, a növényi és virágorna-mentika figyelmének tárgya lesz. Így nem véletlen, hogy egy év múlva, már Budapesten, felismeri a modern organikus építészet jelentőségét.²⁷ Móricz törekvéseinek értelmezéséhez azonban nem csak népművészeti, múzeumi kötődéseinek ismerete nélkülözhetetlen. Megkerülhetetlen annak a művészeti hatásnak és értelmiségi kontextusnak a felvázolása is, amelyet az ország különböző részeit, falvait bejáró néprajztudósok, de főként iparművészek, építészek, festők, művészettörténészek együttes „mozgása” rajzolhat ki. Szerepelnek ebben a névsorban²⁸ a gödöllői művésztelep festőművészei, Malonyai Dezső kutatócsoportjának tagjai,²⁹ de a hódmezővásárhelyi művésztelep³⁰ is bekapcsolódik a gyűjtésbe. A „kivonulások” hatást gyakorolnak az értelmiségi létmódra és alkotói gondolkodásra, ezáltal ismeretségek köttetnek. Ezekben a „művészcsoportokban” ugyanis szétválaszthatatlanul kapcsolódik össze a falu fel-fedezése és az új művészi formák keresése.

Móricz 1908 előtti kapcsolatrendszerének felvázolásakor elsőként Bartók Béla neve említhető, akivel Vashegyen találkozik, felesége, Holics Janka mutatja be őket egymásnak.³¹ *A Hét krajcár* sikere után jobban nyomon követhetőek Móricz szellemi és valóságos kapcsolatai. Gyakran találkozik Kós Károllyal, Zrumeczky Dezsővel, akik az író leányfalui házában is vendégei lesznek. Többször jár a gödöllői művésztelepen, meglátogatja Körösfői-Kriesch Aladárt és Nagy Sándort, akik Bartókkal és Kodály Zoltánnal szoros barátságban állnak, miként Móricz is.³²

- 27 MÓRICZ Zsigmond, *Naplók 1934*, szerk. CSÉVE Anna, Noran Könyvesház, Budapest, 2016, 558–559.
- 28 Festőművészek: Beck Ö. Fülöp, Körösfői-Kriesch Aladár, Zichy István, Juhász Árpád, Undi Mariska, Medgyaszay István, Nagy Sándor, Endre Béla, Thoroczka Wigand Ede. Építészek: Zrumeczky Dezső, Koós Károly, Györgyi Dénes, Jánuszky Béla, Kozma Lajos. Népzene kutatók: Vikár Béla, Sebestyén Gyula, Seprődi János, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László.
- 29 KÓSA, I. m., 62.
- 30 TÓTH Károly, *A hódmezővásárhelyi művészcsoport 1900–1914*, L'Harmattan, Budapest, 2015.
- 31 MÓRICZ Zsigmond, *Babits Mibállyal a Garda-tón = Uő., Tanulmányok I.*, szerk. SZABÓ Ferenc, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 969.
- 32 VÁJK Ilona, *Móricz Zsigmond és Kós Károly találkozásai*, Acta historiae litterarum Hungaricum 26 1(1990), 201–216.; CSÉVE Anna, *Ósidők végtelensége. A népdalgyűjtő Bartók Béla és Móricz Zsigmond*, Magyar Múzeumok 11. (2006/1.), 42–45.; GELLÉR, I. m., 2003, 121.; BÓNIS Ferenc, *Kodály Zoltán és Móricz Zsigmond*, Hítel 25 (2012/9.), 3–29.

*Tudomány és művészet – mediális különbségek és kölcsönviszonyok*³³

Az említett művészeti diszciplínák mindegyike azonos módon kapcsolódik a népművészethez, népköltészethez, vagy a zenei folklórhoz: határterületen jár. További jellegzetesség, hogy a művészek tárgyi gyűjtései a kezdetekben szorosan kapcsolódnak a múzeumi intézményrendszerekhez és állami forrásokhoz. A hódmezővásárhelyi művésztelep által gyűjtött népi tárgyaiknak például új helyi múzeumot létesítenek:³⁴ a gyűjtés irányítóinak, támogatóinak és intézményeinek kulcsszerepük van.

Kodály zoboraljai és egerszegi textiljei,³⁵ Bartók kerámiatárgyai a Nemzeti Múzeum gyűjteményét gyarapítják.³⁶ Móricz szintén a Nemzeti Múzeum megrendelésére készíti „antropológiai” és „folklór jellegű” fotódokumentációt. Kodak típusú gépe megőrökíti többek között a nagybányai fazekasmestert és a harangozót. A portrékon túl tematikus felvételeket is készít Milotán, Szinérváralján, Gridtótfaluban, ahol zsidelyes és rédelyes házakat, bányászházat, szobabelsőt és utcarészletet fényképez, Csécsén pedig lefotózza az utolsó sarlós aratást. Huszonnyolc képe végül a Néprajzi Múzeumba került,³⁷ jól illeszkedve annak már az 1890-es évektől gazdagodó antropológiai fotógyűjteményébe, Székely Aladár és Nagy Miklós fotói mellé.³⁸

A népművészet formakérdései tehát nemcsak több művészeti ágat érintően kapcsolódnak század eleji folyamatokhoz, hanem az intézmények történetébe íródóan is nyomot hagynak: a muzealizálódás átmeneti felgyorsulása és intézményeinek átszerveződése szellemi és ideológiai értelemben a magyaros stíluskeresés terméke lesz. De a tudományos közeg is hozzájárul ahhoz, hogy az érzékelés új mediális technikái (fénykép, fonográf), valamint a fotó vizuális és antropológiai aspektusai által utat nyisson a modernség és a modernitás dinamikája felé.³⁹

33 DÁNÉL-SÁNDOR, *I. m.*, 284.

34 A múzeum alapítását Tornyai János kezdeményezte. TÓTH, *I. m.*, 292.

35 KOC SIS Aranka, *Kodály Zoltán zoboraljai textilgyűjteménye = Néprajzi értesítő*, 74., szerk. SELMECZI KOVÁCS Attila, Néprajzi Múzeum, Budapest, 1992, 91–108.; KATONA Edit, *Textil- és viseletgyűjtemény = A néprajzi Múzeum gyűjteményei*, 2000, 212.

36 Szij Béla, *Bartók a képzőművészetben = A Magyar Nemzeti Galéria Közleményei* 5., szerk. KORNER Éva – GELLÉRT Andor, Nemzeti Galéria, Budapest, 1965, 138.

37 FOGARASI Klára, *Fényképgyűjtemény = A néprajzi Múzeum gyűjteményei*, 735, 745.; Vö. CSÍK István, *Fényképek Móricz hagyatékából*, Fotóművészet 1983/4., 48.

38 FOGARASI, *I. m.*, 771.

39 Az antropológiai aspektusokról lásd: OROSZ Magdolna, *Az elbeszélés fonala, Narráció, intertextualitás, intermedialitás*, Gondolat, Budapest, 2003, 207.

A népművészet–tudomány–művészet hármaskötésében a változások akkor következnek be, amikor a gyűjtött minták alkalmazásának, „újraalkotásának” kérdése és a művészi forma problémája kerül előtérbe: lehetséges-e a népművészet kultúraalkotó erejéből európai formaművészetet csinálni? Móricz 1913-ban, nem sokkal *Tükör* című jegyzetkötveinek összeállítására előtt, a formaművészet birtokában mond le arról, hogy népköltészeti gyűjtései publicitást kapjanak.

A néprajzi gyűjtésről annyit, hogy Sebestyén Gyulával a nagy folklóristával baráti viszonyban vagyok, hol ő biztat valaminek a gyűjtésére engem, hol én őt, de nem kötöm le magam néprajzos irodalom munkásává, hiszen én a gyűjtésemet legtöbbször mindjárt fel is használom elbeszéléseimben, vagy abban, amit éppen írok.⁴⁰

*A látvány, a hang, a kép médiuma
mint a gyűjtési tapasztalat közege*

A folklórgyűjtés empirikus jellege, a vidék, a mezők, az utcák, a házak térélménye, az élő falukörnyezet vizuális, verbális, hangzó szenzuális élménye szinte felkínálja, hogy a művészek az észlelteket teljes spektrumát közvetítsék. Míg a korabeli néprajzban perifériára szorul vagy teljességgel hiányzik a tárgyhoz való individuális-művészi kötődés, e kutatók számára épp az utóbbi, a saját gyűjtési tapasztalat mediális közvetítése⁴¹ lesz érdekes. Móricz kéziratfüzeteibe nemcsak a népdalok és mesék szövegeit írja, hanem különféle emlékeztető kommentárokat fűz hozzájuk.⁴² A szóbeliség mediációját az írás, a látványt a rajzokkal megörökített arcképek (mesélő, dalolók), tárgyak (járom, fogat, famacska), háztípusok (gazdasági épület), falukép (Istvándi) őrzik.⁴³ Az épí-

40 Móricz Zsigmond Hegyaljai Kiss Gézának (1913. február 7.) Lásd: [dhupla.hu](https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.1324), [https://dhupla.hu](https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.1324), [https://dhupla.hu](https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.1324), [https://dhupla.hu](https://dhupla.hu/text/o:mzs-lev.tei.1324)

41 Vö. „A mediális ebben a vonatkozásban az olyan tapasztalatok közegeként működik, amely a jelnek, a kommunikációnak az érzéki, anyagi jellegét domborítja ki, szemben a jelentés, az üzenet nyelvileg kódolható, megérthető dimenzióival.” L. VARGA Péter, *A médium olvasása. Közeg, mediálitás és materialitás az irodalomban*, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14755/l-varga-peter-phd-2009.pdf>, 15.

42 Például: „Derék egy ember, vastag, elfűlt hangú, de friss, megmutatta, hogy guggon, hogy táncolta valaki a rencescecsét.” *Szatmári gyűjtés, Magyar népköltési gyűjtemény II.*, Gyűjtötte MÓRICZ Zsigmond, szerk. KATONA Imre, Magyar Néprajzi Társaság – MTA Néprajzi kutatóintézete, Budapest, 1991, 284.

43 *Szatmári gyűjtés II*, 323, 324, 329, 338, 340. Vö. Körösfői-Kriesch Aladár Torockó című faluképe = MALONYAY, I. m., II., Budapest, 1909, 297.

tész-gyűjtők rajzai mellett pedig írásos feljegyzések is tudósítanak a környezetről, nyelvről, szokásokról.⁴⁴ Festők „dokumentálják” a templomot, a kopjafát, a mezei munkákat, különösen az aratást, a gyerekjátékokat, miközben beszédmódokat, szokásokat is megfigyelnek.⁴⁵

Az egyes művészeti ágak eltérő metodológiáival viszik tovább a folklór eredetű formakérdéseket. Móricz a népdalok szövegtöredékeit illeszti össze történetté, így kísérletezik a „regény” narrációjával.⁴⁶ A szétszóródás és összetartás új művelete a népi forma eredeti szövedékét bontja fel. Móricz gyűjtött népdalkorpuszát a technikai apparátus hiánya miatt felemásnak érzi, hiszen nem nyílik alkalma arra, hogy fonográffal gyűjtsön. Figyelme a nyelvre és a népdal polifonikus működésére irányul, aminek közvetítése és poétikai potenciálja irodalmi,⁴⁷ de a dallam hiányzik a népdalkincsből. Még nem ismeri Bartókot, amikor a Szatmár vármegyei „polifóniába fülő egyszólam” átörökítését már veszélyeztetettnek érzi.⁴⁸ Ezért is nevezi meg később mintaértékűnek Bartók programját, aki a dallam felől közelít.⁴⁹

A mediális technikák átjárhatósága mintaértékű lesz a 19–20. század fordulóján egymástól függetlenül alakuló új művészeti-írói (összművészeti) irányzatokban, mint ahogy a „munka-művészet-élet” egységének gondolata is,⁵⁰ vagy Körösfői-Kriesch⁵¹ és Móricz⁵² „életes” programja, amely analógiába állítható más esztétista ars poeticákkal.

44 Anthony GALL, *Kós Károly műhelye. (Tanulmány és adattár)*, Mundus, Budapest, 2002.

45 Juhász Árpád „Megfestette az aratást, a cséplést, a templomozást, a beiskolázást. Megfigyelte beszédüket, szokásaikat, játékaikat. Lefestette a tipikus mezőkövesdi játékot [...]” ZICHY István, *Napló (Részlet) = A gödöllői művésztelep 1901–1920*, szerk. GELLÉR Katalin – G. MÉRVA Mária – ÖRINÉ NAGY Cecília, Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2003, 148.

46 MÓRICZ Zsigmond, *Szatmár vármegye népe* (1908) = Uő., *Tanulmányok*, II. szerk. NAGY Péter, Szépirodalmi, Budapest, 1982, 77–78.

47 CSÉVE Anna, *Archívum és terep, írás és élet*, 316–320.

48 „Még Szatmárban, az én kis falvaiban a polifóniába fülő egyszólam uralkodik... Ki fogja ezt megszerettetni? Ki fogja ezt hangversenydobogóra vinni?... Janka figyelmeztetett, hogy a Bartók néni fia. Bartók néni az ő tanárnője volt a pozsonyi tanítóképzőben. A fia: Béluska, az intézet kedvence, akivel én a hegytetőn találkoztam, Vashegy és Rákos közt.” MÓRICZ, *Tanulmányok I. m.*

49 MÓRICZ, *Naplók 1934*, 580.

50 SZÁNTÓ István, *A népi kultúra metamorfózisa, A népi díszítő- és tárgy-kultúra megjelenése a magyar képzőművészetben*, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24090/szanto-istvan-dla-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 34.

51 „[...] az élet minden megnyilatkozásának művészi tartalmat kell adni.” KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár, *Ruskinról s az angol praerafaelitákról*, Műbarátok Köre, Budapest, 1904. 30.

52 „Az életet csak az életet! Nyoma se legyen a már kialakult stílusnak az írásban. [...] Írd le a mezőt a hogy van. Az életet a hogy látod [...]” Lásd CSÉVE Anna, „A nagy fundus”, *avagy hogyan lesz a művészet Móricz Zsigmond számára a társadalmi felemelkedés közegévé?*, *Studia Litteraria* 60. (2021/3–4.), 274.

Ennek a komplexitásra törekvő rögzítési attitűdnek és figyelemnek a középpontja, amire az „antropológiai felvételek” is fókuszálnak, az arc. A parasztmodellre való ráatalálás jól illeszkedik abba a festészeti és irodalmi szemléletváltásba, amely a századforduló környékén felváltja az „állvány-művészetet”,⁵³ alkalmazott modellek helyett festők is, írók is szívesen mintáznak hétköznapi arcokat.⁵⁴ A paraszt ugyanolyan érték-kategóriává válik a művészetben, mint a kalotaszegi kendő, eredetétől eltérő, további lehetséges jelentéstartalmak közvetítője lesz. Móricz felismerhetően Tiborc karakterű parasztfigurája a *Bánk bán* panasznyelven szólal meg, vagy a Nagy Sándor festményén ábrázolt, hajladozó kéveköttő parasztok mellett feltűnik Tolsztoj alakja, a kor Tolsztoj-kultuszának autentikus népi formával ötvözött etikai üzeneteként.⁵⁵ Vagyis folyton elmosódik a határ valós és fiktív, népi és művészeti között.

Móricz gyűjtőmódszerei és alkotói technikai árnyaltabban, sokrétebben kapcsolódnak országjáró művészkortársai gyakorlatához, mint a neves folklorista elődök 19. századi elveihez. Az írói formakérdések analógiába állíthatóan mutatkoznak meg, rámutatva a folklór interdiszciplináris hatására, amelyben „áttételek mentén történik a kultúrában a gondolkodás narratív és képi formája, illetve reprezentációi közötti átjárás”.⁵⁶

A nyelvtől a medialitás felé

A századforduló kulturális dinamikájában érvényesülő, egyszerre aktív és látens kapcsolódások a pályakezdő éveket újabb perspektívába állítják. A „népi” hatás, amelyen a recepciótörténet sokáig az 1900-as évekre vonatkoztatva a népnemzeti irány epigonizmusának 19. századi hatóerejét értette, tágabb folklórhatás keretében megkezdődő, paradigmaváltó jelentőségű médiumközi folyamatok hatástörténetében is feltárható. A Móriczra jellemző modernista törekvések eredetvidékén

53 NAGY Sándor, *Az élet művészetéről*, Élet, Budapest, 1911, 229.

54 Vö. „az író épp olyan szabad legyen modelljei megválasztásában, mint a képzőművész”, idézi EGYED Ilona, *Utószó* = BRÓDY Sándor, *Rembrandt és más elbeszélések*, Unikornis, Budapest, 1998, 297.

55 NAGY Sándor, *Marokszedők* (tempera), 1902. Lásd: GELLÉR, *Mester, hol lakol?*, 2003, 47.

56 NAGY Károly Zsolt, *Verbális, mentális és reális képek egy lokális közösség identitás-konstrukciójában. Néhány felvetés a vizuális kultúra kutatásával, illetve a vizuális kultúrakutatással kapcsolatosan* = *Folklór és vizuális kultúra*, szerk. SZEDERKÉNYI Ágnes, Akadémiai, Budapest, 2007, 53.

a művészetköziség intermedialis nyomai is fellelhetők. Az aratási jelenet képleírása – amely a *Tragédia* bevezetőjében az irodalom és festészet interdiszciplináris terében szituálja a novella nyelvi világát – távlatot nyithat a jellegzetes magyar témák megalkotottságának művészetközi kutatásaira, illetve további rálátást nyújthat a Móricz-prózából kiolvasható képzőművészeti átvételek, beidézések mediális eredetére is. A mezőkövesdi hímzés és a kalotaszegi kendő karrierjével egy időben indítja útjára Móricz jellegzetesen új magyar paraszttípusát az irodalomba, és – ahogy Kosztolányi fogalmaz – ez a stilizált figura már „az új művészet szelleme szerint való”. Szembetűnő, hogy azokat a művészeti kezdeményezéseket, amelyeket a századforduló népművészeti felfutása indít el, a kortársak még egységben látják: a kritikák felismerni vélik prózájának vizuális eredetét,⁵⁷ amelynek összművészeti karaktere a Nyugatban teljesebbé válik, hiszen a folyóirat „kulturális hivatottsága a »születő jelentések reprezentálása«”.⁵⁸

57 Vö. „Móricz a naiv lelkű, derült kedélyű, élesszemű, feltűnő képességű festő, ki leül a falu közepén egy nagy köre, térdére illeszti vázlatkönyvét és fürge, hegyes, engedelmes önjával jókedvűen és nem minden malicia nélkül rajzolgatja azt, amit lát.” KESZLER József, *Sári bíró*, Az Ujság 1909. december 18., 299. sz. = TÓTH-VARGHA, I. m., 48.; „Naturalista, vagy nem bánom, impresszionista festő Móricz Zsigmond, aki festőállványát odaállítja a mezőre, forró napsütéskor az aratók közé és természet után dolgozik.” KARINTHY Frigyes, *Móricz Zsigmond elbeszélései*, Renaissance 1910. május 25., 2. sz., 198. = TÓTH-VARGHA, I. m., 85.

58 EISEMANN György, *A modernitás médiuma = Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, szerk. ÁNGYALOSI Gergely – E. CSORBA Csilla – KULCSÁR SZABÓ Ernő – TVERDOTA György, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2009, 53.

Szilágyi Zsófia

MÓRICZ ZSIGMOND ÉS INTIM PISTA*

Ha arra vagyunk kíváncsiak, vajon írói feltűnésétől haláláig, azaz több mint harminc éven át milyen módon volt jelen Móricz Zsigmond a korabeli sajtóban, egy szinte áttekinthetetlen dzsungelbe érkezünk meg. Hiszen, és most messze nem sorolok fel mindent, a Nyugat és a Kelet Népe szerkesztője, az Est Lapok állandó munkatársa (meg hogy a pálya kezdetére is gondoljunk, Az Ujság gyerekek leveleire válaszoló „nagyapója”) írásaival és a róla szóló szövegekkel ott volt a sokakat elérő, Budapesten megjelenő sajtótermékekben (mint a Pesti Napló vagy a Vasárnapi Ujság), a helyi lapokban (a Sopron vármegyétől a Kisújszállás és vidékéig), állandó munkatársként dolgozott Karinthy Frigyessel együtt a Prágai Magyar Hírlapnak, illetve az egyik legfontosabb író volt (szerzőként és az olvasók számára prezentált figuraként egyaránt) az 1910 és 1938 közt működő, a bulvárt a magaskultúrával vegyítő Színházi Élet számára. Ez a jelenlét ráadásul igen változatos műfajokban valósult meg – jelentek meg a lapokban novellái, tárcái, tudósításai, kritikái, versei, folytatásos regényeinek részleteit közölték több orgánumban is. Tudósítottak a fellépéseiről, közöltek vele készült interjúkat, közzétették a különféle körkérdésekre adott válaszait (ez a rovat különösen kedvelt volt a Színházi Életben), rendszeresen lehetett olvasni vele kapcsolatos híreket is. Hogy ezeknek a híreknek egy részét minősíthetjük-e álhíreknek, netán, mai kifejezést használva, *fake news*nak, nem könnyű eldönteni: többnyire ugyanis olyan információk voltak ezek, amelyek a megjelenés pillanatában igaznak tüntek, nem félrevezetni akarták velük az olvasókat (legfeljebb kicsit előreszaladtak a jövőbe), csak mai tudásunk alapján nevezhetnénk őket hamis híreknek. Egyetlen példát hoznék erre – 1924. augusztus 17-i számában egy Móricz és Kodály közös munkájából születő operáról adott hírt a Vasárnapi Ujság. Ezt a művet azonban hiába keressük, abban bízva, hogy irodalom- és zenetörténeti forrásként kezelhetjük a korabeli sajtót. A tervezett opera soha nem készült el:

* A tanulmány az NKFI Alapból megvalósuló, OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült.

A tavaly nagy sikerrel bemutatott „Buzakalász” után a drámai színpad megkapta már az ezévi Móricz-ujdonságot is, a „Vadkan”-t, de ennél nagyobb feltűnésre tart számot az a hír, hogy Móricz Zsigmond egy történelmi tárgyú opera szövegkönyvében dolgozik, melynek zenéjét a kongeniális Kodály Zoltán fogja megírni. A szövegkönyv Móricz Dózsa György parasztlázadásával foglalkozik s a hatalmas megrendítő téma kényszeríti Móriczot, hogy a már régebben elkészült librettót újra és újra átgyurja. De bizonyos, hogyha elkészül, a magyar operairodalom örökbecsű művel lesz gazdagabb.¹

Ha közelebb megyünk a fenti hírhez, azt látjuk, hogy a névtelenül maradt újságíró feltehetően nem hazudott a megfogalmazásakor: Móricz nyilván dolgozott ezen a szövegkönyvön (csak nem készült el vele), és Kodály is tervezte vélhetőleg a zene megírását (ám ez terv is maradt). És nem is könnyű eldönteni, mit értünk híren és álhíren, illetve mennyiben tekintjük szinonimának az álhírt és a fake newst, azaz a téves híradást és a szándékos, manipulatív félrevezetést. Míg a magyar nyelvben a két fogalmat felcserélhetőnek tartjuk, addig például a németben ez nem így van:

Az álhír elnevezésével is adódnak nehézségek. Az angol fake news a németben azért marad meg anglicizmusként (*die Fake News*), mert a fogalom használói szerint a *Falschmeldungen*, a *falsche Nachrichten* vagy a *Lügenmärchen* kifejezések nem pontosítják eléggé, hogy téves hírközlésről vagy szándékos félrevezetésről van-e szó.²

Aczél Petra leszögezi, hogy az álhír nemcsak sokrétű jelenség, de egyáltalán nem új (a 19. században is megfigyelhető már, és, miként Móricz példája is mutatja, a 20. század első évtizedeiben is) – a számos

1 *Móricz Zsigmond operaszöveget ír*, Vasárnapi Ujság 1924. augusztus 17., 14. Dózsa György alakja egyébként Móricz egész pályáját végigkísérte, és soha meg nem valósult tervei közül kétségtelenül a legnagyobb szabású, a legtöbbször emlegetett kudarcnak minősíthető: sem regény, sem dráma, sem opera nem született Dózsa Györgyről, pedig sokszor írt, beszélt, nyilatkozott erről Móricz.

2 Aczél Petra, *Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez*, Századvég 2017/2., 10. Az is elképzelhető, hogy a fake newst és az álhírt egy másik magyar megfelelő beiktatásával különböztethetjük meg: „Korunk divatos kifejezését, az angol fake news fogalmát a köznyelv hamar a – gyorsan és jól terjedő – kamuhír bélyeggel látta el. A kamuhír fogalma mások megtévesztéséről szól.” SZVETELSZKY Zsuzsanna, *Közösségi kételyek*, Századvég 2017/2., 28.

alcsoportha bontható álhír egyik változata pedig a pletyka. A Színházi Élet Intim Pista rovata (hogy ez pontosan mi is volt, arra később visszatérek) ilyeneket is szállított az olvasóinak. Amikor arról kérdezték ezt a fiktív karaktert, Intim Pistát, melyik is volt az első pletykája, a válaszában épp az álhír fogalmát relativizálta, erős öniróniával: egy hamis hír, lám-lám, három év múlva igaznak is bizonyulhat.³ Bár így már inkább lehetne önbeteljesítő jóslatnak, mintsem hírnek nevezni:

Mesélje el, mi volt az első pletykája?

– Egy nagyon kényes hír. Mindössze ennyi: „A Király Színház bonvivánja válik a dizőztől”.

– Már akkor sem mondott neveket?

– Jobban nem irhattam volna körül Budapest szinpadí életének akkori favoritját: Király Ernőt és feleségét, Solti Hermint. Ma már szégyenkezés nélkül elárulhatom, hogy a válasz a hír megjelenése után majdnem három évre következett be, de ez csak Intim Pista páratlan jólétesültségét igazolja.⁴

Ezzel már át is léptünk Móricz változatos sajtójelenlététől egyetlen orgánumhoz, az Incze Sándor által szerkesztett Színházi Élethez, ahol rendszeresen és gyakran találkozhattak vele az olvasók: egy gyors kereséssel (az Arcanumban) 750 találatot kapunk Móricz Zsigmond nevére.⁵

3 Az effajta „álhír” egyszerű tévedéssé is változhatna, Intim Pista azonban nem igazított helyre semmit: miért is tette volna, hiszen többnyire név nélkül közölte azt, amit hallott valahol, a budapesti színházi, irodalmi életben. Vö. a következővel: „Figyelemreméltó például, hogy az álhírek szűk típusából kizárják a »becsületes tévedés«-nek nevezett olyan eseteket, mint amilyen a Time fehér házi tudósítójáé, Zeke Milleré, aki 2017 januárjában arról posztolt, hogy Trump elmozdította Martin Luther King Jr. bronzszobrát az ovális irodából. Kiderült, hogy a szobor maradt a helyén. A Time megvédte riporterét azzal, hogy az, felismerve hibáját, helyesbített, és elnézést kért (Miller/Time 2017). Feltételezhető tehát, hogy az álhír hiba marad, ha annak korrekciója megtörténik.” Aczél, I. m., 12.

4 *Maga csak tudja... INTIM PISTA*, Színházi Élet 1931/15., 34.

5 Hogy mennyire másképp lehetett sajtótörténeti kutatást végezni a digitális keresés korszaka előtt, azt jól jelzi egy olyan 1982-es írás, amely Karinth Frigyes Színház Életbeli jelenlétét vizsgálja, egy bibliográfiát is összeállítva az 1930-as évekbeli lapszámok alapján. A szerző nemcsak azt szögezi le, milyen sok lapszámot kellett átnéznie („430 füzétet néztem végig 1930-tól 1938-ig”), de azt is megállapítja, mennyire megnehezíti a kutatást, hogy az egyes lapszámokhoz nem egyszerű hozzáférni: „Általában a polgári középosztály izlését és érdeklődését tükrözte. Nyilván ennek is következménye, hogy ez a kultúrtörténeti szempontból is hasznos forrás ma kiesik a kutatási területek közül. Igaz, nem könnyű hozzáférni. Budapesten jelenleg egyedül az Országos Széchényi Könyvtárnak van viszonylag teljes, a lehetőségek szerint kiegészített gyűjteménye, összes többi könyvtárunk erősen hiányos anyaggal rendelkezik. A folyóirat csak az OSZK Színház-történeti Tárában érhető el eredetiben.” Buzásy Éva, *Karinty Frigyes és a Szín-*

Jelent meg itt is folytatásos regénye (*A kis vereshajú*), számos alkalommal válaszolt körkérdésekre (és volt a körkérdésnek olyan változata is, amikor a kérdéseket és a válaszokat egyaránt Karinthy Frigyes találta ki, ilyenkor is gyakran szerepelt Móricz), jelentek meg róla karikatúrák és fotók, írtak darabjai bemutatóiról, és arról, miként tölti a nyarat Leányfalun. Hogy ennek ellenére keveset használták a Móricz-kutatásban a Színházi Életet, legalábbis a szocializmus évtizedeiben, amikor a Móricz-képet megalapozó könyvek (Czine Mihályé, Nagy Péteré) megszülettek, egyáltalán nem meglepő: egyrészt könnyű volt azt feltételezni, hogy ez a hírlapi anyag elsősorban Móricz színházi működéséhez adhat forrást (márpedig a színházi, drámaírói működését abban az időszakban úgy egészében minősítették balsikernek és ezzel együtt kutatásra érdemtelennek),⁶ másrészt a Színházi Élet frivol pletykalapnak, a letűnt idők joggal elfelejtett produktumának minősült, így a kialakítani próbált Móricz-képpel sehogyan sem volt összeegyeztethető.⁷ Ezt a szemléletet, mintegy megnyitva egy egész korszakot 1945 szeptemberében, jól példázza az alábbi gondolatmenet, amelyben az egyik oldalra az égető társadalmi kérdésekről tudomást sem vevő Intim Pista, a másikra pedig a valóság feltárásán ügyködő Móricz Zsigmond kerül:

[...] a „politikamentesség” imádatának rettentő babonája lebeg jóideje a magyar irodalom vizei felett. Szörnyű, emésztő kór ez,

bázi Élet, Irodalomtörténet 1982/4., 896. Amikor a Móricz-monográfiámat írtam (SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Kalligram, Pozsony, 2013), még én is hosszú órákat töltöttem el a *Színházi Élet* lapozgatásával és kijegyzetelésével az OSZMI, azaz az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet könyvtárában: persze az effajta, hogy így mondjam, offline keresésnek is megvannak az előnyei, még ha sok időt rabol is el. Az Arcanum egy másodperc alatt kidobott listájában biztosan nem lesznek benne olyan találatok, amikor Intim Pista neve említése nélkül utalgatott Móricz Zsigmondra: ezeket, sajnos, csak úgy lehet felfedezni, ha a rovat összes írását végigolvassuk.

- 6 Nagy Péter, például, ezzel az egy mondatral magyarázta meg, miért nem akar a nem kis terjedelmű drámaírói életművel foglalkozni: „Ez a viaskodás [amelyet Móricz a színházzal folytatott – Sz. Zs.] teszi Móricz drámáit szinte kivétel nélkül balsikerre, s ez az oka annak, hogy a továbbiakban Móricz drámáival nem, csak prózai műveivel, vagy esetleg életrajzi adataival kapcsolatosan foglalkozunk futólag.” NAGY Péter, *Móricz Zsigmond*, Budapest, Szépirodalmi, 1975³, 93. Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI, I. m., 491–528.
- 7 Azért arról se feledkezünk meg, hogy a Színházi Életet bírálni nem a második világháborút követően kezdték – Ábel Péter, aki kiadta Incze Sándor kéziratban maradt visszaemlékezését, épp erre hívja fel a figyelmünket a memoárhoz írt előszavában: „palcát törtek felette: kispolgári pletyka, üres fecsegés, vájkálás a magánéletben, a hálószoatitkok iránt érdeklődő olvasók rossz irányú igényeinek kielégítése. Érdekes módon ez hivatalos véleménnyé vált 1939-ben éppen úgy, mint 1949-ben. Legfeljebb bizonyos jelzők különböztek.” ÁBEL Péter, *Az ember, aki a Színházi Élet volt* = INCZE Sándor, *Színházi életem. Egy újságíró karrierregénye*, Budapest, Műzsák Közművelődési Kiadó, 1987, 23.

amely egyszerűen politikának (s felkent íróhoz ezért méltatlannak) bélyegez minden határozott világnézeti állásfoglalást és kiállást, a nép szellemi vezetésére irányuló, konkrét irodalmi törekvést.

Ki ne emlékeznek az utóbbi huszonöt év Magyarországanak „politikamentes” irodalmára, amelyről a mindig találkára siető Intim Pista hétről hétre lélekszakadva számolt be e hon szebbelkű hölgyeinek? Ki ne emlékeznek a város és a falu égető, sorsdöntő társadalmi kérdéseit mondvacsinált, az illusztris szerző akaratából szerencsésen megoldódó szerelmi problémákká átváltó színjátékok és regények tömkelegére? A magyar reakció keresve se található megfelelőbb villámhárítót a torló társadalmi problémák kiszűrésére ennél az irodalomnál, ezeknél a színdaraboknál és regényeknél, amelyek idillinek rajzolták az egyre tűrhetetlenebb magyar életet, sorsával elégedettnek, sőt helyel-közzel boldognak a társadalmi szorítóban vergődő munkásságot, parasztságot, értelmiséget. [...]

Megdöbentő tény, hogy az utóbbi negyedszázad magyar irodalmában Móricz Zsigmond valóságfeltáró regényein, a falukutatók könyvein, egy-két költő vészharangot kongató versein s a távoli emigrációban volt írók úttalan utakon beszüremelő munkáin kívül alig akad alkotás, amely a katasztrófa közeledtére figyelmeztette a magyarságot. Pedig volt-e, lehetett-e magyar írónak tisztább és kötelezőbb feladata?⁸

De hiába fordítottak csekély figyelmet a második világháborút követően hosszú évtizedekig Móricz sajtójelenlétére (azzal is összefüggésben, milyen nehéz és fárasztó volt akkoriban egyáltalán kézbe venni vagy mikrofilmen pörgetni az egykori lapokat): kétségtelen, hogy a korabeli olvasók Móriczsal feltehetően többször találkoztak napi- és hetilapokban, mint ahányszor a könyveit kézbe vették. A Móricz-regények az első világháború előtt értek el kiemelkedően magas példányszámot (van olyan adatunk, hogy ebben az időszakban a *Kerek Ferkó* ötvenezer, *Az Isten háta mögött*, több kiadásban, 175 ezer példányban fogyott el),⁹ de a húszas-harmincas években, a trianoni határrendezés után sokkal kisebbé váló irodalmi piacon már elképzelhetetlenek voltak ezek a magas példányszámok. Ekkoriban Móricz naplófeljegyzéseiben sokszor

8 VOZÁRI Dezső, *Századszor is: az író felelősségéről*, Szabad Nép 1945. szeptember 8., 3.

9 Erről lásd: SZILÁGYI Zsófia, *I. m.*, 202., 706.

találunk panaszt az olvasókra, a megfogyatkozott könyvvásárlókra.¹⁰ A Színházi Élet viszont éppen ebben az időszakban élte fénykorát – Incze Sándor visszaemlékezéseiben már az első világháború utáni időszakot is a fejlődés koraként emlegeti:

Hála fejlődésnek Kolozsvár után, mint sebesült hős, Budapestre kerültem. Újra foglalkozhattam édes gyermekemmel, a Színházi Élettel, amely a háború és a velejárájaként támadt papírhiány dacára határozott fejlődésnek indult. A hozzátartozók kedveskedni akartak a fronton harcolóknak, s küldözgetni kezdték a tábori postafiókszámokra a lapot, ami nagymértékben emelte a példányszámot. Hol voltunk már a 6000-tól, meg a 9000-tól? 36 000-ben jelentünk meg!¹¹

A húszas évek elején (1922–23-ban) jelent meg a Színházi Életben, folytatásokban, Móricz egyik regénye, *A kis vereshajú* – amelyet nem véletlenül közöltek éppen itt, hiszen egy műkedvelő előadás próbafolyamata áll a középpontjában.¹² A regény számos ponton párbeszédbe hozható tehát az őt közlő médiummal – miként Móricz *Jobb mint otthon* című regénye is, amelyet pedig a Pesti Napló közölt folytatásokban, 1934-ben. A két regény sorsa annyiban is közös, hogy Móricz életében aztán kötetként nem jelentek meg, csak a halála után, az 1950-es években, és nem is szervesültek különösebben a Móricz-életműbe. Ennek egyik oka a *Jobb mint otthon* esetében az a jelenhez kötöttség is lehet,

10 Például itt: „az *Úri muri* mint regény és darab egy napon indult. A regény jó, a darab rossz. Darabnak is rossz. És mégis, a regényből nyomtak hármezer példányt, s van belőle eladatlan ezer. Ellenben a bukott darabot megnézte 25 000 ember.” Apja naplóját idézi: Móricz Virág, *Móricz Zsigmond szerkesztő úr*, Budapest, Szépirodalmi, 1967, 12.

11 INCZE Sándor, *I. m.*, 154–155. Az Arcanum adatbázisban ezt olvashatjuk a példányszámokról: „Az eleinte 3000-6000 példányszámban megjelenő lap egy korabeli dán filmsztár tiszteletére megjelentetett különszámmal elérte a bűvös 10 000 példányos határt. Ettől kezdve kisebb-nagyobb ingadozásokkal a lap példányszáma egyenesen ívelt felfelé: az első világháború végére a 150.000 (!) eladott lapot is elérte” (<https://adt.arcanum.com/hu/collection/SzinhaziElet/>). Ennek némileg ellentmond az, amit Gajdó Tamás ír: „A lap fényesen induló karrierjét csak az első világháborút követő összeomlás törte meg. A lap olvasóinak jelentős része az utódállamokba került, s a színház sem volt már olyan vonzó, mint egy évtizeddel korábban. Incze ekkor észrevétlenül, de annál határozottabban átalakította a lapot.” GAJDÓ Tamás, *A masamód lapja – vagy a grófkisasszonyé? A Színházi Életről*, Parallel 2014/30., 23.

12 Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Pályakezdés a pálya közepén? Móricz A kis vereshajú című regénye a Színházi Életben = Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet*, szerk. RADNAI Dániel Szabolcs – RÉTFALVI P. Zsófia – SZOLNOKI Anna, Verso könyvek, Pécs, 2021, 187–204.

amely részben a korabeli hírekkel való szoros kapcsolatból következik. Hansági Ágnes elemzi a regénynek Nagy Péter által írt, az 1956-os első kiadáshoz készült utószavát, ebből a szempontból is:

A harmadik lényeges szempont, amelyet az utószó játékba hoz, a tárcaközlés tényének rögzítésén túl azoknak a regényelemeknek a kiemelése, amelyek a Pesti Napló korabeli híryanagából kerültek át a szövegbe, és amelyek a korabeli olvasó számára számos lehetséges kontextust nyitottak meg, olyanokat, amelyeket a könyv olvasója már aligha érzékel. A tárcaregénynek arra a kommunikatív potenciáljára világít rá, amely a hírek kontextusának belepítésével a regény számára a könyvhöz képest sokkal erősebb tematizációs képességet kölcsönöz. Amitől és amelynek révén a tárcaregény a könyvhöz képest erősebben és hatékonyabban tudja megszólítani saját olvasóközönségét, tud beszédtémává válni.¹³

Érdemes itt egy rövid kitérőt tenni, kicsit ellépve Intim Pista és Móricz kapcsolatától. Hiszen a *Jobb mint otthon* megnyit egy tágabb kérdéskört is: nyilvánvalóan nem pusztán olyan módon függhet össze egymással hír és irodalom, hogy egy író valamiképpen belekerül a hírekbe, vagy bulvárhírek, pletykák jelennek meg róla. Ismerünk hírből született regényeket is: ha most csak a magyar irodalomnál maradunk, akkor az egyik legfontosabb ilyen mű Mikszáth Kálmántól *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, amely ugyancsak folytatásokban jelent meg, a Vasárnapi Újság 1906. október 21-i számától kezdve. A cselekmény alapját adó, öt évvel korábbi botrányról több lapban is lehetett olvasni, a Nagyváradi Naplóban, például, 1901. július 21-én, a fiatal Ady Endre írt a sztorról, *Az öreg Ungár esete* címmel.¹⁴ De a Móricz-életműben is találunk hasonló példát: a nevezetes, 1910-es ököritói tűzvész, amelyről a teljes magyar sajtó hírt adott, az *Ököritó* című esszé mellett *A fáklya* című regény egyik jelenetében is irodalommal alakult. Bár Móricznak lehettek volna erről az eseményről akár személyes tapasztalatai is, elutazhatott volna a faluba a több száz halálos áldozatot követelő tűzvész után megnézni a helyreállítási munkálatokat, saját maga szögezte

13 HANSÁGI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Budapest, Ráció, 2014, 359.

14 A regény forrásairól részletesebben lásd: MIKSZÁTH Kálmán, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, kritikai kiadás, I, s. a. r., REJTŐ István, Akadémiai, Budapest, 1960, 262–267.

le a Nyugat 1910/8-as számában, hogy csak az újságokból ismerte az esetet: „Ökörítón ugyan sohasem voltam”, írta.¹⁵

De nemcsak újságban megjelent hír kerülhet be egy regénybe, nem pusztán valódi újsághírré épülhet rá a cselekmény, hanem fiktív hírré is. Ezt látjuk Agatha Christie *Gyilkosság meghirdetve* című 1953-as detektívregényében, ahol a faluban mindenki által olvasott helyi lapban jelenik meg egy hír, pontosabban apróhirdetés, amely aztán elindítja a történéseket: „Ezúton tudatjuk, hogy október 29-én, pénteken délután fél hétkor a Little Paddocksban gyilkosság lesz elkövetve. Minden külön értesítés helyett.”¹⁶ Az a Móricz-mű pedig, amely hasonló módon építi be egy helyi lap fiktív hírét, egy kisregény terjedelmű elbeszélés, a *Vidéki hírek*,¹⁷ amely a Pesti Hírlapban jelent meg folytatásokban, 1916. október–novemberben, majd pedig kötetben 1917-ben, a Táltos Kiadónál (*Vidéki hírek és más elbeszélések* címmel). A hír itt kétszeresen is fiktív: míg Agatha Christie-nél a műbe épített hír végül igaznak bizonyul (valóban gyilkosság történik azon a bizonyos pénteken Little Paddocksban), addig a Kunterebes és Vidéke című lapban (amely leginkább a ténylegesen létezett Kisújszállás és vidéke fiktív változatának látszik, a műbeli Kunterebes is erősen emlékeztet Kisújszállásra) közölt hír manipulatív fake news, amellyel a vidéki újságíró sikeresen akadályoz meg egy készülő házasságot, megrágmalmazva a kisvárosba érkezett férfit. És a fikció-valóság játék ennél is összetettebb: az újságíró régóta szeretne már darabot írni *Vidéki hírek* címmel (ehelyett, legalábbis ő így érzi, vidéken, újságíróként fecsérli el a tehetségét), ennek az alapötletét használja fel arra, hogy meghiúsítson egy házasságot – a hír, legalábbis mai szemmel, szinte ártatlannak tűnik, mindössze arról szól, hogy a helyi zománcgyáros „támogatja a művészetet”. A lap olvasói, köztük is elsősorban annak a lánynak a szülei, akinek a zománcgyáros

15 Hiszen, például, a tiszazugi méregkeverő asszonyok persorozatán jelen volt újságíróként, a Pesti Naplót tudósította *A rossz virágai, Az egész falu tudja* és *A magyar falu a senki szíge* című cikkeiben. Érdekes, hogy a ma Ökörítőfülpös néven megtalálható falu kollektív emlékezetében úgy őrződött meg, Móricz járt a faluban a tűzvész után, erről lásd pl. ezt az írást: <https://tortenelemportal.hu/2010/03/pusztito-tuzvesz-okoritofulposon/>

16 Agatha CHRISTIE, *Gyilkosság meghirdetve*, ford. Réz Ádám, Magyar Könyvklub, Budapest, 1998, 13. A krimiszerzők napjainkban is szívesen építenek be híreket műveik cselekményébe, persze ma már inkább a közösségi média cselekedeteinkre gyakorolt, manipulatív hatásával összefüggésben, lásd például ebben a regényben: Mészáros Dorka, *Nem biztos, hogy visszajövök*, General Press, Budapest, 2021.

17 Ennek a méltatlanul keveset emlegetett Móricz-műnek a legalaposabb, erre az idézetre is kitérő elemzését lásd: BENYOVSZKY Krisztián, *A nevetés szemiotikája. Idegenség, nevetés és nyelvi összefüggései a Vidéki hírekben* = Uő., *Fosztogatás. Móricz-elemzések*, Kalligram, Pozsony, 2010, 113–132.

udvarol, azonban épp úgy értik, ahogy erre az újságíró is számít, vagyis mély erkölcstelenségként, a színésznők iránti vonzódásként dekódolják, nem elismerésre méltó mecénási tevékenységként.¹⁸ Az újságíró pedig, aki *Műpártolás* című írása közzététele előtt hezitál, mert néha már „félrement” egy-egy írása, azon töpreng, hogy a szó teremtő erejét átviheti-e az irodalomból a sajtóba:

S most, mikor ő maga abba a véletlen helyzetbe került, hogy valaki másnak ilyen nyersen életszagú esetébe beleavatkozzék, megijed még egy pillanatra, kimondja-e a szót. A szót, amelynek varázsoló ereje van. Az igéző, a teremtő, a csináló szót. A Kalevalában versek mondasával visznek végbe minden csodálatos varázsolást: s csakugyan a szó, a kimondott szó a tevő, a teremtő, a végrehajtó. Ennek felelősségét érezte meg egyszer.¹⁹

És még mindig lehetne sorolni a példákat arra, amikor irodalom és hír egymáshoz való viszonyát tanulmányozni érdemes – Hansági Ágnes nemrégiben írt le egy olyan esetet, amikor irodalmi műből álhír keletkezett. Jókai Mór *A ki a holta után áll boszut* (1886) című művében jelent meg az a „hír” (fiktív hír), hogy Petőfi lefordított németre egy népdalt, aztán pedig „A Pesti Hirlap 1886. április 29-én Petőfi mint német poéta címmel adott hírt Petőfi addig ismeretlen magyar népdalfordításáról.”²⁰ Olyan esetet is ismerünk, ismét csak a detektívregények világából, amikor egy irodalmi hős halála vált hírré: Agatha Christie hősnének, Hercule Poirot-nak a halálhíre 1975-ben a New York Times címlapján volt olvasható. És most vissza Móricz *Jobb mint otthon* című regényéhez, amely igen élesen veti fel a hír mint fikció kérdését: az egyik szereplő, Fess Feri bizonyul hírolvasónak, sőt „elemzi a híreknek és a fikciónak a viszonyát”.²¹ A *Jobb mint otthon* tehát épp arra hívja fel

18 Ahogy erre Hansági Ágnes felhívta a figyelmemet, a „támogatja a művészetet” egészen hasonló jelentésben (színésznő/táncosnő a szeretője) bukkan fel az 1931-es *Hyppolit a lakáj* című filmben – köszönöm neki ezt a megjegyzést.

19 MÓRICZ Zsigmond, *Vidéki hírek = Uő., Novellák II.*, Osiris, Budapest, 2002, 289.

20 HANSÁGI Ágnes, *Jókai Mór, Pierre Ménard kortársa (A magyar századfordulás modernség „prózafordulata”)*: Jókai Mór: *A ki a holta után áll boszut* (1886), *Alföld* 2021/10., 99–103.

21 HANSÁGI, *Tárca-regény-nyilvánosság*, 371. A regényszereplő a hírek nyelvi fordulatain töpreng el: „Nem igaz, amit a lapok írnak – mondta Fess Feri – hogy a forráságtól kiégtek a mezők. Egyik újság pláne azt írta, hogy »Romániában lánggal égtek a búzamezők«. Jó stíliszta, ezt kapta hírnek, hogy, »kiégtek a búzamezők” és ő úgy látta, hogy a kiégés csak lánggal történhetett.” MÓRICZ Zsigmond, *Jobb mint otthon*, Szépirodalmi, Budapest, 1956, 249.

a figyelmünket, hogy a *hír* és a *fikció* kapcsolatán kell eltűnődnünk, amikor a hírek az irodalommal kerülnek kapcsolatba – ezzel a tanulsággal szeretnék visszatérni a már többször emlegetett Intim Pistához:

Fess Feri nem csak a hírgyárak működésében mutat rá arra a meg nem kerülhető tényre, hogy a hírek írója, akkor, amikor a nyelvet, a stílust és persze a napilap médiumát használja, a közvetítő közegek igénybe vételével tulajdonképpen olyan módon képezi le a valóságot, amely a hírt szükségszerűen a fikció rokonává téve, az empirikus tapasztalattól az olvasó számára nem minden esetben ellenőrizhető távolságban helyezi azt el.²²

A Színházi Élet Intim Pista rovata (amelynek „testvérrovata” volt az arisztokráciával kapcsolatos társasági híreket közlő, Endrődi Béla által szerkesztett Zserbóban)²³ ugyanis egyszerre szállított híreket, később álhírnek bizonyuló információkat, olyan pletykákat, amelyeket sokszor dekódolni kellett (hiszen nevek közreadása nélkül jelentek meg), valamint különféle, írókhoz, színészekhez kötődő, bennfentes, ám teljesen ártalmatlan információkat. A rovat rossz hírét több írásában cáfolni igyekvő színháztörténész, Gajdó Tamás az itt megjelent írások ártatlanságát és forrásértékét hangsúlyozza, részben jogsosan:

Az 1950-es években az újság egyetlen rovatát, azt a bizonyos *Maga csak tudja...* INTIM PISTA kezdetűt tűzték pellengérré. Pedig ebben csupa szolid pletyka jelent meg nevek nélkül, sőt időközben az egyik legfontosabb színháztörténeti forrassá vált, hiszen hűen beszámolt például arról, hogy Molnár Ferenc hol tartózkodott éppen.²⁴

22 HANSÁGI, *Tárca-regény-nyilvánosság*, 372.

23 Intim Pista először a Színházi Élet 1916/28-as számában bukkant fel, rögtön úgy, mintha régóta mindenki ismerné őt: „Gizi és Kató nyár eleje óta Siófokon üdülnek és most kannibál éhességgel rontottak kérdéseikkel Intim Pistának, a közismert közismertnek, a népszerű mindenütt jelenvoltnak, a csinos és elegáns színházi mindentudónak, ki a déli gyorssal érkezett.”

24 GAJDÓ Tamás, *Színházi Élet. A színházi újságok történetéből* – 5., Zsöllye 2004/1., 34. Gajdó Tamás több alkalommal igyekezett elmagyarázni, hogy indokolatlan volt az Intim Pista rovat rossz híre, például itt is: GAJDÓ, *A masamód lapja*, 27. Nem véletlenül próbálta meg Gajdó ennyiszor cáfolni a hiedelmet: még maga az Incze Sándor visszaemlékezését sajtó alá rendező Ábel Péter is bevallotta, hogy bár ifjúkorában nagyon kedvelte a lapot, később „elfeledkezve erről, fiatal újságíróként” maga is tett „néhány maliciózus megjegyzést Intim Pistára és a lap polgári szellemiségére”. ÁBEL Péter, *I. m.*, 6.

Lehet, hogy épp a jól kitalált névnek és fiktív figurának volt köszönhető,²⁵ hogy a rovatról az maradt meg a köztudatban, hálószoatitkokokat adott közre – az *intimpistáskodás* kifejezés, a fiktív név szerepkört jelölő, köznevesült változata már a Színházi Élet megjelenése idején megszülethetett: „A társaságokban külön intimpisták vannak, akik szemefényei a háziasszonynak, mert akárkivel akármi történik, ők rögtön tudnak hozzá valami intim részletet, amit a gyorsan körbeülő bakfisok csillogó szemmel hallgatnak.”²⁶

De milyen információkat adott ki Móricz Zsigmondról Intim Pista? (Mármint olyan esetekben, amikor az író névvel is szerepelt a rovataban.) Egy karácsonyi számban, például, azt kérték Intim Pistától, árulja el a magyar írók műhelytitkait: Móriczról azt tudhatták meg az olvasók, hogy ő is hajnalban kel, mint Jókai Mór.²⁷ Egy évvel korábban, ugyancsak karácsonykor, azt tekintette át Intim Pista, melyik drámaíró miként köszöni meg az ünneplést, ha darabjának premierjén a színpadra hívják. Az effajta értesüléseknek az igazságtartalmát a színházba járó közönség könnyen ellenőrizhette:

Zsiga bátyánk az egyetlen, aki nem frakkban, hanem ferencjózsef kabátban köszöni meg az ünneplést. A ferencjóska mindenesetre demokratikusabb ruhadarab, mint a frakk, de a népies irányzathoz alig áll közelebb, mint amaz. Móricz Zsigmond néhány bátortalan lépést tesz a színpad közepe felé, aztán fölnez a páholyok irányába, mintha keresne valakit. Végre belejön és nagyon tempósan meghajol, többször egymásután. Zavart mosolygásában több szegénylősség van, mint öröm.²⁸

Az sem tűnik hálószoatitoknak, hogy Robert de Flers-nek úgy lóg a bajsza, mint Móricznak:²⁹ ebben a hírben elsősorban az az érdekes ma, hogy az 1872-ben született, 1927-ben elhunyt francia drámaíró

25 Egy ünnepi, a lap huszadik születésnapját köszöntő számban ezt lehet olvasni a rovat megszületéséről: „Szüleim, vagy mondjuk inkább a keresztszüleim Incze Sándor és Harsányi Zsolt voltak. Inczétől kaptam a vezeték-, Harsányitól a keresztnévet. Incze Sándor főszerkesztő, akkor került közelebb a Színházi Élet jelenlegi szerkesztőjéhez, Lukács Gyulához, aki az Otthon-körben megkérdezett, milyennek találja az ujszülött nevét és jövőjét. Miután a válasz igenlő volt, leszerződöttette Lukácsot a laphoz, én pedig elkezdtem grasszálni a pesti színházi világban.” *Maga csak tudja... INTIM PISTA*, Színházi Élet 1931/15., 33.

26 HARSÁNYI Zsolt, *Valóban megtörtént*, Színházi Élet 1927/52., 14.

27 Színházi Élet 1927/52., 28.

28 Színházi Élet 1926/52., 73.

29 Színházi Élet 1927/5., 36.

mennyivel ismertebb lehetett akkoriban, mint napjainkban. (Némi netes keresgéléssel találunk róla olyan képet is, amelyen kackiás, bajuszkötővel és viasszal gondozott bajszot visel, tehát a lógós bajszról szóló hír legalábbis megkérdőjelezhető.) És valóban megjelennek a rovatban olyan hírek is, amelyek irodalom- és színháztörténeti forrássá váltak mostanra: rácsodálkozhatunk arra, mennyi soha meg nem valósult színházi terve volt Móricznak. 1917-ben arról értesültek a Színházi Élet olvasói, hogy operettlibrettót ír Kálmán Imre számára,³⁰ 1932-ben pedig arról, hogy Herczeg Ferenc társaságában operettet ír, a Nemzeti Színház fogja bemutatni a darabot, a versek szerzője Harmath Imre lesz.³¹

Lehetne még sorolni Intim Pista értesüléseit Móriczcal kapcsolatban, de már ezek a példák is mutatják – nem az író esetenként botrányos magánéleti történéseit szellőztették meg (gondolhatunk itt elsősorban a Simonyi Máriaival folytatott viszonyra, Holics Janka öngyilkosságára, majd a színésznővel kötött házasságra). És Móriczcal kapcsolatban másfajta, ártatlanabb magánéleti híreket sem találunk a rovatban: pedig a korabeli sajtóban bőven előfordulnak ilyenek. A teljesség igénye nélkül hozok néhány példát arra, miként, milyen hírekben találkozhattak a korabeli lapok olvasói Móricz nevével – másutt.

A Vasárnapi Újság 1904-ben arról adott hírt, hogy Móricz Zsigmond eljegyezte Holics Jankát:³² egy akkor még íróként teljesen ismeretlen újságíró, pontosabban Az Újság munkatársa került be ezzel a hírekbe. A laptársnak dolgozó kolléga magánéleti történéseit adta hírül a Magyar Nemzet is, 1905. január 6-án, amikor Móricz Zsigmond és Holics Janka házasságkötéséről tájékoztatott. Még akkor is elsősorban újságíró mivolta miatt került be a hírekbe Móricz, ráadásul egy téves információval, amikor a Vasárnapi Újság azt közölte, hogy „Móricz Zsigmond hírlapíró-társunk kis fia 14 éves korában Budapesten” meghalt.³³ (A kisfiú valójában 14 hónapos volt a halálakor.) Az Újság, ahol Móricz újságíróként dolgozott, még az író anyai nagymamájának, Pallagi Józsefnének a haláláról is hírt adott.³⁴ De, nem meglepő módon, a legtöbb magánéleti hír és álhír 1925–26-ban jelent meg Móriczról, első házasságának válsága, majd második házasságának megkötése idején.

30 Színházi Élet 1917/21., 14.

31 Színházi Élet 1932/15., 40.

32 Vasárnapi Újság 1904/42., 724.

33 Vasárnapi Újság 1908/39., 796.

34 Az Újság 1906. november 20., 8.

A legmesszebb talán egy kolozsvári zsidó politikai napilap ment el a Móriczcal kapcsolatos magánéleti hír- és álhírgyártásban: egyfelől ők írták meg az igazat Holics Janka haláláról, beszámolva az öngyilkosságról, miközben más, budapesti lapok, amelyek Móriczra munkatársként is számítottak, így sokkal óvatosabban bántak vele, kétoldali tudógyulladást vagy csaknem végzetessé váló balesetet emlegettek (utóbbit az első öngyilkossági kísérlet után).³⁵ Másfelől viszont azonnal világgá kiáltották az új házasság hírért, holott ez csak több mint egy évvel Holics Janka halála után köttetett meg:

Budapestről jelentik: Néhány hónappal ezelőtt megdöbbenő öngyilkosság történt Pesten: Móricz Zsigmondnak, a neves és kiváló magyar írónak a felesége megmérgezte magát és pár napon belül sérüléseibe belehalt. Sokat meséltek akkortájt a tragikus öngyilkosság titokzatos hátteréről. Móricz Zsigmond, aki meglelt kora férfi, két felnőtt gyermek van, halálosan beleszeretett egy ismert budapesti színésznőbe. Az asszony látta, hogy lesz úrrá mindennél erősebben ez a tragikus szerelem Móricz Zsigmondon és hogyan temeti maga alá eddigi családi boldogságuk és harmóniájuk romjait. Szerette a férfit és boldoggá akarta tenni. A rettenetes helyzet okozta vergődést amúgy se bírta tovább, felhajtotta a méregpoharat és ezzel visszaadta Móricz Zsigmond szabadságát. Móricz Zsigmond nem mozdult el a szanatóriumból az asszony betegágya mellől és teljesen összeroskadt, amikor közölték véle, hogy nincs remény az öngyilkos asszony számára. Móricz Zsigmondét eltemették megható keretek között. Hónapok múltak el azóta, a tépett sebek kezdtek beheggedni és amint jelentik, Móricz Zsigmond egy virágos sírhanton keresztül új fészket épít. A haláltokozó végzetes szerelem mégis csak összehozta Móricz Zsigmondot és választottját egy egész életre. A lapok jelentése szerint a napokban esküdött örök hűséget Móricz Zsigmond a színésznőnek, akit tragikus szerelemmel szeretett már régóta: Simonyi Máriának, a Belvárosi Színház kitűnő művésznőjének, aki egykor a kassai színház drámai hősnője volt.³⁶

Ezt a hírt már, bármennyire is Kolozsváron jelent meg a lap, Móricz is cáfolni volt kénytelen – az Uj Kelet közreadta a helyreigazítást, de

35 Erről lásd SZILÁGYI, *Móricz Zsigmond*, 329–330.

36 Uj Kelet 1925. augusztus 17., 5.

még csavart egyet az álhíren, belekevert egy másik színésznőt, Gombaszögi Fridát, és izgalmas szerelmi sokszöveget kreált, hiszen Gombaszögi Az Est tulajdonosának és főszerkesztőjének, Miklós Andornak volt a felesége:

Móricz Zsigmond megcáfolja új házassági hírét. Budapestről jelentik: Móricz Zsigmondnak, a nagy magyar írónak a családi élete sokat foglalkoztatja az utóbbi időben a közönséget. Hire járt ugyanis, hogy Móricz Zsigmond halálosan beleszeretett Gombaszögi Fridába, aki tudvalevőleg Miklós Andornak, az „Est” főszerkesztőjének a felesége. Meg is kérte a szép asszonyt, de Gombaszögi úgy találta, hogy többet érnek Miklós Arnoldné [sic] milliárdjai, mint Móricz Zsigmond halhatatlansága és maradt Miklós Andorné. Viszont Móricz Zsigmond felesége megtudta, hogy férje miben töri a fejét, hogy válni és újból nősülni akar és ezért öngyilkosságot követett el. A mérgezés ugyan nyomban nem volt halálos, de felesége pár nap múlva kiszenvedett. Azóta nem sokat beszéltek a nagy íróról, amíg a múlt héten váratlanul az a hír terjedt el – melyet az Uj Kelet is közölt, – hogy Móricz Zsigmond a Balaton mellett a legnagyobb csendben házasságot kötött Simonyi Mária színésznővel. Simonyi Mária a magyar fővárosi színészet egyik legszebb jelensége, magas, elegáns, karcsu és provánszii szökeségű. Az utóbbi időben egy kissé lecsuszott, különösen Titkos Ilona szoritotta ki a Belvárosi Színház rivaldájáról. A házassági hír természetesen érdeklődést keltett és az uborkaszézón pletykaéhes publikuma mohón kapott rajta. De csak pár napig élösködhettek a csiklandós szenzáción, mert Móricz Zsigmond ma a pesti lapokban ezt a cáfolatot tette közzé: Külföldről hazaérkezve, azzal a szenzációval fogad az egész világ, hogy közben – lapok szerint – feleségül vettem egy szép, előkelő s ragyogó tehetségű művésznőnket. Mivel sajnos, nem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy e hirt megerősíthessem, lovagias kötelességem azt dementálni. Én magam egyelőre síremléket építek s nem oltárt. Tisztelettel Móricz Zsigmond.³⁷

A házasságkötés egyébként még 1926-ban is korábban jelent meg hírként a sajtóban, mint ahogy valójában megtörtént – A Ma című lap

37 Uj Kelet 1925. augusztus 18., 5.

1926. május 28-án közölte az esküvő hírét, holott voltaképpen csak egy hónappal később, Péter–Pál-napkor került sor az eseményre. Azt pedig, hogy Móricz Zsigmond és Simonyi Mária végül mégis összeházasodtak, megtudhatták a Budapesti Hírlap olvasói csakúgy, mint azok, akik Az Újságot vették a kezükbe (mindkét lap 1926. július 1-jei számában jelent meg a hír). És ekkor már, röviden és tényszerűen, Intim Pista is beszámolt a házasságkötésről:

„– Házasság?

– Hogyne. Hiába minden cáfolat, ezennel megerősítem, hogy Móricz Zsigmond feleségül veszi Simonyi Máriát.”³⁸

Az Intim Pista rovat tehát valóban nem hálószerzők gyűjteménye volt, és kétségtelenül fontos forrást jelent ma az irodalomtörténet számára – de nem egészen úgy, hogy könnyen használható, ellenőrzést nem igénylő adatokhoz juthatunk belőle. Sokkal inkább abban segít, hogy hír és irodalom összetett viszonyát megértsük – hiszen egy olyan korszakban jelent meg a Színházi Élet, amikor az írók újságírói működésének vizsgálata nélkül nem tarthatjuk fel a pályájuk alakulását, és amikor a példányszámokért folytatott küzdelemben az íróknak folyamatosan sajtójelenlétet is vállalniuk kellett. Könnyen lehet, hogy Móricz könyveit azért vette kezébe a grófnő vagy a masamódlány,³⁹ mert azt olvasta az íróról az Intim Pista rovatban, hogy hajnalban szeret dolgozni, és ferencjókában hajlong a színpadon a darabjai premierjén.

38 Színházi Élet 1926/21., 17.

39 Maga Incze Sándor válaszolta arra a kérdésre, minek köszönhető a Színházi Élet népszerűsége: „Egy optikai csalódásnak. A grófkisasszony azt hiszi, hogy a masamódlánya, a masamód pedig azt, a grófkisasszony lapja.” *Őn felelni fog azért a sok körkérdésért, amelyre 20 évig mi feleltünk*, Színházi Élet 1931/15., 82.

Eisemann György

ADAGIO BARBARO

„A barbárság csak abban az eszmei rendben a kultúra ellentéte, amelyet ez utóbbi, a kultúra felállít. Ezen a renden kívül a kultúra ellentéte talán valami egészen más, vagy egyáltalán nem ellentét.” (Thomas Mann: *Doktor Faustus*)

Móricz Zsigmond prózájának, legismertebb novellájának (*Barbárok*¹) újabb recepciója méltánylandón igyekszik elkerülni a fenyegető veszélyt, hogy elmerüljön egy kulturológiai fordulat szociologizáló illétektelenségében.² Noha a mű témája csábíthat az ilyen alászállásokra, azzal kecsegtetvén az interpretációt, hogy végre-valahára fölmentették poetológiából. De a szöveg remeklése, úgy tűnik, többnyire távol tartja magától a hasonló érdeklődés keresetlen laicizmusát, bizonyítván, ezáltal is a nyelv művészeti figyelem reflektálhatja a barbárságot úgy, mint a kulturalitás másikat. Szem előtt tartva, hogy ha eközben „a nyelv figurális és referenciális aspektusa – akár poetológiai úton is, de – elkülönül egymástól, a nyelv művészeti kérdés kényszerűen csupán a maga esz-köziségében lesz fölvethető”.³

A novellában a „barbár” főnév tudvalevőleg kétszer fordul elő, mindkétszer többes számban: a szöveg első és utolsó szavában, azaz a mű címében és záró mondatában, a vizsgálóbíró lesújtó minősítésében. Így lép a paratextus a legvégén a törzstextusba, s ezen áttevődés keretei

1 Pesti Napló 1931. április 12., 33–35.

2 A kutatásnak az utóbbi bő másfél évtizedből említhető kötetei: *Az újraolvasott Móricz. Előadások és tanulmányok*, szerk. ONDER Csaba, NYF BTMFK Irodalom Tanszék, Nyíregyháza, 2005; CSÉVE Anna, *Az írás gyepélye. Szövegalkatás Móricz Zsigmond elbeszélő gyakorlatában*, Fekete Sas, Budapest, 2005; BÉNYOVSKY Krisztián, *Fosztogatás. Móricz-elemzések*, Kalligram, Pozsony, 2010; BARANYAI Norbert, „...valóságból táplálkozik s mégis költészet”. *Móricz Zsigmond prózájának újraolvasási lehetőségei*, Csokonai könyvtár, Debrecen, 2010; SZILÁGYI Zsófia: *A továbbélt Móricz*, Kalligram, Pozsony, 2008; *uő.*, *Móricz Zsigmond*, Kalligram, Pozsony, 2013; *Móricz a jelenben*, szerk. BÉNGI László, SZILÁGYI Zsófia, MIT, Budapest, 2015. Ez utóbbi kötetből jelen dolgozat szempontjából kiemelendő CSÉVE Anna írása: *Barbárok (A novella olvasásának lehetőséges kontextusai)*, 159–176. Szóba hozza a novellát ért komoly kritikákat is, melyek a Kosztolányi-féle lelkesedéstől eltérő hangot ütnek meg. E bírálatok egyes pontjai ugyanakkor – voltaképpen a tanulmány szerint is – a mű poétikai alapvetésének is tekinthetők a látszólag szétessett (töredékes) szerkezettől a hatásvadásznak tartott zárlaton át a szöveg valóban nem „realista”, valamiképp a romantikát folytató szerveződései.

3 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Tónus, szólam, affektus. A nyelv művészeti kérdés csapdái a Móricz-kutatásban* = *Uő., Költészet és korszakküszöb. Klasszikusok a modernség fordulópontján*, Akadémiai, Budapest, 2018, 144.

között mutatkozik meg tartalmának kulturális távlatról ugyan leértékelhető, de onnan alig érthető tapasztalata. A novellának a recepciót – kevés kivétellel – lenyűgöző esztétikai hatása jórészt éppen abból fakad, hogy diszkurzivitása megelőzi tehát a kultúra-barbárság dichotómiát, melynek pólusait a mű nem egyikük vagy másikuk nézetéből, hanem a benne szóhoz jutó nyelv teremtőerejéből hozza létre.

Mint közismert, a görög–latin eredetűnek tartott szó, a „barbár”, hangutánzással formált alak. A dadogás, az érthetetlen beszéd imitálásából jöhetett létre, hogy így különböztesse meg a „nyelv nélküli” idegent a saját – „tulajdonképpen” – nyelv használóitól. Képzése hasonlít az indulatszavakéhoz, melyekkel a beszélő a puszta hangzás elemi artikulálásával reagálhat egy szituáció kihívásaira. Ekként támaszkodik a szóbeliség ún. természetes motivációjára, a vonatkozó platóni dialógust idézve: „kratüloszi” aspektusára. S a „dadogó” beszédképzés viszi színre ön maga születését a felütésben – a „barbár” főnév etimológiájával összhangban. A novella első bekezdéseinek mondatszavai a nyelv keletkezését tárgyaló Rousseau-értekezés felfogására emlékeztetően rezegtetik meg a fikcióban a levegőt,⁴ képezik a „gége hangjainak” fonetikáját mint eredendően szemantikai – akként létesülő – gesztusokat. Mintha egy ortodox biopoétikai koncepciót példáznának a kutya és a juhász párbeszédével, az ugatás és az indulatszavak informatív kölcsönösségével. A csitító emberi hangok („Mija? [...] – Hé. – Netehe. [...] Iszkite.”) a mérges ugatással dialogizálnak (sikerrel vagy sikertelenül), így a kétféle artikuláció egyazon kommunikációs csatornába illeszkedik. Ugyanakkor a juhász és a puli, az emberek és a kutyák „beszélgetésében” tökéletesen olvashatóvá lesz a mondás akusztikájának – a hangzás materialitásának – azon eredendő jelentéssége, melyet a „nyelvi” zörejek hordoznak s egyúttal megcselekszenek. Ebben a térben az érzékelés és az értelem nem válik szét: a gége mozgása a szituációban csak úgy közvetítheti az információt, ahogy az információ hordozza a gége mozgásának szituáltóságát. Egymáshoz tartozásukban a jelentés eleve zaj, és a zaj eleve jelentés. S e reláció esetleges elvi tagadása sem cáfolja, hogy Móricz poétikája erre a nyelvfelfogásra épül, innen indulva bontakozik. Elutasítása legfeljebb egy lehetetlennek, ezért sikertelennek vélt esztétikai kísérletet állapíthatna meg, annak illuzórikus mivoltával

4 Jean-Jacques ROUSSEAU, *Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól = Uő., Értekezések és filozófiai levelek*, ford. Kis János, vál. LUDASSY Mária, Magyar Helikon, Budapest, 1978, 59–200. Lásd ehhez PÉTER Ágnes, *Roppant szívórvány*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 53–55.

együtt. Ezért a *Barbárok* művészi értékének bármilyen elismerése kizárja az értelem és a dolog, a jelentés és a hangjel nyelvi-kommunikatív szakadéknak a feltételezését. A „barbárság” szövegszerű bontakozása és észlelése elsősorban e kettő – értelem és materialitása – egymásbaneltének, azaz megkülönböztethető, de nem elszigetelhető tapasztalatainak összjátékán alapul. A szöveg lényegében kettejük viszonyulását figurálja, a barbárság és a kulturalitás szféráit kirajzolandó. E performatív akciók mindenekelőtt – nem véletlenül – a beszédhang említett színre vitelében, a kiemelt jelentőségű dialógusokban manifesztálódnak.

A számozással is elkülönített három szövegrész közül az első egység drámai jelenetezésének általánosan kiemelt vonásai – a rövid, hiányos vagy tömondatokból, mondatszavakból álló párbeszéddek, tehát egy szikáran objektív, „heterodiegetikus” nézőpont érvényesülése – mellett egy ellentétes narratológiai eljárás is megfigyelhető. A szubjektív, a szereplők egyik-másik belső rezdülését feltáró közlések határozottan ellenpontozzák a leírások és a dialógusok távolságtartó szenvtelenségét. Ilyen „mindentudó” nézőpontból olvashatók a gyerek érzései („Szerette volna kitalálni, mit akarnak, minek jöttek, de nem mert megszólalni”), majd a Bodri juhász méltatlankodása a veres juhász rosszindulatú csárdai híresztelése kapcsán, amikor kifejezetten a rejtett gondolat kerül elbeszéléssre (mert „nem mutatja meg az ember mindjárt, hogy mit érez és mit gondol”). A vendégek motivációiról viszont nincs információ, lelkiviláguk a narrátor számára idegen, megközelíthetetlen. Szándékuk akkor derül ki, amikor cselekvéssé válik, miközben – beesteledvén – feltűnő markírozással változnak meg a látási viszonyok. Hogy az objektív narráció mindaddig rejtve hagyta a rablás tervét, annak e térben megint csak a szonorikus-auditív közeg érzékelése szempontjából lesz jelentősége. Hosszú hallgatások közben megy le a nap,⁵ végül egészen sötét lesz, így a gyilkosság már az optikájától hirtelen megfosztott helyszínen történik („mintha elfűjták volna a gyertyát”). S bár az elbeszélő pontosan leírja a merénylet lefolyását, a legintenzívebb módon az összecsapás *hangjait* érzékelteti. A sötétségből a gyilkos mozdulatok éles zörejei hallatszanak ki, az ütések metsző csapásainak sorozó haladványában: „Egy, kettő, csattannak a botok. Előbb a két bot az egy boton, azután

5 Ezúttal is megmutatkozik, hogy a hallgatás és a hangzás kölcsönösségében élő nyelv *nem jelszerűen* működik – a dialógusban a szó nem pusztán utalás, mely egy jelentés külső célképzetére irányulna. Annak megfelelően, hogy „a nyelv valami más, mint a tárgyi egész jelölésére szolgáló pusztán jel.” Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer*, ford. BONYHAI Gábor, Gondolat, Budapest, 1984, 291.

az egyik bot a gazda fején.” A brutális effektusok tehát akusztikai dimenzióban erősödnek fel, annak a nyelvnek a mediális dramaturgiáját teljesítvén ki – az alkonyi homályban –, melyet addig a párbeszéd vokalizációja vitt színre. Az agresszió a szereplői szövegek fonetikájának tevéleg folytatásaként fordul el végleg nyelvük egyre kevésbé „kulturált” (együttműködő) távlatától, azaz a gyilkosság a beszéd meloszából, szonorikus fejleményeiből kiindulva válik „barbárnak” minősíthető epikus eseménnyé – konkrétan a következőképpen.

A vokalizáció materialitásának egyik legegyszerűbb kidomborítása az *ismétléssel* történhet. Az ismétlő válasz – mintegy a megszólítás visszhangzása – olyan komisszív beszédaktus lehet, mely kimondója magabiztos helyzetét, fölényét, esetleg agresszióját nyilváníthatja ki. Az őt megszólítónak a saját szavát „visszabeszélő” személy így a helyzet ura, aki az adott pillanatban dönthet akár a tárgyalt cselekedetek bekövetkezéséről vagy elmaradásáról. A diszkurzív anyagosság ekkor tehát olyan elutasítást vagy fenyegetést vokalizálhat, mely a kimondott szóban nem a dialogikus kölcsönösséget, hanem az önkényt érvényesíti. A szereplők párbeszéde a hangutánzó-illokutív fejleményeket fonetikus-intonációs ütközésekké, a kitörő küzdelem verbális előzményeivé teszi. A végzetes verekedést megelőző dialógus első ismétlései még a vendéglátó Bodri juhász szövegében – a kezdeti óvatos biztonság érzetében – történnek. A veres juhász a rézzel kivert szíj vásárlásának ürügyén kezdi a támadást. „– Van neked egy szíjjad? – Van. – Láttam tavaly a búcsúkor, ki van verve rézzel. – Megvan. – Aztat kéne eladni. – Eladni?” S e ponton, a visszakérdezést követően fordul a helyzet, immár a későbbi merénylő újraprofilálja Bodri juhász ismétlését, az ígéretet visszhangozva: „El.” Innen kezdve, a párbeszéd további részében az ismétlések materializáló indulata csap össze, a perlokutív beszédaktusok sikeréért harcolva. E feszült reláció állandósul a két beszélő között egyrészt a fenyegetés, másrészt a védekezés retorikájában: „– Nem eladó. – Nem. – Mír nem? – Hát csak nem. Magamnak csináltam. – Magadnak? – Magamnak. Meg a fiamnak. – Meg a fiadnak? – Annak. – Kettőtöknek? – Hát.” Jól megfigyelhető, ahogy Bodri szövege a verbális támadást követően igyekszik újra magához ragadni a kezdeményezést azzal, hogy megint ismételni próbálja a hallottakat („Hát csak nem. Magamnak csináltam. [...] Magamnak. Meg a fiamnak.”), de ellenfele azonnal revansot vesz, s a szavakat újramondva visszavág („Magadnak? [...] Meg a fiadnak?”). A gyilkosság végrehajtása tehát szorosán következik az egyszerre retorikus és fonetikus küzdelemből, a veres

juhász a maga ütéseit ehhez csatlakoztatja, mintegy közös térbeli-kommunikatív csatornát teremtve a kimondott szó és a tett számára.

S amit az emberölés után tesz, az teljesen irracionálisnak, de a barbárság-kultúra dichotómiát teremtő nyelvhasználat felől teljesen logikusnak tekinthető. Elsőként arra a rézzel kivert szíjra tart igényt, mely csak ürügyet adott a rabláshoz, s melynek megvásárlására tett ajánlata az agresszió beszédszerű előkészülete volt. „Vedd le az apád szíjját” – parancsolja a gyerekeknek. Vagyis a támadó beszédhang legfontosabb *motivumát* a nyelvhasználat materialitásával ekvivalens *tárgyként* kezeli és ahhoz kapcsolja. Az adott térben a szó hallható és a dolog látható-tapintható anyaga egyazon akció performatív – végrehajtó – elemeivé válnak. A szíj használata – miként a botok csattanása – azon beszédaktus cselekvő folyamánya, mely a gyilkosságban tetőződik és az áldozat eltemetésével zárul. S az anyagiságára redukált, ekként a térben ritualizált nyelv alanya így lesz ugyanakkor függő alakja – alárendeltje és teremtettje – önnön fonetikus-verbális eredetével együtt annak a nyelvi hatalomnak, amelynek pusztító erejével élt, s amelynek diszkurzív végzete nyomán ő „barbárként” lesz jelölhető – a nyelvhasználat egy másik aspektusából.

Ez a másik – sajátlag „kulturált” – aspektus (nyelvezet) kezd fölerősödni a második részben, hogy aztán teljesen eluralkodjon a harmadikban. A második fejezet az asszony pusztai vándorlásairól szól, amint kétségbeesetten keresi a férjét. Amikor a gyilkossal találkozik, a veres juhász azonnal szóba hozza a rézveretű szíjját, melyet Bodri nem adott el neki, s mellyel immár az áldozat személyazonosságát állapítják meg. Az asszony gyanakszik, s további bizonyítékra tartana igényt. Teljesen váratlanul föltesz egy kérdést, mely a keresett személyre immár nem a metonimikus indexálással (a ruhadarabbal), hanem valamilyen kéznél levő másik tárgy *jelölő* kompetenciájával irányul. Vagyis az identifikáló jelentéstételezés *szemiotikai* aspektusát hozza játékba. „Semmi jelt nem hagyott?” – kérdezi egy sokat sejtő detektív intuíciójával. S ezzel átlép egy beszédmód határán: immár a jelölő ambíció nyelvén beszél, mely egy utalásrendet (struktúrát) feltételez és tárna fel, azaz a hátrahagyott nyomokból rekonstruálná a „helyes változatot”, az igazságot. Jobban mondva *egy lehetséges* igazságot, mely megfelel a nyomok civilizációs konzisztenciájának. Csakhogy e kulturális indíttatású doktrína, mint a jel és a dolog szétválasztásán alapuló szemiotikai stratégia, tudható, felemás eredményt hoz. A nyomkeresők számára ugyan kiderül az igazság, de a szíj maga – bűnjelként – nem lehet elégséges a bizonyításhoz

a kulturalitás jogi nyelvhasználatán belül. A beismerő vallomás csak akkor következik be, amikor nem az oknyomozás szemiotikai rendje, hanem a tárgy anyagosságának – az említett módon ritualizált – látványa kényszeríti arra a „barbárt”.

„Semmi jelt nem hagyott?” Ez a jel- és egyúttal jelentéskereső kérdés a szöveg közepe táján radikálisan elfordul tehát a gyilkosság epizódjának materializálódásba hajló informativitásától, s másféle, „kulturálnak” megalkotott kódokat kezd játékba hozni. De ha semmi olyan „jel” (nyom) nem található, mely feltétlen bizonyossággal és hatékony leleplezéssel az elkövetőkre vallana, s ha ezért a bűnöző egyszerűen letagadhatja a tettét, s a beismerésre csak akkor kerül sor, amikor a saját nyelvén beszélnek majd vele, akkor a kulturalitás közege – fensőbbségének hite, nyelvezete – kevésnek bizonyul az „igazság” győzelméhez.

Az asszony a második részben óriási területeket jár be, a veres juhászra hallgatva elmegy a Dunántúlra is. Vándorlása (nyomkeresése) teljesen irracionális, eleve reménytelen. Egy ladikkal átkel a Dunán, s eszébe sem jut, hogy a háromszáz birkát aligha lehetett vagy kellett átúsztatni a folyón. Végül visszatér a szokásos legeltetési helyre, azon belül a nagy körtefa környékére. „Letanyázott, mintha ott akarta volna eltölteni a nyarat.” Felhagy a nomád jellegű keresgéssel, s egy határozott középpontot jelöl ki a környezetében a maga – várakozása – számára. Ez a letáborozás szakít a nomád közlekedés többirányú mozgásával, s másféle térérzékelést feltételez. Az alföldi és dunántúli síkság – főleg annak betyárvilága – a pusztai végtelen érzetét, a mozgás anarchisztikus szabadságát – a tér strukturálatlanságát – feltételezheti. Aki a végtelenbe nyúló horizontban áll, mindenütt egy általa képviselt, tehát folyton áthelyeződő, tartósan nem lokalizálható középpontban érezheti magát: a környező világ egésze a saját változó, de mindig abszolút viszonyítási pontnak vélhető nézetéből látható át. Így szubjektuma önmagát mindig centrumhelyzetűnek tételezheti, egyedüli instanciának, melynek önkénye nem okvetlenül vesz figyelembe más nézőpontot. A pusztaság maga persze egy ezzel éppen ellentétes életforma, az önkorlátozó aszkéta területe is lehet – transzcendens értékek elismerése esetén. A gátlástalanul individuális középpont és az önzetlen szakralitás végletei közül a Móricz-novella bűnözői természetesen az előbbit, míg Bodri felesége az utóbbi pozíciót tölti be.⁶ A szöveg térpoétikájához

6 Úgy tűnik először, ezért inkább a térbeli „orientáció” és kevésbé a „hangolt tér” tapasztalatáról beszélhetünk a szöveg kapcsán, mivel „[a] hangolt tér csak centrum nélküli térként tapasztalható meg”. Mindemellett a centrált térvilág ezúttal sem mellőzi a han-

csak annyit, hogy az asszony heteket tölt a körtefa mellett, „nem tudott elszakadni a helytől”, csak várt. S amikor a puli rábukkan az eltemetett hullákra, a rézveretes szíjra, akkor a férjét és fiát gyászoló feleség és anya, immár egy radikális változás gesztusaként, „fölszenteli” az adott térpon- tot: „[k]is dombot rakott rá s a dombba két kórót tűzött kereszt formán, akkor elment kelet felé”. Mintegy kapcsolatot teremtett a profán és a szent, a földi és az égi szférák között,⁷ egyértelműen a tér hangoltságával alte- rálva centrumhelyzetét.

A harmadik részben, a kihallgatási jelenetben, újra a dialógusé a fő- szerep. A vizsgálóbíró vallató taktikája úgy csatlakozik a novella ad- digi poétikai fejleményeihez, hogy szólama éppenséggel megfordítja hangzás és jelentés összjátékának az anyagiság felé hajló korábbi bruta- litását, vagyis azzal ellentétes irányba próbálja performálni a párbeszé- det. A vallatás során megkísérli legyőzni (átfunkcionálni) a barbárság materializáló retorikáját, hogy annak vokalitásából a veres juhászt a dia- lógus őszinte, feltáró kölcsönösségébe vonja. Úgy akarja vallomásra bírni a gyanúsítottat, hogy védekezésének kulcsszavait immár ő maga visszhangozza, de nem az ismétlés „barbarizáló” anyagiséga szerint, ha- nem ellenkezőleg, az egyes idiómák átvitt (ám leleplező) értelmét figu- rálva. Vádoló retorikája ugyanis az ismétlésekből (az auditív-anyagi effe- ktusokból) *poliszémiákat* alkot, s a többjelentésűvé alakítás látná el az újabb értelemmel (igazsággal) a fonetikai megnyilvánulásokat, a hang- zásba szilárdult szójeleket, s venné rá a bűnöst a beismerésre. Amikor például a juhász azt hazudja, áldozata napnyugat felé, azaz „nyugovásra” távozott, faggatója a halálára utalva teszi hozzá: „Én is úgy gondolom. Hát azt is kend nyugtatta el.” Vagy amikor gyilkosa „hallgató ember- nek” nevezi Bodrit, a bíró a hallgatást megint az élet elvesztéseként

goltságra valló mozzanatok. Többek között – hasonlóan a *Sárarany* nyitójelenetéhez – az „*időjárás* hangulatalakító hatásai” teszik elkülöníthetetlené a hangoltsággal és a benne tájékozódással jellemezhető környezetet, lásd KULCSÁR SZABÓ Ernő, *I. m.* 151–152. („Teltek a meleg napok, az esős napok. De ő [Bodri felesége] nem tudott el- szakadni a helytől, csak téblábolt a nagy merevenben.”)

7 „Mivel a szent hierophánia révén ad jelt magáról, nemcsak a tér homogenitásban követ- kezik be törés, hanem ezen túlmenően egy abszolút valóság is megnyilatkozik, amely ellentétben áll a körülötte lévő végtelen tágasság nem-valóságával. A szent megnyilat- kozásával alapozódik meg ontológiailag a világ. Az ismertetőjegyek és tájékozódási lehetőség nélküli, határtalan, homogén térben a hierophánia egyfajta abszolút »szilárd pontot«, »középpontot« tár fel.” Mircea ELIADE, *A szent és a profán*, ford. BERÉNYI Gábor, Európa, Budapest, 1987, 16. Így minősül a nyom szakrális tartalmúvá, azaz olyan térhez kötődő jelentéssé, melyet nem az asszony teremtett, hanem amelyet keresett és meg- talált. Ez a történet tehát az említett kétféle tértapasztalat összjátékaként is felfogható, lásd az 3. jegyzetet.

magyarázza. „Akkor is hallgatott? [...] Mikor kendtek agyonverték a bottal.”

De hiába, az ekként „kulturalizált” – tehát az erőszak materialitásától elszakadni igyekvő, mondása „szellemét” retorizáló, elvontan moralizáló – kihallgatás csődöt mond, a bűnt eltitkoló „barbár” pólus ellenáll minden dialogikus közeledésnek, ájtatosan vallásos érvelésnek („Most, amikor tisztán mehet az Isten elibe, a Bodri juhász szennyezze be a lelkit kendnek?”). Csak a jól ismert lélektani fogás bírja végül valamásra a gyilkost, a kilincsen lógó rézveretes szíj látványával való szembesítés. Az ötlet azért lehet sikeres, mert visszacsatlakozik a mérénlyő kezdeti, agresszív nyelvezetéhez, perlokutív-cselekvő kommunikációjához, s annak legsajátabb természete szerint, az emberölésre performált nyelvhasználat motívumával, annak tárgyiasult anyagával fejt ki hatását. A jel anyagának eredendő jelentésségére hagyatkozik: nem a kultúra teremtettjének hitt nyelv *szemiotikájával*, hanem a nyelv teremtette kultúra *szemantikájával* lepi meg a vádlottat. Voltaképpen a novella első részének diszpozíciója szerint támaszkodik a nyelv pre-kulturális eredendőségére. Így jut el addig az elbeszélés, hogy nem egy eredendően civilizált ideológiát állít szembe a civilizálatlan viselkedéssel, hanem mindkettőt önnön nyelvi feltételeiből, azaz a beszéd anyagának és szellemének viszonyításából kibomlónak ismeri és ismerteti fel. A veres juhászt a verbalitásának (motivikus) materialitásával *kommunikatív*e egylényegűvé tett tárgy látványa töri meg – annak a szólamnak az agresszív ereje, melynek közegéből a saját „barbársága” is következik. A bíró pedig azért kerekedik felül, mert immár túllép kulturalitásának az elvont immaterialitásban tetszelgő és aszerint érvelő metafizikai „szellemiségén”. Végül is mindkét kiindulás, a barbár és a kulturált, a maga immanenciájában és eredeti célkitűzésében – az egyik a tagadásban, a másik a leleplezésben – egyaránt kudarcot vallott. A fordulat (már-már „csattanó”) akkor következik be, amikor mindkét doktrína önnön nyelvfüggő lényege szerint szembesül a másikkal. Addig, az anyag-jelentés kettőzésében – közeg és értelem távolításában – az „igazság pillanata” nem következhetett be. De hogyan ritualizálja újra a zárójelenet a nyelv materialitását, s ezzel együtt hogyan performálja a tárgy motivikus jelentését?

Hogy a rézveretes bőrszíj a veres juhász számára a színre vitt retorikus-fonetikus agresszió instrumentális kiterjedése, kétségtelenül archaizáló fejlemény. A beszéd tett ilyen performálása ugyanis így hozza létre a fétist, adott esetben a gyilkos eszköz totemisztikus funkcióját.

Az ismert freudi elmélet szerint a *totem* (olykor fétis) az egykor elkövetett bűncselekmény emlékét képviseli, teszi jelenvalóvá.⁸ A totem eszerint válhat az eredet hatalmának hódolás kultikus tárgyává, az „ősesemény” elismerendő tanúságává. Vagyis olyan rituális dologgá, mely egyébként éppen az elfojtás (gátlás), a bűnököt tiltás, azaz a szellemi-erkölcsi kultúrát teremtés erejével rendelkezik. A néprajztudomány és a vallástörténet nyilván joggal vitatja Freud teóriájának számos elemét, ám a totemizmusban mindenesetre megnyilvánul az a rituális tárgyisztelet, melytől nem különíthető el a fétissé válást megalapozó értelmi állandó: a bűntudat, a hagyománytól (a halottól, a meggyilkolt „ősapától”) függés lelkiismerete. A kultikus totem nevezhető a jelentésszerű létezőként fölismeret – akár a brutális cselekvés emlékét őrző – tárgy egyik „barbár” formájának, de mint ilyen, mégiscsak a nyelvként működő dolog (anyag) egyik felülmúlhatatlan tapasztalata. S ezzel a hatalommal jelenik meg a veres juhász előtt az „ősesemény” fétise. A rézveretes szíj motívumának kezelésével a novella a totemizálódás anyagi eredetét úgy játssza újra, hogy annak szükségképp velejáró szellemi potenciálját szintén elháríthatatlanná teszi.

Ebből következően az „embertelen” materialitás kizárólagos felülkerekedése távolról sem állandó ismerve a gyilkosnak. Tud ő nagyon is „kulturáltan” viselkedni. Mind szörnyű bűnében, mind annak tagadásában körültekintően, logikusan jár el, a vallatásakor egyenrangúan ravasz, fegyelmezetten védekező vitapartner, bírját illedelmesen „uramnak” szólítja. Úgyes retorikával menekül minden rutinos faggatás elől. Figyelemre méltó, hogy a rablott vagyona semmi szüksége nem volt – nyereségvágya öncélú, akár az individualizmus önkiteljesítő hipertrofiájának is felfogható, már-már afféle „action gratuite”-be torkoll. A vizsgálóbíróval folytatott retorikai párba és tagadása szintén indokolatlan, fölösleges (mindenképpen fölakasztják), ezért megmagyarázatlan – azaz tulajdonképpen magyarázatra igényt sem tartó – cinikus játéknak, szellemi tornának tűnik.⁹ Tévedés lenne a novella szereplőit

8 A téma modern lélektanának egyik alpműve – James Frazer munkásságát sűrűn hivatkozva folytatva – Sigmund FREUD, *Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neuvotiker*, Fischer Taschenbuch-Verlag, Frankfurt am Main, 1995 [1913]. Az elmélet joggal vitatott spekulatív és egyoldalú tézisei – mint Freud számos műve esetében – irodalmi alkotások esetében tanulságosan hozhatók játékba.

9 „A Barbárok elbeszélője nem kommentál semmit, nem azonosul egyik szereplővel, így a vizsgálóbíróval sem. Teljesen nyitva hagyja a kérdést, hogy miért nem hajlandó bevallani a veres juhász az elbeszélte gyilkosságot, amikor egyéb bűneiért már »megérett a kötél«? [...] A bíró, hogy úgy mondjam, »szemiotikailag« többet tud a juhász világról, mint az övéről: számít rá, hogy a derékszíjban konkrét tárgyi formát öltő bűn megfogható

a szegénység vagy a civilizálatlanság mélyvilágához tartozóknak sorolni. (A 19. század közepén játszódó cselekményben természetesen nincs semmiféle programos „társadalomkritika”, magyar ugarozás, sem pedig ún. realista „parasztbrázolás”.¹⁰) Csak röviden a fikcióhoz: kifejezetten jómódú, vagyonos pásztorokról van szó. A szereplők távolról sem „elmaradott” prérilakók: Bodri juhász derék férj és apa, felesége – egy dolgos nagygazda – a hitvesi törődés mintaképe. A gátlástalan gonosztevő, a veres juhász is tudja, mi illik, az asszonnal kifejezetten udvarias és előzékeny, a vizsgálóbíróval szemben kimérten – már-már ironikusan – tisztelettudó: simulékony modor mögé rejti aljasságát. Kegyetlensége nem a primitíven indulatos, hanem a körmönfont sorozatgyilkos mentalitását tükrözi, melyet csak a „kultúrfölnény” hamis tudata általánosít provinciális paraszti banditizmussá, a „tájnyelvet” megvető lingvicizmussal karöltve. Nem véletlen, hogy a botok újra lecsapnak a zárásban, immár a hatóság civilizált közegében. A vizsgálóbíró, a beismerő vallomás után, haragját szabadjára engedve, keményen megvereti a vádlottat, mielőtt felakasztják. S ezt a (szintén indokolhatatlan) intézkedését kíséri a megvető minősítés, a szöveg utolsó szava, mely a kimondójára is visszavonatköztatható. A címszó így tűnik át a törvény képviselőjének ellentmondásos retorikájába, melynek általánosító asszertivitását nem oszthatja az olvasó, ha nem akar maga is e megítélés hatálya alá kerülni.

Ahogy a veres juhász bűnében és kihallgatásakor egyaránt körültekintően viselkedik – hosszú órákig várakozik a megfelelő pillanatra, nagy kihagyásokkal beszél, óvatosan precíz és komótos –, úgy a törté-

jelenléte megrendítő hatással lesz a vádlottra. De megmagyarázni már aligha tudná ezt a belső folyamatot (kultúrfölnényének tudatában ez a feladat már aligha izgatná), mint ahogyan a narrátor sem próbálja megmagyarázni. Az olvasó azonban nemcsak ezzel a rejtéllyel marad magára (amellyel ráadásul szembesítenie kell saját értékrendjét), hanem azzal a nyilvánvalóan »barbár« feudális gesztussal, amelyet a vizsgálóbíró enged meg magának, amikor a juhászra megtörése után huszonöt botot mér. ESTERHÁZY Gergely, *Megjegyzések Móricz novellisztikájához*, Alföld 2005/9., 45.

- 10 A realizmus diadalának olyan szerző is hódolt, aki egyébként sokat tett ellene. „A múlt századi Párizsról a legfontosabb mégiscsak Balzactól tudható. Hogy milyen Magyarország, az a Magyarország, az a parasztság, az a magyarság, az a szegénység – az Móricztól. [...] Itt áll előttünk egy író, akit kifosztott az idő; az, amiről beszél, az, akiről, és az a nyelv, amelyen ott – mindez már nincs.” Majd tkp. ennek az ellenkezőjét állítja: „[a] nyelv természetének a mély ismerete nekem talán Móricz párbeszédeiben a legkézzelfoghatóbb, pattog a szó ide s oda, oda- s visszavágások, lassan elfogy a levegő, két ember néz farkas szemet, két indulat és szenvedély, két artikulálatlanság, két némaság – amire Móricznak még mindig marad szava. Kis túlzással: mintha beszédoperát hallanánk (ahol – tehát? – minden szöveg, a tér is).” ESTERHÁZY Péter, *Utószó, szó, szó* = Újhold-Évkönyv 1986/2., 412–418.

netmondás sem lehet gyors ütemű. Nem a bartóki „allegro”, hanem a móríci „adagio” tempóját követi. S az *adagio barbaro* feszülten vontatott menetéből csap ki előbb az agresszió izzása, s törik meg végül a bűnös ellenállás. Az olvasásnak pedig, ennek megfelelően, szintén vontatottan kell haladnia, amennyiben „hallani és látni” akarja az írásban rögzített cselekményt,¹¹ a téma autopoétikus-mediális bontakozását. Ezáltal válhatnak észlelhetővé – most csak röviden utalva erre – a késő modern prózaepika történeti fejleményei: az individualizmus kritikája, a határolt jelentésükre utaló jelek hiábavaló keresése, a térpoétika speciális hangoltsága, a totalizáló szemiotika kudarca, ennek ellenére a világrend felülkerekedése, a kollektív tudattalan mitopoétikai felbukkanása, a szellem és a természet tipikusan a korszakra jellemző, krizeológiai távlatú feszültsége. S amennyiben – Nietzsche-re hagyatkozva – a filológiát a lassú („lento”) olvasás művészetének tartjuk, akkor Mórícz Zsigmond alkotása igencsak megköveteli a gondos filológustól ennek gyakorlását. Tehát a „lassú”, de nem az abszolút szövegimmanens „szoros” olvasását. Ily módon nemcsak a vadkeleti puszta bennszülötteit sematizáló előítéleteken juthat túl, de elérkezhet a novella irodalmi jelentőségének – a valóban elementárisan taszító barbárság késő modern epizálásának – esztétikai szintű tapasztalatáig.

11 Vö. Hans-Georg GADAMER, *Hallani – látni – olvasni*, ford. SCHEIN Gábor, Nagyvilág 2001/1., 128–134.

Nagy Levente

A SZÍJ, A BALTA ÉS A RÓZSA (NEVE)

*Néhány megjegyzés Móricz Zsigmond Barbárok,
Mihail Sadoveanu A balta és Umberto Eco
A rózsza neve című műve kapcsán**

Móricz Zsigmond *Barbárok* című novellája, valamint Mihail Sadoveanu *A balta* című regénye szinte egy időben jelent meg: Sadoveanu kisregénye 1930-ban, Móricz novellája pedig a Pesti Napló 1931. április 12-i számában. Annak ellenére, hogy az utóbbi időben kerültek elő olyan adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy a két író tudott egymásról, és amennyire a kor viszonyai közt lehetett, figyelemmel is kísérték egymás munkásságát, sőt 1926-ban Sadoveanu meghívta Móriczot egy bukaresti előadóra is,¹ a két mű között semmiféle közvetlen kapcsolat vagy hatás nem mutatható ki. A két szöveg narratív váza azonban meglepő hasonlóságokat mutat: két juhász megöl egy harmadikat. A megölt juhász felesége az eltűnt férj keresésére indul. A gyilkosokat megtalálják és elítélik. A meggyilkolt juhásznak mindkét esetben van egy fia és egy kutyája, mely fontos szerepet játszik a megölt juhász felkutatásában. A két mű összehasonlító elemzésére már történtek kísérletek, de tüzetes összevetésük még várat magára. Jelen esszé keretei között jómagam sem vállalkozom egy minden részletre kiterjedő összehasonlító vizsgálatra, hanem egyetlen szempont alapján kísérlem meg egymásra vonatkoztatva olvasni a két művet. Mivel mindkét műben valójában egy klasszikus detektívtörténettel van dolgunk, ezért első-sorban krimiként fogom azokat értelmezni. Ezen belül is arra helyezem a hangsúlyt, hogy miként bánnak az eltűnt férjeiket és a gyilkosokat kereső feleségek (ők a detektívek) a jelekkel, azaz hogyan olvassák a nyomokat. Mivel Sadoveanu kisregénye egyes szöveghelyeken meglepő analógiákat mutat Umberto Eco méltán híressé vált posztmodern detektívtörténetével (*A rózsza neve*), ezért ezt a regényt is bevonom vizsgálódásaim körébe.

* A tanulmány az NKFIH-OTKA 128 151 sz. pályázat keretében készült.

1 Cséve Anna, „Halálbörgés a pusztában.” *A Barbárok keletkezéstörténetéhez*, Pannon Tükör 6. (1998/4.), 15; Mircea Popa, *Sadoveanu és Móricz*, Helikon 3. (1992/21.), 5.

Sadoveanu regényében az elbeszélte események megelőzik az elbeszélés aktusát. A megjelölt juhászhoz, Nechifor Lipanhoz kapcsolódó események (vándorlása a juhokkal és halála) már az elbeszélés előtt megtörténtek. Lipan felesége, Vitoria nem tesz mást, mint megismétli, újrajárja a férje által megtett utat. Mindez körkörös időszerkezetet kölcsönöz a regénynek: a pásztorok a mitikus időben mindig ugyanazt az utat járják, és az események folyton ismétlik egymást. Sokatmondóak e tekintetben Vitoriának a regény lezárásaként mondott szavai: „A végén hazamegyünk Magurára és folytatjuk, ahol abbahagytuk.”²

Minden detektívtörténet időszerkezete ilyen. A felügyelő csak úgy oldhatja meg a rejtélyt, ha visszautazik az időben, és végigjárja a gyilkos által már bejárt utat. A múlt rekonstruálása és ezáltal a rejtély megoldása nagyban függ attól, hogy a felügyelő milyen mértékben képes a már megtörtént eseményeket koherens és logikus, egyszerűen értelemmel és jelentéssel bíró történetként elmesélni. A detektívtörténet világa kész, befejezett, lezárt és rendezett, amelyben valójában soha nem történik semmi új, hisz minden esemény csak ismétli önmagát. A gyilkosság ugyan egy pillanatra megzavarja ennek a tökéletes világnak a rendjét, de a gyilkos azonosítása révén ez a rend mindig helyreáll. Ebben a világban vannak jelek, és a jeleknek van stabil jelentése is. Aki tudja olvasni a jeleket, az eljuthat a jelentésekig és megfejtheti a rejtélyt. Vitoria a világ jeleit olvassa és értelmezi, és ez azért lehetséges, mert a világ olvasható.

De mert eszem van és okoskodom, azt mondom, hogy ezen a világon mindennek van neve, hangja és szava [jele].³ Itt, bal felé, azon a dombon hét zsindeles boronaház áll hóval borítva. Mind a hétnek füstöl a kéménye. Ezek a házak nem beszélnek, de azért sok mindent elmondanak. Legelőször is egy számot olvasok ki belőlük: hét házat látok. Ez a hét ház azt mondja, hogy tél van, az emberek otthon ülnek a kemence mellett, főzik a puliszkát és pirítják a szalonnát. Ha valamelyik kémény nem füstölne, annak is megvolna a maga értelme [az valami mást jelentene.] Vagyis hát mondana valamit, mint minden a világon. [Azt akarom csak

2 Mihail SADOVEANU, *A balta*, ford. LŐRINCZI László, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1962, 194.

3 A Sadoveanu művének idézésekor a szögletes zárójelbe tett részek saját fordításaim. Akkor élek ezzel, ha Lőrinczi László fordításához képest világosabban alátámasztja mondanómat az eredeti román szöveg.

mondani, hogy mindennek van valami jelentése ezen a világon.] Hallott-e olyasmit, hogy emberhalál ki ne tudódjék, holttest elő ne kerüljön? Megmutatják a keselyűk és a hollók, hogy merre rejtőzik a rablók áldozata. Ha vízbe fojtották, partra veti az ár. Ha kútba dobták, eljön a szárazság ideje, és a lába jelt ad annak, aki vizet keres [mer]. Ha eltemették [földbe ásták], kikaparja a farkas. Vagyis hát semmi sem maradhat rejtve, mert így rendelte az Úristen.⁴

A fenti idézetből világosan kiderül, hogy Vitoria úgy olvassa a világ jeleit, mint egy könyvet. Egy adott pillanatban fiának, Gheorghitának ezt mondja: „Olvasok belőled, pedig nem tudok olvasni. [Úgy olvaslak téged, mint egy könyvet, pedig nem ismerem a betűket.]”⁵ A világ azért olvasható jelentéssel bíró könyvként, mert az Isten maga így alkotta/írta azt meg. Ezzel a gondolattal teljesen összhangban kezdődik Sadoveanu regénye a következő mondattal: „A könyörületes Úristen, minekutána megteremtette a világot, kiszabta valamennyi emberi nemzetség sorsát és táalentumát. [Miután az Isten megteremtette a világot, minden nemzetnek adott saját törvényeket, és saját nemzeti jelleget.]”⁶ A szláv eredetű *rând* (rend) szóból képzett *rânduiala* kifejezést használja itt Sadoveanu, ami leginkább azt jelenti, hogy rendet biztosító törvényeket adott az egyes nemzeteknek. A másik szó a *semn* (jel), azaz megjelölte ezeket a nemzeteket, és a jelek olvasása révén következtethetünk a nemzetek jellegére és tetteire is.

A világ könyvvel történő metaforikus azonosításával Sadoveanu nemcsak azt érzékelteti, hogy miként olvassa Vitoria a világ jeleit, hanem a befogadónak is a Vitoriához hasonló olvasási módot ajánl fel. Azaz olvassuk úgy a regényt, ahogy Vitoria olvassa a világ jeleit, mert nemcsak a világ rendezett és bír jelentéssel, hanem Sadoveanu műve is. Értelmezés (az olvasás) szempontjából a könyv semmiben sem különbözik a világtól. A könyv olvasása egyben a világ olvasását is jelenti. Ahogy a világ (realitás), úgy a könyv (fikció) sem más, mint rendezett és jelentéssel bíró, értelmes jelek összessége. Ahogy az Isten megteremtette a világot, úgy teremti meg a szerző a könyvet. Ebben a rendezett világban minden a helyén van, és mindennek van értelme. Aki tudja olvasni a jeleit, az könnyen eligazodik benne. Még a tragédia (a gyilkosság) is csupán arra szolgál, hogy megerősítse a világ rendezettségét,

4 *Uo.*, 78.

5 *Uo.*, 49.

6 *Uo.*, 7.

pontosabban azt, hogy ezt az eleve elrendelt szabályrendszert az ember ideiglenesen meg tudja ugyan zavarni, de a rend egészét nem lehet tönkretenni.

Vitoria egy percig sem kételkedik abban, hogy a gyilkosságot meg kell bosszulni. Ezt teljesen érzelemmentesen és minden lelkiismeretfurdalás nélkül teszi. George Călinescu női Hamletként jellemezte Vitoriát,⁷ de valójában a két hős között ég és föld a különbség. Hamlet összeroppan a feladat súlya alatt, és legalább három órán (rendezőtől függően) keresztül vívódik azon, hogy gyilkosságra lehet-e gyilkosság a válasz. A kiközösített világ rendbetétele meghaladja képességeit, és próbál menekülni a feladat elől. Erőtlen, neurotikus és szétszórt figura. Vitoria ennek teljesen az ellentéte. Nem menekül a feladat elől, sőt, aprólékos és ravasz tervet készít a nyomozáshoz, a leleplezéshez, és végül a büntetés végrehajtásához. A szemet szemért, fogat fogért törvény ősi pogány világa ez. Vitoria erős, céltudatos és határozott. Személyes érzelmeit is az eleve elrendelt szabályok szerint éli meg. Nem roppan össze, még akkor sem, amikor rábukkan férje holttestére egy erdei szakadékban:

A földön nedves csontok fehérlettek. A sarkantyús csizma, a bőrtáska, a tüsző és a sűrke kucsma is a Nechiforé volt. Ott feküdt a vadaktól megszagatva. A ló csupasz csontváza kissé arrébb hevert; csak a nyereg és a takaró maradt meg rajta.

Az asszony élesen felsikoltott:

– Gheorghită!

A legény felkapta a fejét, és megfordult. De az asszony nem őt, hanem a halottat szólította [Nechifornak ez volt az eredeti neve. Lásd erről részletesebben lennebb.] Sietve letérdelt, összeszedte a csontokat, és egyenként megvizsgálta az ura holmiját. Nechifor fejét baltaél zúzta be. Sietősen, de könnyek nélkül adta meg az első tisztességet a halottnak.⁸

Vitoria nem személy, hanem szerep, eszköz a nagy gépezetben, a rendezett világ organikus része. Ezért nem tud másként cselekedni, csak úgy, ahogyan a nagy egész szabályai diktálják. Ebben a világban egyetlen bűn létezik: az eleve elrendelt szabályok megsértése, és ezáltal a rend

7 George CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, 559.

8 SADOVEANU, *I. m.*, 152–153.

megzavarása. Aki a rendet visszaállítja, az nem lehet bűnös, hiszen saját személyénél előrébbvaló és egyetemesebb törvénynek engedelmeskedik. Vitoria azzal követne el bűnt, ha nem bosszulná meg férje halálát. Vitoria Isten áldásával gyilkol:

Magammal viszem a fiút, hogy egy férfi karja is mellettem legyen.
Holnap elviszek a kovácshoz egy darab vasat, és baltát veretek belőle; főtisztelendőségedet pedig megkérem, hogy áldja meg.
– Megteszem ezt is [válaszolta Dănilă atya].⁹

Nincs gyász, nincs fájdalom, a rendezett világ feletti öröm lengi be Sadoveanu egész művét.

A téli tájban füstölő házak jeleit olvasó Vitoria által előadott értelmezés megdöbbentő módon hasonlít egy másik nagy jelölvasó elmélkedésére. Umberto Eco *A rózsza neve* című regényének főszereplőjéről, Vilmos atyáról van szó. Mindjárt a regény elején, amikor segítőjével, Adsóval az apátságához vezető hegyi úton kapaszkodnak fel, Vilmos, anélkül, hogy ismerné az előzményeket, pontosan megmondja a szolgáltnak, hogy merre keressék az apát Brunellus nevű elszabadult lovát. Ezt látva Adso így szól:

– Árulja már el, atyám – tört ki belőlem végül –, miből találta ki?
– Derék Adsóm! – mondta a mester. – Egész úton arra tanítottalak, miként kell fölismerned azokat a nyomokat, melyek segedelmével úgy szól hozzánk a világ, mint valamely nagy könyv.
Alanus ab Insulis mester azt mondotta

omis mundi creatura
quasi liber et pictura
nobis est et speculum¹⁰

és itt a szimbólumok kifogyhatatlan sokaságára gondolt, melynek révén, teremtményeit beszélgetve, Isten az örök életről ad hírt nekünk. A világegyetem azonban még annál is beszédesebb, mint amilyennek Alanus vélte, s nem csupán a végső dolgokról beszél (olyankor mindig homályosan fejezi ki magát), hanem a közeliokről is, mégpedig roppantul világosan. Szinte szégyellem neked elismételni azt, amit pedig tudnod kéne. A hármas útelágazásnál,

⁹ *Uo.*, 62.

¹⁰ A világ összes teremtménye / Mintha könyv vagy festmény / volna nekünk vagy tükör.

a friss havon igen élesen kirajzolódtak egy ló patájának a nyomai. Ezek a szép, egyforma távolságokban sorjázó jelek arról árulkodtak, hogy a lópata kicsi és kerek, a ló járása pedig fölöttébb szabályos; amiből viszont a ló természetére is következtethettem s arra, hogy nem úgy szaladt, mint egy megbokrosodott állat. Ott, ahol a fenyők holmi természetes alagút módjára összeborultak, némelyik ágon friss törések mutatkoztak, s épp öt láb magasságban. Az egyik szederbokor tüskéin, ott, ahol a ló ráfordult a néki jobboldalt húzódo ösvényre, fönnakadt néhány hosszú, szénfekete farokszál.¹¹

Eco regénye ugyanazzal a derűvel és optimizmussal kezdődik, mint ami *A balta* egészét belengi. Csakhogy Ecónál a mű végére igencsak elkomorul minden. Vilmos ugyanúgy értelmezi az egyedi jeleket, mint Vitoria. Ugyanakkor tovább is megy, mint Sadoveanu hősnője, mert ő az egyedi jelek közötti összefüggést is meg akarja érteni. Azt feltételezi, hogy a jelek mögött valami egyetemes koncepció (jelentés, rend, Isten) van, amely biztosítja azt, hogy az egyes jeleket értelmesen kapcsolhassuk össze. Ebben a hitében kell csalódnia Vilmosnak, aki rájön, hogy a rejtély nem a jelek értelmezése által felállított koncepciója, hanem pusztán a véletlen révén oldódik meg. Vilmos úgy vélte, hogy a gyilkosságokat egyetlen személy követte el, mégpedig a János apostol által a *Jelenések könyvében* megírt hét trombitászó forгатókönyve szerint, holott valójában a gyilkos (Jorge) azután rendezte az újszövetségi történet szerint a gyilkosságokat, miután rájött arra, hogy Vilmos így kezdi el értelmezni azokat.

Mégis, akkor is van igazság; azt derítette fel atyám ma éjjel, ahhoz jutott el az elmúlt néhány nap során lelt nyomokat értelmezve. Jorge győzött, de atyám meg őt győzte le, mert leleplezte a tervét...

– Nem volt terv – mondta Vilmos –, és én tévedésből jöttem rá. [...]

– A jelek igazságában én sohasem kételkedtem, Adso, egyebe sincs az embernek, hogy a világban eligazodjék, mint a jelek. Hanem hogy mi a jelek között az összefüggés, azt nem fogtam fel. Apokaliptikus mintát sejtettem a gyilkosságok mögött, s az vezetett el Jorgéhoz, holott ez a minta a véletlen műve volt. [...] Úgy jutottam el Jorgéhoz, hogy egy következetesen gondolkodó torz

11 Umberto Eco, *A rózsa neve*, ford. BARNA Imre, Európa, Budapest, 2003, 31–32.

elme számításainak szegődtem a nyomába, holott nem volt semmiféle számítás. [...] Csökönnyös voltam, holmi rend látszatát követtem, holott tudnom kellett volna nagyon is jól, hogy a világegyetemben semmiféle rend sincs.

– Azért e rendről képzelgő tévedések alapján atyám mégiscsak jutott valamire...

– Ezt nagyon szépen mondtad, Adso. Az elménk képzelgése szerint való rend olyasvalami, mint egy háló, mint egy létra, amit azért eskábálunk, hogy valamit elérjünk. De utána el kell dobni azt a létrát, mert kiderül, hogy ha a hasznunkra volt is, értelem híján való. [...] Nehéz belenyugodni, hogy a világegyetemben nem lehetséges a rend, mivelhogy sértené Isten szabad akaratát és mindenhatóságát, így hát Isten szabadsága egyben a mi büntetésünk, vagy legalábbis gőgünknek büntetése. [...] Hogyan létezhet egy szükségyszerű lény úgy, hogy mindenestül csupa lehetőségesség hatja át? Mi különbség van akkor Isten és az őskáosz között? Azt állítani, hogy teljességgel mindenható, és hogy teljességgel ki van szolgáltva a tulajdon döntéseinek, nem egyenlő-e annak kinyilvánításával, hogy Isten nem létezik?¹²

Vilmos és Adso fenti beszélgetése teljességgel cáfolja Sadoveanu regényének a világképét. Az egyedi jelek mögött nincs semmiféle értelem, a világegyetemben nincs semmiféle rend, hisz maga az Isten se más, mint az őskáosz. Eco ebben a sokat idézett és értelmezett részben Vilmossal és Adsóval felmondhatja a posztmodern nyelv- és ismeretelméleti kánon téziseit. Vilmos azt állítja, hogy az egyedi jelek igazságában nem kételkedett, mert csak a jelek értelmezésével igazodhat el az ember a világban. Ha lópaták nyomai vannak a hóban, és az ágakon fekete szőrszálak lógnak, akkor csakis fekete ló járhatott arra. Mint láthattuk, ugyanígy olvassa Vitoria is a füstölgő házak jeleit.

Egyszerűen, ha a jeleket a valóságra vonatkoztatjuk (referenciálisan olvassuk azokat), akkor értelmesen beszélnek hozzánk, és hasznos igazságokat mondhatnak nekünk. Vitoria megáll ezen a szinten: ő az egyedi jeleket értelmezi, és nem keres közöttük kapcsolatot, sem valamiféle mögöttes, mindent megmagyarázó általános elvet. Vilmos azonban azáltal, hogy az egyes jelek közötti összefüggéseket kutatja, elszakad a valóságtól. A jelek immár nem a valóságra, hanem a valóságon túli,

12 *Uo.*, 571–573.

fiktív mintára vonatkoznak. Sőt ez a fiktív minta fontosabb a valóság-nál, kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy a fikció teremti a valóságot. Ahogy Kulcsár Szabó Ernő írta Eco regényéről: „A XIV. századi történet főhőse, bizonyos William Baskerville, úgy derít fényt egy rejtélyes gyilkosságsorozatra, hogy mindvégig »hamis nyomon« járva – tehát az egymásra s nem a valóságra utaló jelek láncolatát követve – egészen más valóság birtokába jut, mint amelyet a jelek láncolata alapján vele együtt az olvasó is feltételezhetett.”¹³

Egyszóval a valóságtól elvonatkoztatott jelek láncolatát követve egy másik valóság birtokába lehet jutni. Vilmos nem referenciálisan, hanem intertextuálisan olvassa a jeleket. Ha a jelek nem a valóságról közölnek nekünk valamit, hanem csupán egymásra vonatkoznak, és ezáltal valamiféle valóságot hoznak létre, egyszóval, ha a fikcióból valóság lesz, az nem más, mint az Ige megtestesülése.

Ebből az ismeretelméletből nemcsak az alany mint megismerő szubjektum van kiiktatva (vagy legalábbis elmozdítva kitüntetett helyéről), de az „igazság” kritériuma is, amely a jelentés helyességének ellenőrizhetőségét, a jelviszony „valóságosságát” szavatolta. A nyelv, a jelképződés önállósulása ezért tehát azt is jelenti, hogy a posztmodern tudat úgy érzékeli, a jeleknek olyan láncolatával van csupán módja szembesülni, amelyek nem a dolgokra, hanem kizárólag egymásra utalnak, s így értelemszerűen lehetetlen belőlük valamely „igazság-szavatolta” jelentést kiolvasni.¹⁴

A nyelv (a jelképződés) tehát önállósul, a jelek egymásra utalnak és nem a dolgokra, nincs szubjektum, nincs igazság, nincs rend, nincs Isten. Egyszóval teljes nihilizmus. Így aztán nem marad más hátra, mint hogy életre keljenek a fogalmak: nem a szubjektum, az egyén (hisz az nincs is) beszél, hanem a nyelv. Ha nem a szubjektum beszél, akkor nyilván nincs szerző sem, a művet nem a szerző írja, hanem a mű létrehozta saját magát. *A rózsza neve* „nem a bűnről vagy az igazságról beszél, hanem csupán a bűn nevééről és az igazság nevééről. A realitást feloldja a nominalitásban” – írja Eisemann György.¹⁵

13 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *A másság, mint jelenlét. Posztmodern kortudat és irodalmiság*, Jelenkor 31. (1988/7–8.), 693.

14 Uo.

15 EISEMANN György, *Jelek az Apokalipsziszról = Uő., Ósformák jelenidőben*, Orpheusz, Budapest, 1995, 206.

A *Barbárok* értelmezése kapcsán a detektívtörténet lehetősége eddig nem merült fel. Ez nem is csoda, hiszen nemigen találni olyan elemet a novellában, mely a krimi irányába terelné az olvasását. Móricznál nincs megoldandó rejtély, hisz az olvasó rögtön a novella elején megtudja, hogy kik a gyilkosok és kik az áldozatok.

De mán akkor a gazda ugrott is felfelé. A másik kettő meg rá.

Egy, kettő, csattantak a botok. Előbb a két bot az egy boton, azután az egyik bot a gazda fején.

Az megtántorodott.

– Ezír gyüttetek?

Nem szólhatott többet, a két vadember ráhajtott, és egy perc alatt agyonra verték. Ott feküdt a juhász a földön s még akkor is vágta egyet-egyet rajta.

A kisfiú ott volt mellettük, s csak nézett. Olyan hirtelen esett a dolog, hogy meg se moccanhatott.

– Vedd le az apád szíját – mondta neki a veres ember.

A fiú állott.

– Veszed le rögtön?

A gyerek halálsápadtan és az embereket szemmel tartva, oda ment az apjához, s annak a derekáról leoldotta a szíját.

– Add ide.

A gyerek a szíját felemelte, és nézte, hogy melyiknek adja oda. Csak nézett, s nem vette észre, hogy az egyik bot a levegőbe emelkedett és fején érte. Olyan süjtást kapott, hogy abba a percben leesett s kiadta a lelkét.¹⁶

Mivel nincs rejtély, ezért az elbeszélés feszültségét nem a nyomozás, azaz a megtörtént esemény rekonstruálása és újramesélése, hanem az adagolás művészete biztosítja, amit Kosztolányi sem győzött eleget csodálni a novelláról írt recenziójában.¹⁷ Ebben a tekintetben Móricz novellája inkább hasonlít a *Hamletre*, mint Sadoveanu regényére, hisz Shakespeare esetében is már a dráma elején értesülünk arról, hogy ki a gyilkos. A *Barbárok* és a *Hamlet* tehát ott kezdődik, ahol a klasszikus krimi véget ér. Az olvasó számára semelyik esetben sem az a kérdés, hogy ki a gyilkos, hanem az, hogy mi lesz a gyilkos sorsa. Ennek ellenére mindkét műben a gyilkost kereső szereplő válik főhőssé. Shakespeare

16 MÓRICZ Zsigmond, *Barbárok*, Pesti Napló 1931. április 12., 33.

17 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Barbárok. Móricz Zsigmond elbeszélései*, Nyugat 25. (1932/5.), 237.

drámája esetében a befogadó és Hamlet is tudja, hogy ki a gyilkos. Hamlet a nyomozás révén csak ellenőrizni akarja a Szellemtől kapott értesüléseit, és meggyőződni arról, hogy valójában a nagybátyja-e a gyilkos. Ennyiben Hamlet is detektív, de a hangsúly mégsem a nyomozáson, hanem a bosszúállás jogosságán van.

A *Barbárok* esetében csak az olvasó tudja meg már a novella elején, hogy ki a gyilkos, a főhősnő (Bodri juhász felesége) nem. Ennek ellenére a nyomozás fontos eleme lesz a novellának. Ha csak a terjedelmet nézzük, akkor is nyilvánvaló ez. Móricz három részre osztotta a novellát: az első rész a gyilkosság, a második a nyomozás (keresés), a harmadik pedig a tárgyalás (vallatás és büntetés) leírását tartalmazza. Az eredeti, Pesti Naplóban megjelent tagolás szerint az első és a második rész szinte teljesen azonos méretű (szinte három hasáb), míg a harmadik rész az előző kettő fele: másfél hasáb. Szilágyi Zsófia is úgy vélte, hogy „amennyiben a varázsmesék proppi funkcióira bontását nézzük, a megölt juhász felesége az, aki a *Barbárok* főhősnévé válik. A Propp által leírt meseséma alapján egyértelmű, hogy az asszony a kereső hős, míg a megölt juhász szerepköre csak a »bajba jutott hősé« lehetne, a történet viszont a keresés köre szerveződik, még ha az már, természetesen, messze nem mesei, hogy a férjét és a gyermekét az asszony csak holtan találhatja meg.”¹⁸

A juhász feleségének a nyomozása azonban merőben eltér mind Vilmos, mind Vitoria módszerétől. Keresése céltalan bolyongás:

Tíz nap múlva egy magas fekete asszony bodászott a nagy pusztán. [...] Az asszony pedig ment, ment, elment. Elveszett a nagy pusztán. A nap egyre feljebb hágott az égen, s nézte, ahogy a fekete asszony vászonfehérben tovább ballagott a pusztán. Az pedig csak ment, csak ment. Haza se nézett, csak elment, addig ment, addig ment, míg a puszta el nem nyelte. Addig ment, addig ment, míg el nem érte a Dunát. Azon is átalment, ladikos embert lelt, az áttette. És ment.

Ment, amerre hallotta, hogy juhászok szoktak legeltetni.

Ment az egész nyáron, ment, amíg csak a hó le nem esett, minden fődét bejárt, minden nyáját megkeresett, minden juhással leült, s megkérdezte, nem láttak ilyen meg ilyen derék kis hallgatótag embert a háromszáz juhával.¹⁹

18 SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Kalligram, Pozsony, 2013, 473.

19 MÓRICZ, *I. m.*, 33–34.

Ebben a világban szinte egyáltalán nincsenek jelek. A puszta valóban puszta. Az eligazodást segítő jelek szinte teljes mértékben visszahúzódtak belőle.

Tanya, falu errefelé napi járóföldre nem volt. Ember sehol, csak a merő puszta. Ha valaki nincs a helyén, azt meglelni s megkeresni ember nem tudja. Lelte a régi tűzhelyet, elüldögélt felette. Az egész napot járta azon a tájon, ahol emlékezett. De még a nyáj nyomát se lelta. Nem találta a friss csapást, az apró fényes birkabogyókat. Elszáradt régi nyomok, többhetes. Eső is volt, vihar, már régen elmosta.

Meghalt a nagy és ijedelmes ég alatt, s nem bírta ésszel felérni, hova lett az ember.²⁰

A román hegyi pásztorok világa meghitt és ismerős Vitoria számára, a magyar juhászok pusztája ellenséges világ Bodri juhász feleségének. Nem csoda, hogy ebből a világból a juhász nyomtalanul (jeltelenül) tűnik el, miközben Ecónál a szerzetesek eltűnését és meggyilkolását jelek sokasága kíséri, és Sadoveanunál Vitoria szintén folyamatosan kap jeleket (visszatérő álmában látja, amint férje napnyugat fele lovagolva átkel a vízen), és épp e jelek készítetik arra, hogy férje felkutatására induljon. A regény elején Vitoria elmegy a prefektushoz, hogy jelentse férje eltűnését. A következő párbeszéd zajlik Vitoria és a prefektus között:

– És nem adott hírt magáról? [És nem küldött semmi jelet?]

– Nem.

– Akkor valami gonosz emberek megölték és kifosztották.

– Másként nem lehet – suttopta az asszony, mintha tört döftek volna a szívébe –, ezt mondja az álomom is, amely nem akar elhagyni.²¹

Ezzel szemben Móricznál a juhász felesége és a Bodrit megölő pásztorok így beszélnek egymás között:

Száraz szemekkel nézett maga elé [a juhász felesége], de egyre jobban nyugtalan lett a szíve.

20 *Uo.*, 34.

21 *SADOVEANU, I. m.*, 56.

- Semmi jelt nem hagyott?
- Jelt? Minek? Nem volt olyan adó.
- Hát akkor...²²

E jeltelenségnek az egyik legszembetűnőbb jellegzetessége Móricznál az, hogy a meggyilkolt juhász kivételével a novella egyetlen másik szereplőjének sincs neve. Ezzel szemben Sadoveanu regényében csupa beszélő névvel találkozunk. Legszembetűnőbb természetesen a főhős nő neve: Vitoria = győzelem. De ugyanezt jelenti a férjének a neve (Nechifor Lipan) is, ugyanis a *Nike-phoros* görögül annyit tesz, mint 'győzelmet hozó'.²³ Különösen érdekes e tekintetben az, hogy Nechifor eredeti neve Gheorghîta volt. A névváltoztatásnak az volt az oka, hogy Nechifor

négyesztendős korában úgy megbetegedett vízinyavalyában, és annyira legyengült, hogy papot kellett hívatni. A pap fel is adta az utolsó kenetet, de aztán jött a vén cigányasszony, Lazăr Cobzaru felesége, és az anyja egy rézpenzért eladta neki a gyermeket az ablakon keresztül. A cigányasszony elvette a fiút, búbajos szájával a homlokára lehelt, és megváltoztatta a nevét, hogy a nyavalyák meg ne ismerjék, és a halál is elkerülje.²⁴

Nechifor tehát kivételes egyéniség, aki már egyszer becsapta a halált és kétszer született. Utalás ez a folyamatos újjászületésre, arra, hogy a halál nemcsak vég, hanem kezdet is. Nem véletlen, hogy Nechifor Lipan fiát is Gheorghîtanak hívják, hiszen Gheorghîtában valójában az apja születik újra. Amikor Vitoria és fia megtalálják a szakadékban

22 MÓRICZ, I. m., 34.

23 Codruța COZMA, *Numele personajelor din romanul Baltagul, de Mibail Sadoveanu, în citire convențională vs. neconvențională = Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică „numele și numirea” Ediția a III-a: Convențional / Neconvențional în onomastică*, ed. de Ovidiu FELECAN, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, 917.

Bodor Béla szerint a regény más szereplői is beszélő nevet viselnek: az egyik gyilkost Calistrat Bogzának hívják, akinek a nevében utalás rejlik a gazdagság (*bogăție*) vagy akár a szláv (*Bog* = Isten), vagy szerb-horvát *bogac* (szegény, szerencsétlen ember), *bogalj* (nyomorék) és *bogaz* (szurdok, szakadék) szavakra is. A másik gyilkos, Ilie Cuțui nevében Bodor Béla szerint a *cuțu* = kutya van elrejtve, míg Vitoria és Nechifor vezetéknéve (*Lipan* = a román jelentése bojtortján, bogáncs) azt sugallja, hogy Lipanéktól nehezen fognak megszabadulni a gyilkosok. Ismerve a szabadkőműves Sadoveanu vonzalmát az allegória iránt, Bodor szellemes névmagyarázatai – a Bogza szláv és szerb, egymásnak egyébként teljesen ellentmondó értelmezéseit (miként lehet a gazdag egyszerre szegény és szerencsétlen is?) leszámítva – meggyőzőnek tűnnek. BODOR Béla, *Egy történet, két befejezés, két bizarr írói fogás (Móricz + Sadoveanu)*, C. E. T. Central European Time 3. (1993/7–8.), 68.

24 SADOVEANU, I. m., 13.

a meggyilkolt Nechifort, Vitoria elmegy a faluba segítséget hozni, a fiú pedig a szakadéokban lévő holttest mellett marad virrasztani. Egy adott pillanatban úgy tűnik neki, hogy a halott talpra állt, és

úgy hallotta, hogy odalent lépések csoszognak. [...] A messzi völgyekben tavaszi vizek zubogtak, az élet rejtelmes hídjai feszültek a halál árkaik felett. Nechifor Lipan teste és vére mozdult és izent [Nechifor Lipan teste és vére szállt vissza rá, azaz Gheorghijára] ezekben a neszező lépésekben, szálló madarakban, hangokban. A legény csak annyit értett, hogy a földből hideg félelem szivárog beléje, ok és értelem nélkül beszélni kezdett a lóhoz és a kutyához.²⁵

Gheorghija virrasztása a szakadékokban beavatási szertartás. Aeneas le száll az alvilágba, ahol találkozik apjával, Anchisesszel, aki elmondja neki a jövőt, azt, hogy Aeneas egy új dinasztia és birodalom alapítója lesz. Ugyanez történik Gheorghijával is: a szakadék valójában az alvilág. Itt kapja meg apjától az erőt (Nechifor Lipan teste és vére reá száll) a bosszúálláshoz. A gyilkosokat ugyanis nem Vitoria, hanem Gheorghija végzi ki a baltával, és ezzel ő válik az új Lipan-dinasztia meg-alapítójává. Hamlet, Adso és a Bodri juhász fia Gheorghija analógiái. Csakhogy Sadoveanu hőisével szemben mindhárman elbuknak, és egyikükből sem lesz új dinasztiaalapító. Hamlet kizökönt világa, Móricz jeltelen, kiüresedett, elszemélytelenedett, abszurd barbár világa, valamint Eco értelmetlen, nihilista világa felett a román pásztorok ősi, mitikus világa győzelmet arat.

Makkai T. Csilla – Varga Emese – Vétek Bence

EGY ÉLETMŰ METSZETE*

Stilometriai vizsgálat Móricz Zsigmond regényein

„Ugye furcsa, hogy az ember számmá lett.”
(Móricz Zsigmond: *Tükör*, X.)¹

A 2000-es évekbeli kibontakozásától egyre nagyobb tudományos érdeklődés övezi a Moretti-féle *distant reading* elméletét és metodológiáját. Kétségtelen, hogy az igazán nagy méretű korpuszok vizsgálata meghaladja az emberi kapacitást, és a statisztikai alapú műveletek elvégzése gépi támogatás nélkül nemcsak rettentő időigényes vállalkozás, hanem a hibázás lehetősége is magas fokú.

Az olyan irodalomértelmezési kísérletek, amelyek kvantitatív módon, adatközpontúan közelítenek a szöveggörpuzszokhoz, elsősorban nem a bölcsészetben zajló digitális fordulathoz köthetők,² hiszen a 19. század végén is végeztek hasonló kutatásokat,³ viszont a rendelkezésre álló digitális technológiákban rejlő lehetőségek előirányozták a humán tudományok odafordulását a számokhoz. A statisztikai alapú számítógépes szövegelemzés alternatív vizsgálati módszerként feltárhat olyan megkülönböztető jegyeket, amelyek meghatározása hagyományos módszerekkel nem, vagy csak jelentős időbefektetéssel volna lehetséges, így a filológiai vizsgálatokban elsősorban egyfajta segédeszköznek tekinthető, amely új szempontokkal egészíti ki, de nem helyettesíti a hagyományos elemzési eszközöket.⁴

Az elektronikus kiadások mellett egyre több digitális szövegkiadás születik Magyarországon, azok gépi elemzésére is találunk példát,

* A kutatás a Digitális Bölcsészeti Központ támogatásával valósult meg. Köszönjük dr. Cséve Anna, dr. Kalczó Gyula és Mihály Eszter kollégáink szakmai segítségét.

1 MÓRICZ ZSIGMOND, *Tükör*, X. = MÓRICZ ZSIGMOND, *Tükör (1914–1917)*, szerk. CSÉVE ANNA, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2021. Lásd: [dhupla.hu](https://dhupla.hu/text/o:mzs-tukor.tei.10), <https://dhupla.hu/text/o:mzs-tukor.tei.10>.

2 Ted UNDERWOOD, *A Genealogy of Distant Reading*, *Digital Humanities Quarterly* 11. (2017/2.), lásd: digitalhumanities.org/dhq/vol/11/2/000317/000317.html.

3 Lucius Adelno SHERMAN, *Analytics of literature. A manual for the objective study of English prose and poetry*, Ginn and Company, Boston, 1893.; Thomas Corwin MENDENHALL, *The Characteristic Curves of Composition*, *Science* 1887/9., 237–246. Lásd: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.ns-9.214S.237>.

4 David HOLMES – Judit KARDOS, *Who Was the Author? An Introduction to Stylometry*, *Chance* 16. (2003/2.), 5., lásd: <https://id.art1lib.org/reader/42465305>.

viszont olyan vizsgálat, amely egyetlen szerző életművének feldolgozásával foglalkozik,⁵ csak elvétve olvasható.⁶ Ebből kiindulva, tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy Móricz Zsigmond regényeit statisztikai alapon elemezzük, az R szoftver stilometriai vizsgálatokra alkalmas *stylo* csomagjával.⁷ A szoftver különböző távolságmétrikák alapján helyezi el egymáshoz képest a szövegeket a szavak előfordulásának gyakoriságát figyelembe véve. A szerzőattribúciós kísérletek bevett módszere a stilometriai elemzés, de mennyire tud a szókészleti, illetve egyazon életművön belüli tematikai hasonlóságon túlmutatni ez a módszer? Vizsgálatunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy a különböző mérések összefüggésbe hozhatók-e a Móricz-korpussszal kapcsolatos recepcióesztétikai vizsgálatok állításaival, illetve találunk-e érvényes metszéspontokat a statisztikai megközelítés és a szövegek szoros olvasata között. Kérdésünk továbbá, hogy a stilometriában rejlő lehetőségek alapján kimutathatók-e a „szerzői ujjlenyomatként” emlegetett rejtőkód jellegzetességek, melyek meghatározhatják az életmű változását, az esetleges írói korszakokat.

Statisztikai módszerek irodalmi szövegeken

A számítógépes nyelvészet egyik területe a stilometria, amely képes nagy méretű szövegtörzsek stílusának statisztikai alapú elemzésére. A stilometriai vizsgálatokban a szövegek összehasonlítása a számszerűsített nyelvi jellemzők és különféle távolságmértékek alapján történik. A tudományág megalapozása Wincenty Lutosławsky lengyel filozófus nevéhez fűződik, aki az új vizsgálati módszert 1897-ben Platón műveinek kronologizálásához alkalmazta.⁸ A stilometria területéhez tartoznak a szerzőségi vizsgálatok, a vitatott vagy ismeretlen szerzőség azonosítása, az írói nyelvezet formálódásának, korszakolásának meg-

5 Emanuel MODOC – Daiana GÂRDAN, *Style at the Scale of the Canon. A Stylometric Analysis of 100 Romanian Novels Published between 1920 and 1940*, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 2020/2., 48–63. Lásd: <https://doi.org/10.24193/mjctst>.

6 Kiss Margit, *Stilometriai Elemzés Lehetőségei Magyar Történelmi Szövegtörzseken*, *Digitális Bölcsészettudományi Közlemények* 2019/2., 15–33., lásd: <http://hdl.handle.net/10831/50416>.

7 Maciej Eder, Jan Rybicki és Mike Kestemont által fejlesztett programcsomag. Bővebben lásd: Maciej EDER – Jan RYBICKI – Mike KESTEMONT, *Stylometry with R: a package for computational text analysis*, *The R Journal* 2016/1., 107–121., <https://journal.r-project.org/archive/2016/RJ-2016-007/index.html>.

8 Wincenty LUTOSŁAWSKI, *The Origin and Growth of Plato's Logic: With an Account of Plato's Style and of the Chronology of his Writings*, Longmans, Green and co, London – New York, 1897. Lásd: <https://archive.org/details/originandgrowth00lutogooq/page/n8/mode/2up>.

határozása, illetve különböző szerzők stílusának nyelvi szempontú összehasonlítása. Statisztikai eszközökkel mérhető például egy író szó-készletének gazdagsága, szókapcsolati és szókönyezeti jellemzői, sajátos szintaktikai jegyei.

A szerzőségi kérdések statisztikai alapú vizsgálatával már 1851-ben foglalkoztak, Augustus de Morgan angol tudós és Thomas Mendenhall amerikai fizikus kutatásai a stilometriai vizsgálatok első kísérletei közé tartoznak, melyben a szavak hosszúságát és gyakoriságukat vizsgálták. Az 1960-as években Frederick Mosteller és David Wallace analízise újabb előrelépést jelentett a modern kor stilometriája felé. A *Federalist Papers* 1787 és 1788 között publikált esszék álneven írt munkáit azonosították nyelvi megkülönböztető jegyek és valószínűségi modellek vizsgálatával.⁹ Az 1980–1990-es években John Burrows új elemzési eljárásai, melynek a funkciószavak elemzése állt a középpontjában, jelentős eredményeket hozott a lexikális szintű elemzések végzéséhez.¹⁰ A stilometriai vizsgálatok lehetőségei jelentősen bővültek a számítógépek és a mesterséges intelligencia térhódításával.¹¹

Bár magyar nyelvterületen a stilometriai vizsgálat kevésbé elterjedt módszer, az utóbbi években eredményes kísérletek születtek magyar történeti szövegeken is. A Mikes-korpuszon végzett kísérletben először saját szerzőségű művek és fordítások, majd a műfaji-tematikai besoroláson alapuló művek beszédmód szerint kerültek elkülönítésre. Végül egy digitális szótár létrehozásával, mely a történeti szöveget normalizáló eszközként funkcionált, a vizsgálat hatékonysága is tesztelésre került.¹² Egy másik, a 19. századi magyar regényeken végzett kísérletben pedig a szerzőazonosítás leghatékonyabb távolságmértékeit kutatták.¹³ Egy újabb kísérlet, mely Móricz Zsigmond levelezésének kritikai kiadásán alapszik,¹⁴ az író feleségéhez és másokhoz írt leveleinek textuális és stilometriai sajátosságait vizsgálta. A vizsgálat stilometriailag mérhető

9 HOLMES–KARDOS, *I. m.*

10 JOHN BURROWS, 'Delta': *A Measure of Stylistic Difference and a Guide to Likely Authorship*, *Literary and Linguistic Computing* 17. (2002/3.), 267–287.

11 1993–1994-ben Robert Matthews és Tom Merriam gépi tanulás segítségével létrehozott egy tanítókorpuszt Shakespeare és Fletcher műveiből, majd a *The Two Noble Kinsmen* című műben szerzői vizsgálatokat végeztek. Lásd: HOLMES–KARDOS, *I. m.*

12 KISS, *I. m.*

13 TIMÁRI Mária – BAJZÁT Tímea Borbála – PALKÓ Gábor, *19. századi magyar regényeken végzett kísérletek a magyar nyelvű szerzőazonosítás leghatékonyabb távolságmértékeinek megtalálására*, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Hungarnet Egyesület, Budapest, 2021, 81–90. <https://doi.org/10.31915/NWS.2021.9>

14 Móricz Zsigmond *Levelezése* (1892–1913), szerk. Cséve Anna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2021. Lásd: <https://dhuapl.hu/collection/moricz-zsigmond-levelezes>.

különbségeket mutatott ki Móricz Zsigmond feleségének, Holics Jankának és a másoknak szóló levelek között.¹⁵

„*Ki a fenének kell collstok*”¹⁶

A stilometriai vizsgálatok különböző szoftveres megoldásokkal (például R-Stylo, Websty, JGAAP) vagy egyedi programkódok segítségével végezhetőek. A Móricz-korpuszon végzett kísérletünkhöz az R nyelven írt *stylo* programcsomagot használtuk. A *stylo* csomag számos elemzési módszert tartalmaz, amelyet írott szövegek számítógépes elemzésére fejlesztettek, pontosabban stiláris értékük kvantitatív jellemzőinek analizésére.¹⁷ A *stylo* minden nyelvhez tartalmaz egy integrált stop-szólístát, ami azért fontos, hogy a leggyakrabban előforduló, különösebb szemantikai vagy egyéb nyelvi, stilometriai szempontból funkcióval nem rendelkező szavak ne kerüljenek bele a vizsgálatba. A sikeres stilometriai elemzéshez az elméleti háttér alapos ismerete szükséges, hogy a szövegtörzset végzett, a vizsgálati szempontnak megfelelő mérési beállításokat adjuk meg, majd ezeket empirikus kísérletek révén helyesen tudjuk értelmezni.

A *stylo*-ban használt statisztikai módszer lényege, hogy különböző tulajdonságok multidimenzionális terében¹⁸ helyezi el az adott szövegeket. A vizsgálat során a beállításaink alapján releváns stílusjegyek, nyelvi vonások gyakorisáértékeit kapjuk meg, melyeket távolságmértékekkel elemzünk. A szövegek egymáshoz való viszonyát a köztük lévő távolság határozza meg. Mindegyik távolságmétrikai opció mögött egy lineáris algebrai képlet áll. A választható módszerek közül némelyik általánosan használt matematikai képletek alapján működik, mások kifejezetten stilometriai elemzésre lettek kifejlesztve.

A vizsgálataink során három opciót is kipróbáltunk: az első kettőt, a klasszikus (vagy Burrows) deltát, illetve Eder deltáját kifejezetten stilometriai elemzésre fejlesztették. A normalizált szógyakoriságot mérő¹⁹

15 Cséve Anna – Kalcsó Gyula – Mihály Eszter, *Stylometric analysis of the correspondence of Zsigmond Móricz*, ACTA Universitatis, Sectio Linguistica XLVII., 2021, 137–146.

16 Móricz Zsigmond, *Tükör*, IV. = Móricz Zsigmond, *Tükör (1914–1917)*, szerk. Cséve Anna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2021. Lásd: [dhupla.hu, https://dhupla.hu/text/o:mzs-tukor.tei.4](http://dhupla.hu/text/o:mzs-tukor.tei.4).

17 Eder–Rybicki–Kestemont, *I. m.*, 107–108.

18 Kiss, *I. m.*, 22–23.

19 *Uo.*, 23.

klasszikus delta az első olyan kifejezetten stilometriai, specifikusabban szerzőazonosítási célra létrehozott²⁰ távolságmétriika, amely széles körben ismertté és alkalmazottá vált. Így gyakran használják viszonyítási pontként a mérések során, ezért a mi kutatásunk is ezt a mérést vette alapul. Eder deltája ennek egy módosított változata, amely növeli a gyakrabban használt szavak súlyozását. Ezért második lépésben ezzel a metrikával mértünk a korpuszon, hogy megnézzük, van-e bármilyen markáns vagy akár kevésbé meghatározó eltérés a kapott eredmények között. Végül az általunk kipróbált harmadik metrika a nem kifejezetten stilometriai célokra kifejlesztett, ám ott is előszeretettel használt Canberra-távolság volt, mely beállítás kifejezetten érzékeny a ritkább szavakra.

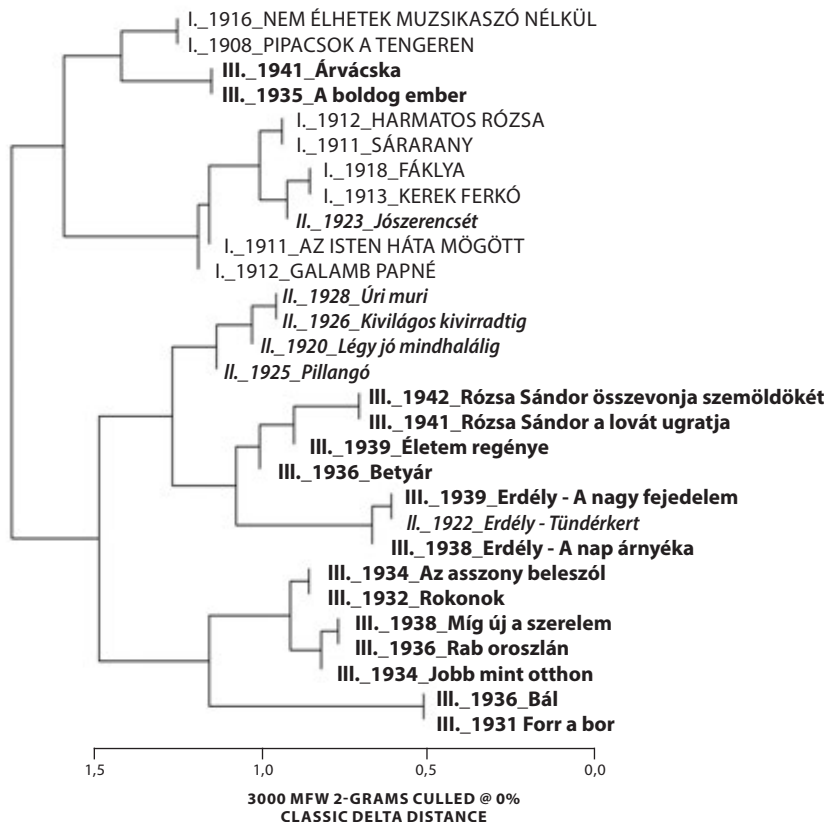
Vektorba zárt regények

Mivel az életmű legjelentősebb részét a regények teszik ki, valamint bizonyos alkalmazott távolságmétriikák érzékenyek a szövegek méretére, vizsgálatunk tárgyát kizárólag Móricz regényei képezik. Ennek eredményeképpen az életmű 29 darabjával foglalkoztunk szorosabban, ez Móricz összes regényének kb. 80 százalékát jelenti. Elsődleges szempont volt, hogy elektronikusan elérhető, letölthető, szerkeszthető szövegekből épüljön fel, ezért elsősorban a Magyar Elektronikus Könyvtárban található szövegekkel dolgoztunk, melyekből kiszűrjük az elbeszélés-köteteket és a meséket. Ha nem is hiánytalan a korpusz, mindenképp reprezentatívnak tekinthető. Ezt követte a fájlok konverziója, hiszen az elemzéseket javasolt plain text formátumú korpuszon végezni.

A méréseinket ábrázoló dendogramokon a korpusz elemei három kategóriára oszlanak, amit a regénycímek sorszámozása és a címek formázása jelöl. Eszerint az első csoportba az 1908-as *Pipacsok a tengeren* és az 1910-es években született regények, a második csoportba az 1920-as évek szövegei, a harmadik csoportba pedig az 1930-40-es évekbeli regények kerültek.

A korpuszon klaszteranalíziseket végeztünk, amely egy multidimenzionális statisztikai módszer, olyan csoportosító eljárás, melyben a korpusz elemeit bizonyos jellemzőik alapján hierarchikus csoportokba rendezzük. A klaszterek egymáshoz való elhelyezkedése is informá-

MÓRICZ STILOMETRIA (CLUSTER ANALYSIS)

1. ábra. Móricz regényeinek elrendeződése dendrogramon Classic Deltával mérve, a 3000 leggyakoribb szó-bigram alapján

cióval bír: minél közelebb kerülnek az alklasterek elemei egymáshoz, annál nagyobb a közöttük lévő hasonlóság gyakorisága.²¹

A korpuszon végzett első vizsgálat a 3000 leggyakoribb szó-bigram alapján készült. Mivel irodalmi szövegeken a szószervezetek vizsgálata hatékonyabb módszer a szerzői stílus meghatározására, szó-bigramokat (két egymást követő lexéma) és nem unigramokat (egy szó) vizsgáltunk. A 25 leggyakoribb szó-bigramot nem vettük figyelembe,

21 Maciej EDER, *Visualization in stylometry: Cluster analysis using networks*, Digital Scholarship in the Humanities 32. (2017/1.), 50. Lásd: <https://doi.org/10.1093/lc/fqw061>.

annak érdekében, hogy kiszűrjük a stiláris funkcióval nem rendelkező, kevésbé releváns szókapcsolatokat. Mivel megkülönböztető jegyeket és nem hasonlóságokat szeretnénk kiválogatni, nem használtuk a cullingot, ami azt jelenti, hogy nem szűrtünk ki egyetlen szó-bigramot sem a szövegekből.²² Elsőként a Burrows által fejlesztett Classic Delta távolságmértékkel végeztük el a kísérletet, ami a normalizált szógyakoriságot méri.²³

Az ábrán megfigyelhető, hogy két nagyobb csoportba rendeződnek a szövegek, ezek pedig kisebb klaszterekre bomlanak. Megfigyelhető továbbá, hogy a korai és kései művek nagyrészt elkülönülnek, a korszakhatár pedig az 1920-as évek közepén húzódik meg. Az 1908 és 1923 között kiadott regények szorosan egymás mellett helyezkednek el, ugyanígy az 1930-as évek szövegei is egy nagyobb tömbbe rendeződnek. *A boldog ember* (1935) és az *Árvácska* (1941) című regények viszont középen helyezkednek el, és több rokonságot mutatnak a korai művekkel, mint a későbbiekkel. Mindkét szöveg összefüggésbe hozható Móricz világháborús feljegyzéseivel, a *Tükör*-kötetekkel. Móricz a megfigyelő pozíciójából jegyzeteli a „valóságot”, ahogy az első kötet ajánlójában is olvashatjuk: „Ez a mi életünk nyers tükör képekben megrögzítve.”²⁴ Számos dialógus, impresszió, történettöredék íródik a lapokra, miközben az elbeszélő figurájával és az elbeszélés lehetőségeivel kísérletezik Móricz. Ahogy Cséve Anna,²⁵ később pedig Szilágyi Zsófia is említi,²⁶ *A boldog ember*, illetve az *Árvácska* narratopoétikai szempontból összefügg a *Tükör*ben tett kísérletekkel, hiszen az oral history különböző eseteiként értelmezhetők. Mindhárom szöveg narratológiai tétje az elhangzott történetek, párbeszéd – tehát az élőbeszéd – irodalmi nyelven történő elbeszélhetősége. A *Tükör*-kötetekben olvasható, több száz emberrel folytatott beszélgetés sokféle módon kerül lejegyzésre, ezek sokféle módon kerülnek összefüggésbe a párhuzamosan vagy akár később írt szövegekkel. A stilisztikai értelemben megragadható közös nevező, a hangzó szöveg közegváltásával, leírásával áll kapcsolatban. A móríci írásmódra mindvégig jellemző

22 CSÉVE–KALCSÓ–MIHÁLY, I. m.

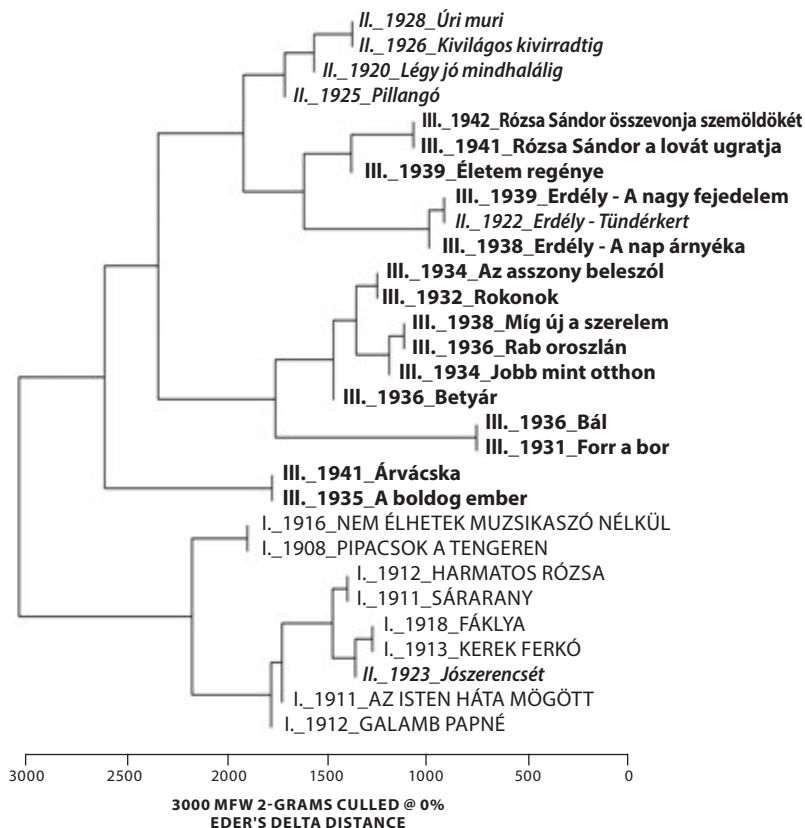
23 BURROWS, I. m.

24 MÓRICZ Zsigmond, *Tükör I.* = Móricz Zsigmond, *Tükör (1914–1917)*, szerk. CSÉVE Anna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2021. Lásd: dhupla.hu, <https://dhupla.hu/text/o:mzs-tukor.tei.1>.

25 CSÉVE Anna, *A tükör mint hallucinációs fal (Móricz Zsigmond kéziratok könyveiről)*, *Alföld* 2005/ 9., 74–82., 79.

26 SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Kalligram, Pozsony, 2013, 221.

MÓRICZ STILOMETRIA (CLUSTER ANALYSIS)

2. ábra. Móricz regényeinek elrendeződése dendrogramon Eder Deltájával mérve, a 3000 leggyakoribb szó-bigram alapján

valóságvonatkozás referenciái tehát gyakran szövegelőzményekre mutatnak, elhangzott és lejegyzett dialógusokban, énelbeszélésekben rejlenek, ennek a módszernek eminens példája *A boldog ember* és az *Árvácska*. Az írásmódot és az íráshoz való hozzáállást egyaránt alakító módszer voltaképpen a pálya kezdeteitől jelen van,²⁷ ez magyarázza azt a tényt, hogy a tárgyalt szövegek közelebb kerültek az életmű első szakaszában írt regényekhez. Bár a kérdés megválaszolása további interdiszciplináris

27 Cséve, *Archívum és terep, írás és élet*, 303–320.

kutatást igényel, mégis, mindezek alapján indokoltnak tűnik rákérdezni, hogy a korai művek erőteljesebben közvetítik-e a hangzó nyelvet, az élőbeszédet. (2. ábra)

A kifejezetten stilometriai szövegvizsgálatokra fejlesztett Eder-féle delták gyakran hoznak pontosabb eredményt.²⁸ Ebből a megfontolásból készült Eder-deltájával a második vizsgálat. Látható, hogy különösebb eltérés nincs a szövegek klaszterizálása között, kizárólag annyi történt, hogy a két nagy klaszter helyet cserélt, de ennek nincs stilometriai jelentősége. Minél több mérés hoz hasonló eredményt, annál megbízhatóbb a paraméterezés. Tehát a második vizsgálat alátámasztja, hogy a regénykorpusz vizsgálatok a 3000 leggyakoribb bigrammérés releváns eredményeket hoz.

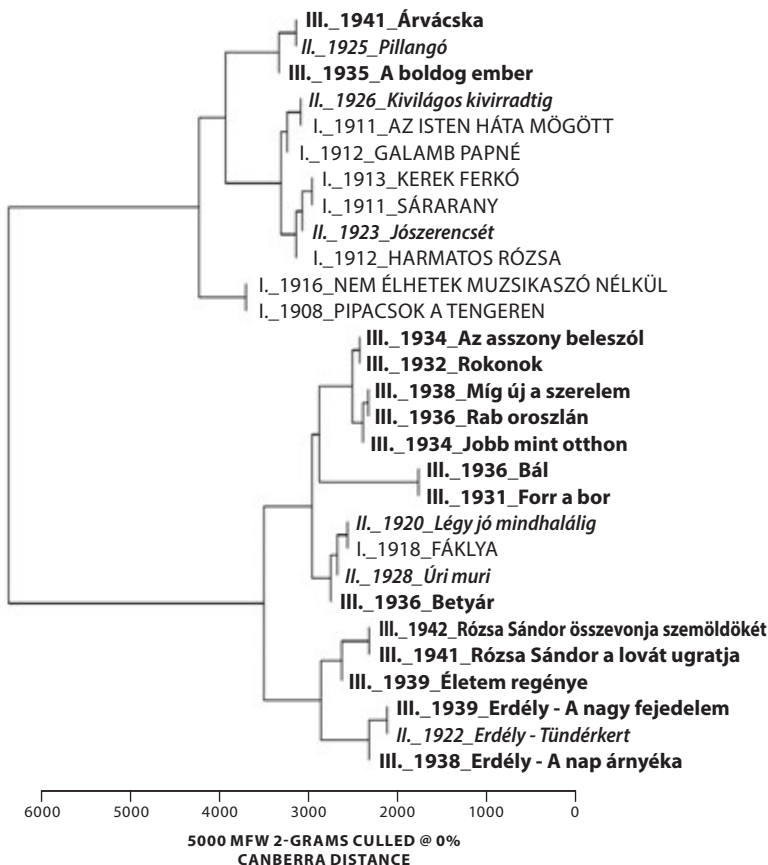
A következő vizsgálat egy másik távolságmétrikával, a ritkán használt szavakra érzékenyebb Canberra-távolsággal készült. A Canberra-távolsággal elméletileg jobban láthatóvá válnak a szövegek közötti különbségek, például kimutatható egy írói életművön az egyházi, erkölcsi tematikájú és élőbeszédszerű művek elkülönülése.²⁹ Épp ellenkezőleg, a mi esetünkben nem jött létre több klaszter, sőt, egy nagyobb csoport elemei szóródtak szét. Az első két méréssel összevetve látható, hogy a korszakolás ebben az esetben kevésbé sikeres. Az 1920-as években írt szövegek (*Pillangó, Kivilágos kivirradtig, Jószerencsét, Úri muri, Légy jó mindhalálig*) távolabb kerülnek egymástól és elvegyülnek az 1910-es és 30-as évek szövegei között. Feltételezhető, hogy ezek a leginkább a regionális köznyelv regiszterében írt regények rugalmasabban sorolódnak egy-egy klaszter elemei közé, hiszen sokféle elemmel rokonítható tulajdonságokkal rendelkeznek.

A különböző beállításokkal végzett kísérletek kivétel nélkül elkülönítették Móricz pályakezdő műveit a késeiektől. A korai művek esetében az egymáshoz közel került regények tematikailag eltérnek egymástól, más-más helyszíneket és társadalmi helyzeteket mutatnak be, a kisvárosi, dzsentri világon át a paraszti sorsokba nyújtanak betekintést. A társadalmi közeget reprezentáló beszédmódok megjelenítésével változnak az elbeszélői eljárások is. Onder Csaba a korai regények, a *Sárarany, Harmatos rózsza, Galamb papné, Az Isten háta mögött, Kerek Ferkó, Jószerencsét* újraolvasásakor arra kereste a választ, hogyan írhatott Móricz alig néhány év alatt regénypoétikai és színvonal tekintetében is egy-

28 CSÉVE-KALCSÓ-MIHÁLY, I. m.

29 KISS, I. m., 28–29.

MÓRICZ STILOMETRIA (CLUSTER ANALYSIS)

3. ábra. Móricz regényeinek elrendeződése dendrogramon Canberra távolságmétrikával mérve, az 5000 leggyakoribb szó-bigram alapján

mástól ennyire eltérő műveket. Állítása szerint Móricz „hat, közel egyforma terjedelmű, de egymástól eltérő regényben írja szét a *Bovaryné*t, a magyar valóságra alkalmazva lekicsinyíti és modernizálja a 19. századi realista nagyepikát és naturalizmust. A regényvilágok hasonlósága, a választott alkotó elbeszélői eljárások különbsége ellenére azonban látható: a hétköznapi, de fordulatos történetek látszólag mind az ún. »magyar valóság«¹ különféle színterein játszódnak, a naturalista iskola

életdarab technikáját követve.”³⁰ Bár ezek olyan aspektusok, melyek statisztikai szövegvizsgálatokkal kevésbé kimutathatóak, a korai művek hasonlóságának stilometriailag releváns gyakorisága kétségtelenül rávilágít arra az írói stílusra, amely Móricz pályakezdő szakaszát átfogóbban jellemzi.

Az ábrákon jól láthatóan Móricz történelmi regényei, az *Erdély-trilógia* és a *Rózsa Sándor*-szövegek az összes mérés alkalmával egymás mellé kerültek, ez jelzi a művek közötti stiláris hasonlóságot, viszont a tematikai hasonlóság következményeként is értelmezhető. Móricz mindkét regényét hatalmas forrásfeltáró munka előzte meg. A felhasznált művekről Csáky Edit készített listát,³¹ amelyek között Bethlenről és a korabeli Erdélyről szóló kortárs szaktudományi munkákat, monográfiákat is megtaláljuk. Ezek a szövegek egyaránt segítettek a korszak megismerésében és az archaizáló nyelv megalkotásában. Az a gyakorlat, hogy Móricz szövegreferenciákkal dolgozik és archaizáló nyelveket teremt újra műveiben, túlmutat a tematikai hasonlóságon, és ráirányítja a figyelmet a szövegépítkezésre. Az archaizálás összeköti a történelmi regényeket, de stilometriai kérdésként fontos lehet a forrásanyagok vizsgálata is. A forrásfeltáró munkák alapján felmerül tehát a kérdés, hogy vajon tetten érhető-e stilometriai vizsgálatokkal a felhasznált forrásanyag és az Erdély-regények közötti kapcsolat. Felmerül az is, hogy feltekerpezhető-e a Rózsa Sándor-szövegek és a trilógia közös forrásanyaga stilometriai mérésekkel, és ez mennyiben járul hozzá a regények közötti hasonlósághoz. A kérdések megválaszolása újabb irányt adhat a stilometriai kísérleteknek mint forrásfeltáró vizsgálatok eszközének, ugyanakkor új perspektívával egészítené ki a Móricz forráskezelését tárgyaló összevetéseket.

Mivel a szövegek elhelyezkedése egymás viszonylatában történik, felmerült a gyanú, hogy a korpuszban túl nagy hangsúllyal van jelen az *Erdély-trilógia* és a *Rózsa Sándor* szövegegyüttes, ami torzíthatja az eredményt. Ezért egy következő mérés során kivettük a korpuszból ezeket a regényeket. Az előző mérések beállításait megőrizve, a 3000 leggyakoribb szó-bigramokat vizsgáltuk, Eder Delta távolságmértékkel. A második ábrán látható, Eder Deltával végzett vizsgálattal összehasonlítva, a trilógia és a *Rózsa Sándor*-regények nélkül végzett vizsgálatban még mindig elkülönülnek a korai művek a késiektől, viszont

30 ONDER Csaba, *Hangérien bjuti (szex, lektür, írónia, avagy Móricz Zsigmond indulása) = Az újraolvasott Móricz*, szerk. Uő., Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2005, 123–124.

31 CSÁKY Edit, *Az Erdély történeti forrásai*, Irodalomtörténet 1979/4., 767–785.

a húszas években íródott regények, az *Úri muri* (1928), a *Kivilágos kiviláradtig* (1926), a *Légyjő mindhalálíg* (1920) és a *Pillangó* (1925), már nem kerülnek egy klaszterbe a harmincas években írt regényekkel, hanem a koraiakhoz sorolódnak. Ez alapján az 1920-as években írt regények egy átmeneti időszakot képviselnek az életműben, melyek ahhoz a pályaszakaszhoz gravitálnak, ami túlsúlyban van.

A korszakolás szempontjából jól láthatóan elkülönülnek a korai és késői művek, ezért ebből kiindulva, a következő kísérletünkhöz a szövegkorpuszt két alkorpuszra osztottuk, a néha vándorló, mindkét szakaszba besorolódó 1920-as évekbeli műveket pedig az első szakaszhoz csatoltuk, mivel legtöbb vizsgálatunk inkább a korai szakaszhoz kapcsolja ezeket. Tehát a korpuszunkat az eddigi eredményeink alapján osztottuk két részre, vagyis a korai és a kései művekre, ahol a korszakhatár az 1920-as évek közepén húzódik meg. Mivel az *Árvácska* és *A boldog ember* a legtöbb esetben a korai művekhez sorolódott be, ezért a korpusz összeállításánál mi is a korai művek csoportjába tettük, az 1922-ben kiadott *Tündérkert* pedig az *Erdély-trilógia* részeként a második alklaszterbe került.

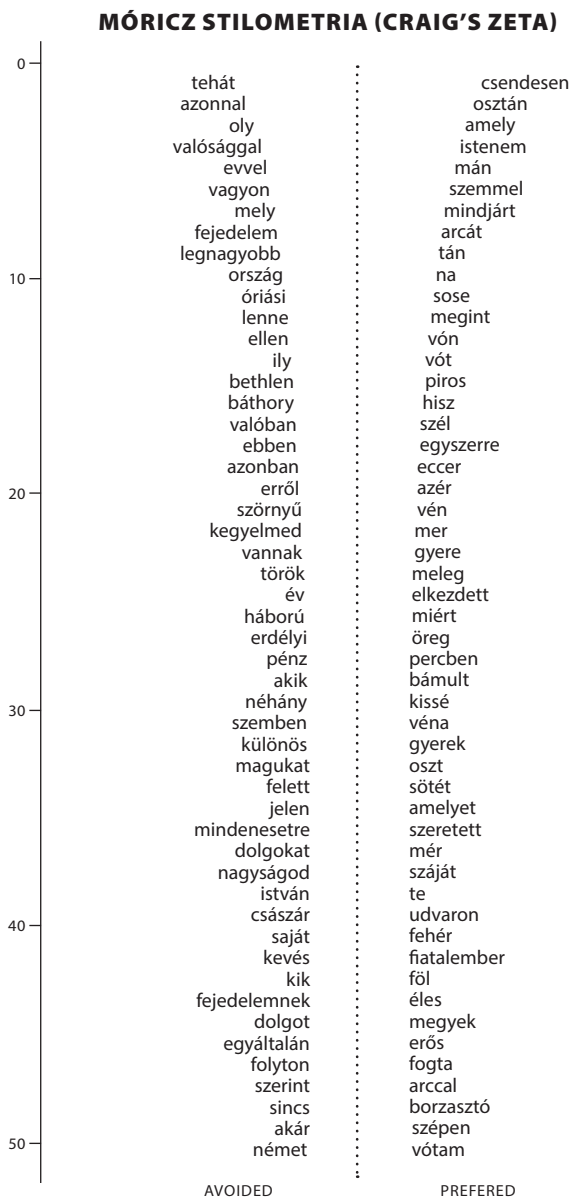
A használt *oppose* függvény a *stylo* csomag egyik funkciója, diszkriminanciaanalízisen alapuló, kontrasztív szövegelemző módszer, amelyet két szövegkorpusz összehasonlítására használnak. A függvény a két korpusz szövegét egyenlő méretű szeletekre bontja, ami a mi beállításunkban 3000 szóból áll. Az előfordulási küszöböt (*occurrence threshold*) 2-re állítottuk, így a kevésbé gyakori szavak is bekerülnek az összehasonlításba. A szűrési küszöb (*filter threshold*) 0.1-es értékű, ami a gyenge diszkriminációs erősségű szavak kiszűrését jelenti.

A vizsgálathoz az eredetileg Burrows által fejlesztett, Craig által kibővített Zeta attribúciós tesztet használtuk,³² ami nem a leggyakrabban használt szavakra koncentrálna, hanem a szófrekvencia-spektrum közepét veszi figyelembe.³³ A függvény két szólistát állít elő egy diagramon. Az egyik, a korai művek kifejezetten preferált szavait tartalmazza a kései regényekhez képest. A másik szólista pedig az első korpusz kifejezetten került szavait tartalmazza a második szövegkorpuszhoz képest.³⁴

32 Bővebben lásd az útmutatóban: Maciej EDER – Jan RYBICKI – Mike KESTEMONT – Steffen PIELSTROEM, *Stylometric Multivariate Analyses*, 2020, 42–44., <http://cran-r.c3sl.ufpr.br/web/packages/stylo/stylo.pdf>. (Utolsó hozzáférés: 2022. 01. 27.)

33 Tatiana LITVINOVA – Olga LITVINOVA, *Analysis and Detection of a Radical Extremist Discourse Using Stylometric Tools = Digital science 2019*, szerk. Tatiana ANTIPOVA – Álvaro ROCHA, Springer, Berlin, 2020, 37–38.

34 Christof SCHÖCH – Daniel SCHLÖR – Albin ZEHE – Henning GEBHARD – Martin BECKER

4. ábra. Mórincz korai és késői regényeinek összehasonlítása az oppose függvénnyel mérve

A mérésből láthatóvá válik, hogy az első csoportba tartozó művek preferált lexémái között gyakoriak a tájnyelvi elemek: ‘osztán’, ‘mán’, ‘vót’, ‘vón’, ‘vóna’, ‘eccer’, ‘azér’, ‘oszt’, ‘vótam’, ‘má’ stb. Ezek nem kizárólag tájnyelvi jellegük miatt érdekesek, hanem a hangzó nyelv móríci alkalmazása szempontjából is, mely szövegépítkezésének egyik jellemzője.

A második csoport nem tartalmaz kifejezetten tájnyelvi, vagy a hangzó beszédre jellemző kifejezéseket,³⁵ ellenben túlsúlyba kerültek az anyagi világhoz, történelemhez, társadalomhoz kapcsolható kifejezések. Az *Erdély-trilógiából* ismert történelmi személyiségek nevein túl előfordulnak a ‘pénz’, ‘fejedelem’, ‘ország’, ‘kegyelmed’, ‘török’, ‘háború’, ‘erdélyi’, ‘nagyságod’, ‘császár’, ‘dolog’, ‘német’, ‘magyar’ kifejezések, melyek különböző szemantikai mezőkön helyezhetőek el, mégis összekapcsolhatóak.

Mintha az írói tekintet a premier plánban készült portré műfajától eltávolodva, átkapcsolt volna a nagytotálban történő ábrázolásmódra. Vízont ebben az esetben is az eredményt túlságosan befolyásolhatják a kifejezetten történelmi regények, éppen ezért egy következő mérést végeztünk az *Erdély-trilógia* és a *Rózsa Sándor*-szövegek nélkül.

Ebben az esetben az első alkorpusz kifejezetten kedvelt szavai között ismét előfordulnak a már említett nyelvjárási elemek, emellett megfigyelhető, hogy mennyire hangsúlyosan vannak jelen az archoz kapcsolódó lexémák: ‘szemmel’, ‘arcát’, ‘piros’, ‘száját’, ‘öreg’, ‘bámult’, ‘szemébe’, ‘szeme’, ‘arccal’. Móríciz műveinek arc- és testábrázolási szempontú vizsgálata egyre inkább a recepció középpontjába helyeződik.³⁶ Feltárára került, hogy a *Tükör*-kötetek bővelkednek a portrékban: „Móríciz a Tükörben szereplő arcleírásokban az emberi arcnak a teljes személyiséget képviselő, esszenciális egységét kereste, az arc lényegének, a személyiségnek a megragadhatóságával, leírhatóságával kísérletezett.”³⁷ Vizsgálatunk azt mutatja, hogy ez az érdeklődés, az arc megragadhatóságának, a fej ábrázolhatóságának kérdése nemcsak műhelynaplójában,

– Andreas HOHNO, *Burrows’ Zeta: Exploring and Evaluating Variants and Parameters*, 2018. Lásd: <https://dh2018.adho.org/burrows-zeta-exploring-and-evaluating-variants-and-parameters/>.

35 Kivételt képez az ‘evvel’ szó, mely a mai nyelvhasználatban perifériára került, de a század első felében bár stilisztikailag lehetett jelentősége, nem biztos, hogy kevésbé volt elterjedt forma.

36 BENYOVSZKY Krisztián, *Némi-némi bizonytalanság. Női és férfi szerepek inverziója az Arvanyokban = Uő., Fosztogatás. Móríciz-elemzések*, Kalligram, Pozsony, 2010, 40–65.; BARANYAI Norbert, „Az ember még a saját testének sem ura”. *Test és elbeszélés összefüggései a Sárarany egy fejezetében*, Irodalmi Magazin 2016/1., 61–64.

37 TARDY Anna, *Tükör-élet-mű. Móríciz Zsigmond Tükör-kötetei*, Első Század 11., (2012/2.), 327.

hanem a korai művekben is olyan hangsúlyokkal jelentkeznek, mely az első írói szakaszt megkülönbözteti a későbbi művektől.

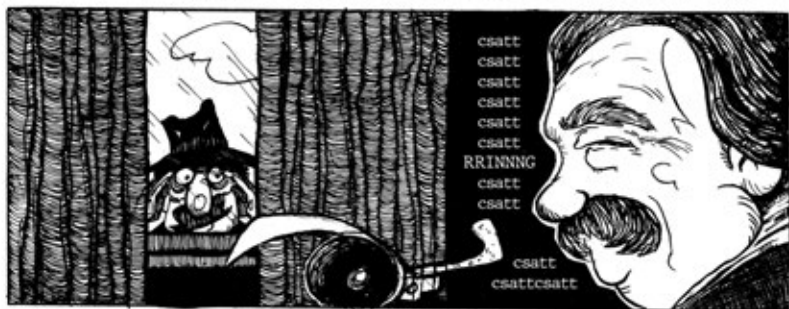
A második kategóriába került szavak részint szintén társadalmi vonatkozással bírnak, bár a tematikai meghatározottság nem annyira erőteljes: ‘év’, ‘pénz’, ‘dolog’, ‘dolgokat’, ‘társadalmi’, ‘pengő’, ‘jelen’, ‘éve’, ‘csinálni’, ‘életben’, ‘időben’, ‘család’, ‘évig’. Mégis a világnak kevésbé az érzelmi, mintsem az anyagi részéhez kapcsolódnak a használt kifejezések.

Összegzés

Kutatómunkánk során kiindulópontunkat több irányból is megszabva, összehasonlító céllal végeztünk méréseket, majd az eredményeket előfeltevéseinkkel, a recepciótörténet egy-egy vonatkozó állításával, illetve egymással is összevetettük. A stilometriai elemzés kvantitatív eredményekre hagyatkozva képes rámutatni bizonyos stílusbeli jellemzőkre, ugyanis kísérletünkben viszonylag pontosan különváltak az e szempontból releváns írói „korszakok”. Természetesen, messze nem a következtetések kizárólag a szövegek szoros olvasatával együtt, a Móricz-recepció feldolgozásával vonhatók le.

A korai művek (1908–1920) egy klaszterbe rendeződtek, ahogy az 1930 után írt regények is. Az 1920-as években írt regények, amelyek az életmű középső szakaszát képezik, a mérési beállításoktól függően kapcsolódtak a korai vagy kései szövegekhez, jellemzően közességet képviselve. A történelmi regények (*Erdély-trilógia* és *Rózsa Sándor-regények*) szorosan illeszkedtek egymáshoz méréseink alkalmával, melynek oka a létrehozott archaizáló nyelvben keresendő.

A Móricz-korpuszon végzett vizsgálataink releváns eredményeket hoztak az életmű belső összefüggése tekintetében, emellett olyan irodalomértelmezési kérdéseket is, amelyek újabb kutatások kiindulópontjai lehetnek. A Móricz-regények forrásainak azonosítása (melyek egyaránt építenek a hangzó beszédre és leírt szövegekre) további történeti és filológiai kutatások tárgya lehet. A gazdag szakirodalom és kéziratanyag gépi támogatású összevetése a művekkel, eddig feltáratlan metszéspontokra közelíthet rá. Emellett megfelelő paraméterezéssel a Móricz-korpusz nyelvi összetétele is vizsgálható, felderítve a regionális köznyelv, tájnyelv és archaizáló nyelv használatának mértékét és módzatait.

Káli Anita

FROM THE PUSZTA: MÓRICZ ZSIGMOND ÉS ANGOL NYELVŰ FORDÍTÁSAI

Határ Győző *A nemzeti hamistudat* című, fiktív párbeszédet felvilágot, meglehetősen provokatív szövegében így nyilatkozik a magyar irodalom egyes művei, többek között Móricz Zsigmond fordíthatóságáról: „Vagy mit mondjak arról a szerencsétlenkezű választásról, hogy Karinthy kisregénye mellé a *Hét krajcár* elbeszéléseit fordítsák franciára és dobják piacra; holott minden épelméjű irodalmár tudhatja (kommentálta ezt a félrefogást Beta professzor) –, hogy Móricz Zsigmond legyen bár óriás saját hazájában, termésének az a jellemzője, hogy öt kilométerrel a határon túl – érvénytelen...”¹ Ugyanerre a jelenségre utal Mészöly Miklós is, amikor Móricz és Thomas Mann találkozásáról ír. Az anekdota szerint a német író ugyan olvasta az *Erdélyt*, de „nem kellőképpen érti”,² majd általában a magyar irodalom fordíthatóságával kapcsolatban így fogalmaz: „míg a nagy népek »cinkos akusztikája« többnyire korszakokat formáló közérthetőséggé tud lenni, a kis népeké – néhány kivételtől eltekintve – rezervátumi érdekesség marad. Vajon végérvényes tétel ez?”³

A mai olvasóban felmerülhet ugyanez a kérdés, Móriczcal összefüggésben pedig az, hogy műveinek kompozícióját, illetve a móriczi nyelvi modernséget miképpen mutatják be a fordítások. Nem maradnak-e a novellák és regények a magyar irodalomban és modernségben betöltött tagadhatatlan szerepük ellenére *parlagon*, azaz nem záródik-e Joó György, Bodri juhász és Kis János a magyar parasztok és juhászok tematikai érdekességének rezervátumába? Az itt megfogalmazott kételyek ellenére az utóbbi évtizedben örvendetesen megsaporodtak

1 HATÁR Győző, *A nemzeti hamistudat*, Új Látóhatár 1987/3., 343–360, 346.

2 MÉSZÖLY Miklós, *Pattern és izoláció = Uő. A tágasság iskolája*, Szépirodalmi, Budapest, 1977, 89–102.

3 Uő.

a Móricz-művek fordításai. E fordítások és az angol nyelvű recepció esetében – bár egyelőre termékenyebbnek tűnik az íróról kialakított képről beszélni – több összefüggésre szükséges figyelniük. Az egyik Móricz hazai recepciója – különös tekintettel az 1947 utáni évtizedekre –, a másik az írói imázsteremtés, ezzel összefüggően pedig Móricz nyelvi modernségének kérdése a magyar irodalomban. Alapvető kérdéseim tehát ebben az összefüggésrendszerben arra vonatkoznak, hogy Móricz imázsteremtése hogyan alakítja ki a Móricz-értelmezés hagyományait – parasztíró, társadalomábrázoló, kritikai realista stb. Valamint az is felmerül, hogy e meghatározások a fordításokban hogyan hatnak a kulturális transzferre és meghatározzák-e a fordításokat, végtére pedig is az, hogy milyen viszonyrendszerben helyeződik el Móricz Zsigmond az angol nyelvű irodalomban.

„[...] és az egész falu csak álarc”

Természetesen nem szabad afelett sem elsiklanunk, hogy Móricz hangsúlyozta saját írói jegyeit, mondhatni az írói imázsteremtésnek, az írói stratégia létrehozásának mestere volt. Cséve Anna vezeti le ennek egy jellemző példáját az *Archívum és terep, írás és élet* című tanulmányában. A szöveg egyik kulcsfontosságú kérdése Móricz modernségének mikéntje, illetve – a fordításokban is döntő fontosságú – tájnyelvi, népnyelvi szavak és -stílus felhasználásának módja: „[p]rózája befogadta a paraszti beszédmód közönséges, vulgáris, nyílt beszédmódjait és »roncsolt« nyelvi mintáit, mely paradigmaváltó jelentőségűvé tette prózáját⁴ mind az irodalmi modernség, mind a modernitás egésze horizontjából. [...] Az elsajátított nyelv és falu bemutatása a művészi átdolgozás során elsődlegesen a személyes önkifejezés és individuális önteremtés eszközévé válik, később pedig, mint már megtalált poétikai forma, életműépítő írói *stratégiájává válik*.⁵

Móricz 1934-es *Naplójában* a következőket írja:

Égész életemben az volt a bajom, hogy olyan dolgokról írtam, amit nem ismertem eléggé. Legtöbb sikerem azzal volt, hogy a parasztok-

4 BALASSA Péter, *Balassa Péter Móricz-szemináriuma: 1999–2000 = Uő., Magatartások találkozója: Babits, Kosztolányi, Móricz*, Balassi, Budapest, 2007, 162–211, 167. (Balassa Péter művei)

5 CSÉVE Anna, *Archívum és terep, írás és élet*, Helikon 2021/2., 303–320, 310.

ról egészen új dolgokat mondtam el. Janka volt az egyetlen, aki nem hitt a parasztjaiban. Ő tudta, hogy *ezek nem parasztok, hanem én magam vagyok, és az egész falu csak álarc.* [...] [N]ekem írás közben kisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy a valóságos falut megírjam. Én sohasem tudtam egy lovat befogni, vagy egy ásót rendesen kézbe venni. Csak az írhatja meg alaposan a miliőt, aki abban a miliőben megfelelő hosszú időt töltött el, és tökéletesen megismeri a szerszámhasználatot. Ezzel együtt jár a nyelv s az élet.⁶

Erre az írói stratégiára nem pusztán a művekben, de az írói imázsfőmólyban is számos példa kínálkozik, gondoljunk a Móricz születésnapja, illetve születési helye körüli bizonytalanságokra, illetve családi legendáriumának – vagy családtagjai regényekbe foglalásának – létrehozására.⁷

A Móricz-recepció fő irányvonalait, a felmerülő problémákat megvilágító összefoglaló tanulmányok alapvető megállapításai a műveinek valóságábrázolására, valamint a szövegek valóságvonatkozására vonatkoznak, amely összefüggésben megfigyelhetjük az említett írói stratégia hatását is. Szilágyi Zsófia felhívja a figyelmet arra, hogy a Móricz-művek, nevezetesen *A boldog ember* értelmezését „a paraszttábrázolás, a népiesség kliséje hosszú ideig [...] tartotta fogva”,⁸ és más szempontú értelmezéseknek alig adott teret. Kulcsár Szabó Ernő szintén hasonló jelenségre, a Móricz-olvasás egyoldalúvá válására hívja fel a figyelmet:

„[a] recepció így lassanként a rögválóság és a szociális tények feltárására szegődött, országjáró, adatgyűjtő és -lejegyző (sőt azokat Gömbösnek föl is olvasó) Móricz alakját, pontosabban a hiteles megfigyelések életrajzi szubjektumát vonultatta fel az igaz irodalmi valóságábrázolás biztosítékául.”⁹

Az 1947 utáni Móricz-képet természetesen nem lehet egyneműsíteni, annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az író szövegeiből a társadalomábrázolás témája kiemelt szerepet kap, azaz az akkori irodalomértés

6 MÓRICZ Zsigmond, *Naplók: 1930–1934*, szerk., előszó Cséve Anna, Noran, Budapest, 2016, 569. [Kiemelés tőlem: K. A.]

7 Erről bővebben: SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Kalligram, Pozsony, 2013, 7–46.

8 SZILÁGYI Zsófia, „...mingyárt az egész életüket”: a paraszti élet regénnyé alakítása Móricz *A boldog ember* című regényében = „De mi a népiesség...”, szerk. SALLAI Éva, Kölcsey Intézet, Budapest, 2005, 107–120, 115. (Kölcsey Füzetek 16.)

9 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Tónus – szólam – affektus: A nyelv- és művészeti kérdések csapdái a Móricz-kutatásban = Móricz a jelenben*, szerk. BENGI László – SZILÁGYI Zsófia, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2015, 141–159, 27.

normarendszerének megfelelően a művek szociális tartalmát emelik ki, valamelyest háttérbe szorítva az egyes művek páratlan formaérzékét és modernizmusát. Baranyai Norbert az *Árvácska* recepcióját részletesen elemezve rámutat arra, hogy a művészileg kialakított nyelvre és témára hogyan rakódik rá a kritikai realizmus, illetve az, hogy a móríci próza-poétika értelmezése hogyan fordul át csak a referencialitást hangsúlyozó, sőt az *Árvácska* esetében a Horthy-korszak embertelenségét bemutató olvasásmódba. Czine Mihály 1957-ben ekképpen ír Mórícz korai novelláiról, s bár Czine elengedhetetlen fontosságú a Mórícz-kutatásban, e korai szövegének nyelvezete jól bemutatja az ötvenes évek Mórícz-képét: „az anekdotizmus fölött az átfogó, teljes társadalomábrázolásra törő realizmus győzelme nem pusztán Mórícz Zsigmond hallatlan művészi erőfeszítésének az eredménye.”¹⁰ Ebben az esetben Mórícz prózájának egy adott szempontú értelmezése, más értelmezési szempontok partikulárisá nyilvánítása nem pusztán a realizmusnak sajátos értelmezéséből, az irodalom funkciójának meghatározásából fakad, hanem a politikai rendszer önaffirmációját is elősegíteni hivatott. Tehát a Mórícz által megalkotott, művészileg is sikeres írói stratégia ebben az esetben kifordulni látszik, a társadalmi tartalmat nem az esztétikai teljesítmény és megalkotott poétikafogalom felől tették értelmezhetővé, hanem éppen fordítva, s ez a jelenség, ha nem is végletesen, de bizonyosan ráarakódott a Mórícz-művek fordításának alakulástörténetére.¹¹

Mórícz műveinek újraértelmezése azonban a kétezres évek elején megélné, felszínre kerültek új szempontok, és az utóbbi években folyamatosan jelentek meg a terjedelmes életmű eddig nem közölt szövegei. E művek ugyan nem okvetlenül sorolhatóak a szépirodalmi alkotások közé, az azonban mindenképpen tagadhatatlan, hogy pontosan Mórícz írói gyakorlata okán nem pusztán az életút bővebb megismerése miatt lehet érdemes ezeket a szövegeket vizsgálni és a már ismert életművel együtt olvasni. Ugyanis e művek Mórícznak az intertextualitáshoz, az írásmódok közötti összefüggésekhez, valamint az íráshoz való viszonyának újraértelmezéséhez vezetnek. Példának hozhatjuk fel az író levelezését vagy a *Naplók* megjelent köteteit, illetve a *Tükör* című kilenckötetes szövegegyüttesét, amely „Mórícznak általában véve 1912-től a harmincas évekig jellemző jegyzetelési módja” volt.¹²

10 CZINE Mihály, *A novellista Mórícz Zsigmond első lépései*, Irodalomtörténeti Közlemények 1957/4., 297–311, 311.

11 CSÉVE, *Archívum*, 313.

12 CSÉVE Anna, *Az írás gyöplője: Mórícz Zsigmond szövegalkotó gyakorlata*, Fekete Sas, Budapest, 2005, 132.

A szövegkiadások és az újraolvasás magával hozta a Móricz-fordítások elkészülését, s hogy kapcsolatban áll-e az újrealizmussal az angol nyelvű irodalomban, egyelőre a kevés számú kritika és értelmezés alapján bizonytalan. Annyi azonban bizonyos, hogy a magyarországi, egyre fellélenkülő Móricz-kutatás feltételezhetően hatással lesz Móricz idegen nyelvű befogására is.

Puli, paraszt, korpacibere

Móricz Zsigmond angol nyelvű fordításainak száma még nem haladja meg a német nyelvűeket, azonban az utóbbi években egyre több regény és novella angol változata készült el. Elsőként érdemes említeni a *Hungarian short stories: 19th and 20th centuries* című, Sötér István előszavával készült kötetet, amelyben Móricz *Hét krajcár* és *Barbárok* műve szerepel. A *Barbárok* fordítása ebben a kötetben Gulyás Gyula munkája. Az a jelenség, hogy a recepció az író elbeszélő művészetében sokszor éppen a drámai sűrítettséget, a nyelvi dramaturgiát és a párbeszédet, jelenetek narratív szempontból is figyelemre méltó alkalmazását tartják művei legkiemelkedőbb jellemzőjének, már önmagában indokolja a párbeszéd fordításának megfigyelését. Az alábbiakban két részletre térek ki a *Barbárok* fordításaiból. Az első Gulyás Gyula munkája,¹³ a második szöveg pedig George F. Cushing verziója.¹⁴ Cushing kötete Móricz novelláiból válogatást közöl a *Hét krajcártól* egészen a Csibe-novelláig. A két részlet elsősorban a juhászok beszédmódját, illetve a két juhász találkozásának rövid párbeszédét mutatja be.

The little dog, the poodle, cocked his ears, sniffed the air, and in the next minute began to bark viciously. “What’s the matter?” the shepherd asked. But the poodle barked all the more.
“Townfolk?” the shepherd asked. The dog stopped barking for a few moments.

The little dog, the puli, pricked up his ears, sniffed and a moment later began to bark, baring his teeth. “What are they?” the shepherd said to him.
The dog barked even more.
“Town folk?” asked the shepherd. The dog was silent for a moment.
“From the puszta?”

13 Zsigmond MÓRICZ, *Barbárok*, ford. GULYÁS Gyula = *Hungarian short stories: 19th and 20th Centuries*, Corvina, Budapest, 1962.

14 Zsigmond MÓRICZ, *Barbarians* = Zsigmond MÓRICZ, *Seven Pennies and other short stories*, ford. George F. CUSHING, Corvina, Budapest, 1988, 63–77.

“Plainsmen?”
The dog began to bark again.
“Well, then, what’s troubling you?”

The dog began to bark.
“Then what’s the matter with you?”

Only the poodle did not give up, he continued to yelp as if somebody was mincing him with a knife.

Only the puli refused to give up; he whimpered as if he felt the chopper’s knife.

[...]
“Hallo.”

[...]
“Hey there!”

“Hallo yourself.”
The shepherd propped himself up on his elbow and took a look at the newcomers.

“Hey you!”
The shepherd raised himself on his elbow and watched them as they approached.

Then he shouted to the dogs:
“Get away from there!”

He let out a roar,
“Lie down and shut up!”

At this the dogs snarled at each other in a somewhat friendlier way. One of the guests dismounted and approached with long waddling steps.

At this the dogs bit each other slightly more amicably. One of the visitors had already dismounted and was approaching with long, waddling steps.

“Good day to you.”
“Same to you.”

“Good day to you!”
“And to you.”

A magyar szövegben éppen a párbeszédék tömörsége, illetve a sajátos népnyelvi megfogalmazások, úgymint az „Aggyonisten”, „fogaggyis-ten”, „Iszkite”, „Netehé”, adják a novella témájához illeszkedve a nyelvi idegenséget, ismeretlenséget, illetve hozzájárulnak a nyelvi megformálásból kinövő, addig kevésbé ábrázolt téma sikeres művészi megformálásához. Így a második rövid részlet, Cushing fordítása – Hey there!; Hey you! – több esetben közelebb állhat a két szereplő roncsolt nyelvéhez, az egyszerű szó szerkezetek és ismétlések is könnyebben bemutatják azt a nyelvi létmódot, amely Móricz prózájának egyik jellegzetessége.

Külön érdemes megemlíteni a reáliák, mint például a *puszta* fordításának problémáját. A „puszta” szót a legtöbb Móricz-szövegben nem fordítják, egyfelől a „puszta” létező szóalak az angolban, másfelől azt a kiterjedt jelentésréteget, ami a magyar nyelvben e fogalomra rakódik – akárcsak Petőfi pusztája, magyar Ugar, Alföld stb. –, szinte lehetetlen visszaadni az angol fogalmakkal. A *Barbárokban* a puszta egyfelől mint területi zárvány, a *terra incognita* jelenik meg, másfelől épp elzártágánál fogva magával hozza azt a viselkedési és nyelvi, a közmegegyezéshez

képest idegen normarendszert, amely miatt a szereplői barbárként tűnnek fel. A pusztá fogalma Móricznál az *Úri muri*-ban a „tengerpusztaság” főnévként is szerepel, amely szó jelentéstartománya többszörösen is visszaadhatatlan. A kifejezés feltételezhetően több magyar olvasóban felidézi Arany János *Toldi* című művét, esetleg a tengerként, végeláthatatlanul elnyúló alföldi táj képét. Bernard Adams *Úri muri*-fordításában a *tengerpusztaság* szót „desert”-ként ülteti át, tehát e lefordíthatatlannak tűnő fogalmat leegyszerűsítve használja a célnyelvben.

A *Tragédia* fordítása szintén Cushing munkája. Móricz művében az evés, az éhség, ehhez kapcsolódva pedig az ételek nevei kulcsfontosságúak az ösztönösség megjelenítésében. A tájnyelvi szavak, illetve a novella érzékiségét és Kis János szinte animális létmódját bemutató motívuma alapján – az evésre, ételekre vonatkozó fordításokra érdemes egy pillantást vetni. Móricz novellájában számos, a paraszti világot megjelenítő étel neve szerepel: korpacibere, krumplileves, köménymagos leves, meggycibere, lekvárcibere, habart levesek. Természetesen a novella ügyel arra is, hogy ezen egyszerű ételekkel szembeállítva a lakodalmas menü – mondhatni már-már az undorig hangsúlyozott – gazdagságát is bemutatja „sárga, zsíros húsleves”, „[u]jjnyi vastag volt a tetején az a sárga zsír”, töltött káposzta, „nagy darab húsok”, „Ízes, tejfölös, töpörtös, kövér” túrós csusza, orja. Az olyan szavak, mint a népnyelvből kölcsönzött cibere- és köménymagos leves vagy az orja, bár tartalmukban pontosan fordítottak, a novella kompozícióban betöltött jelentőségüket mégis nehézkesen adják vissza. Például a „sour cream with bran” megnevezés a leves savanyú ízét visszaadja, azonban a népnyelvi alak stilisztikai jelentősége elhalványul.

Bernard Adams 1998-ban, majd a kétezres évek után számos Móricz-művet lefordított, például a *Rab oroszlán*, *Az isten háta mögött*, az *Úri muri* és a *Rokonok*¹⁵ címűeket. Ezen regények közül leghamarabb a *Rokonok* jelent meg 1997-ben. Meglepő azonban, hogy a felsorolt könyveket a magyarországi Corvina Kiadó adta és adja ki, amely magyar nyelvű klasszikusokat fordít idegen nyelvre. A külföldi kritikák hiánya¹⁶ azonban arra enged következtetni, hogy a fordítások angol nyelvterületen kevésbé váltak ismertté. Ez esetben azt mondhatnánk, hogy a fordítások nem igazán az angol, amerikai olvasóközönség számára készültek,

15 Adams *Rokonok*-fordításáról született kritika: Peter SHERWOOD, *The Translator's Plight*, *Hungarian Quarterly* 2009/1., 141–146.

16 Jánossy Lajos recenziója a kötetről: *Land of swindlers*, *Hungarian Literature Online*, https://hlo.hu/porrait/land_of_swindlers.html.

hanem a Magyarországon élő idegen nyelvű közönség esetleges igényeit igyekeztek kielégíteni. Erre enged következtetni az a tény is, hogy nemrégiben Virginia L. Lewis – az ő fordításairól a későbbiekben lesz szó – lefordította *Az isten háta mögött* című regényt, nem találván angol nyelvű fordítást. Mindenesetre tény, hogy a Móricz-regényeket több prominens szerző műveivel párhuzamosan fordították, így valamiféle kanonizációs igény mindenképpen kirajzolódik.

Adams fordításaiból az *Úri murit* idézem, ugyanis feltehetően épp a célközönségből eredő néhány nyelvi problémára hívom fel a figyelmet. A már idézett pusztai fogalomhoz hasonlóan jelenik meg a „kocsma” kérdése. A reáliákat a fordító többnyire a forrásnyelvi formájában hagyja, például pénznemeket, címekeket, megszólításokat, sőt teljes népdalokat is, s azokat jegyzetekkel látja el: „twenty-six krajcár”¹⁷, pengős, „*Kezit csókolom, tekintetes uram*”, she said in a sing-song tone, “a bit of millet, *kezit csókolom*, can we pick a bit of millet, *kezit csókolom*?”¹⁸ Hasonló eljárást alkalmaz a Sárka Rózsa kocsma fordításánál, ami Móricznál korcsmaként szerepel, Adams fordítása pedig így hangzik: This was the *kocsma*.¹⁹ A korcsma–kocsma szóalak megkülönböztetése esetén a korcsma régies kifejezésében benne rejlik a mű jelentéséhez is fontosnak tűnő ’korcs’ hangalak, illetve a megjelenített hely archaizmusa, fejlődésképtelensége.

Egy hosszabb idézet az *Úri muriból*:

– Májne Herren und Dámen... a legnevezetesebb hazafiak, gróf Karaffa és báró Haynau egészségére.

Koccintottak s nevettek.

[...]

– Volt egy lázadó, doktor Kossuth – mondta Zoltán rém komolyan, kezében a tele pohárral –, vasz für ajne foglalkozás is volt civilben?

– Fiskális!

– Million kartács és bomba! dreimal hoch und tausendmal hoch! Annak nem kívánok mást, csak hogy: éljen;

“*Meine Herren und Damen... to the health of the most renowned patriots, Count Karaffa and Baron Haynau!*”

They clinked the glasses and laughed.

[...]

“There was a rebel, Dr. Kossuth,” said Zoltán in deadly earnest, full glass in hand. “What was his civilian profession, now?”

“Lawyer!”

“A million grape-shot and bombs! Three cheers and a thousand cheers! For him I want nothing but hurrah! hurrah!”

17 Zsigmond MÓRICZ, *Very Merry*, ford. Bernard ADAMS, Corvina, Budapest, 2008, 15.

18 *Uo.*, 27. [Kiemelés az eredetiben.]

19 *Uo.*, 11.

éljen, elljen... A többi közül pedig: a nagyok és hősök közül, a Lobkovitz, Metternich, Moskovitz, Windischgritz és a többi főjeles... szívünk erre ámmenez... egy közülük vesszen meg... és a többit marja meg!!!... Hoch, hoch, hoch!...

Oly kedves volt s oly mulatságos, és amellet oly jelentőséges itt az alföldi éjszaka tengerpusztaságában: koccintottak s ittak.

*Szerelemnél jobb az álom,
mert az álom nyugodalom,
a szerelem... szívfájdalom...*

hurrah!... But for the rest: the great and the heroic, Lobkovitz, Metternich, Moskovitz, Windischgrätz and the rest of the crew... our hearts say amen to that... may one go rabid... and then bite the rest!... Hurrah! hurrah! hurrah!"

So pleasant he was, so amusing and the same time so meaningful there in the maritime of desert of the Alföld night; they clinked the glasses and drank.

*Szerelemnél jobb az álom,
mert az álom nyugodalom,
a szerelem... szívfájdalom...*

E részlet számos fordítási nehézségre mutat rá Móricz prózájával kapcsolatban. A szöveg a már említett tengerpusztaságon kívül a „fiskális” szót is egyszerűsítve fordítja, amely valóban jogvégzett személyt jelöl, ugyanakkor a német mondatrészletet követően a régies magyar szó jóval fontosabb retorikai szerepet kap. A német mondatok fordításának módja ugyanakkor meglehetősen megváltoztatja Móricz szövegét. Az első mondatban, amelyben a német helyesírásnak megfelelően történt, a fordítás megtartja az idegen nyelvet, azonban a továbbiakban teljesen hiányzik a német szöveg. Ebben a jelenetben azonban épp a többnyelvűség, polifónia az egyik jelentésalkotó elem, illetve az 1849 utáni időszak német tisztviselőinek neveivel együtt emlegetve a fonetikus leírt német szöveg épphogy komikus, ironikus hatást kelt, illetve a szöveg ritmikáját is kizökkenti a hurrah – hoch felcserélése.

A Móricz-fordítások közül mindenképpen szükséges Virginia L. Lewis munkáira kitérni, aki – angol nyelvterületen egyedüliként – az utóbbi években Móricz több regényét lefordította: *Az isten háta mögött* (*In the Godforsaken Hinterlands: A Tale of Provincial Hungary*, 2020), *Sárarany* (*Gold in the Mud: A Hungarian Peasant Novel*, 2014), illetve az *Árvácska* (*Orphalina*, 2020) címűeket. Lewis egyetemi professzor a Northern State Universityn (Dél-Dakota), elsősorban német és kelet-közép-európai irodalmakkal foglalkozik. Fordításainak kiadástörténete meglehetősen kalandosan alakult, így érdemes néhány mondatban összefoglalni. Kutatómunkája során Lewis elsősorban a parasztság irodalmi megjelenésével – illetve a motívum globalításával – foglalkozott,

2007-ben megjelent könyve is ezt a témát járja körül.²⁰ E kötetben ugyan Móricz még nem szerepel, azonban a téma alapos ismerete végül elvezette Móricz műveihez. A regényeket elsőként német fordításban olvasta, majd Móricz európaiságát és hatását hangsúlyozva Lewis az angol nyelvű fordításba kezdett, igaz, elsőként a német variánst használta. A német szöveg minőségét azonban elégtelennek találta, így a Móricz életében megjelent szövegváltozatokat átvizsgálva elkészítette a *Sárarany*-fordítást. A kötet kiadása azonban nehézségekbe ütközött: a New York Review of Books leginkább kortárs írókat akart közölni, a magyar Corvina sem érdeklődött, de a fordító mindenképpen elérhetővé akarta tenni Móricz műveit, így saját kiadót alapított Library Cat Publishing néven. Lewis egyetemi tanárként, illetve kutatóként is fontosnak véli, hogy szélesebb közönséggel ismertesse meg Móricz műveit, így konferenciákon is bemutatja Móricz írói munkásságát, illetve annak részeit, például az *Úri muri*-ról szóló tanulmányában²¹ a puszta motívumát elemzi, mintegy kronotoposztként értelmezve a magyar pusztát, amely ellentétben áll a modernizáció képzetével.

Fordításaira egyelőre nem érkeztek kritikák, azonban az olvasói értékelések meglehetősen pozitívak. Érdemes az alcímekre vetni egy-egy pillantást – *A Hungarian Peasant Novel* és *A Tale of Provincial Hungary*, illetve a *Sárarany*-nál is erősen dominál a rurális, paraszti világ képe, holott egy olyan fordítóról beszélünk, aki a parasztság problémáit épphogy nem lokális problémaként kezeli, hanem a móriczi hősöket az egyetemes emberi problémák felől közelíti meg. Egy rövid nyilatkozata alapján mindenképpen érdekesnek tűnnek azok az állítások, amiket egyfelől Móricz európai irodalomban elfoglalt helyéről mond. Móriczot mint realista írókat értelmezi – ami a mai realizmus újragondolásával együtt különösen izgalmas –, valamelyest Émile Zolához, Liviu Rebreanuhoz és Władysław Stanisław Reymonthez hasonlíthatónak véli, kiemeli a szövegek etikai kontextusát, illetve azt a paradoxont, hogy például Turi Dani történetét egy „igazi paraszt” nem tudta volna megírni,²² azaz tulajdonképpen a magyar modern (regény)nyelv és téma móriczi megalkotásáról beszél, amely az alcímek ellenére is egy nagyon is kurrens szempontrendszerbe illeszti Móricz műveit.

20 Virginia L. LEWIS, *Globalizing the Peasant: Access to Land and the Possibility of Self-Realization*, Lexington Books, Lanham, 2007.

21 Virginia L. LEWIS, *Nature and Negligence: Zsigmond Móricz's Portrayal of the puszta in Úri muri*, kézirat.

22 Virginia L. Lewis közlése.

A kortárs Móricz-recepcióról tehát, alig néhány, angol kultúrterületen megjelent fordítás után egyelőre nehéz beszélni, a fordítások jellemzői azonban, főként, amelyek a reáliákat érintik, valamelyest egyértelművé teszik, hogy az életrajzi olvasat, illetve a paraszti, társadalmi téma továbbra is meghatározni látszik a Móricz-képet. A Móricz által létrehozott prózai modernség formaisága azonban, amelynek fontos eleme a népnyelvi, sokszor roncsolt beszéd, illetve a többszólamúság, az új fordításokban is egyre inkább megjelenni látszik, ezáltal a nemzetközi olvasóközönség számára is bemutathatóvá válik a huszadik századi magyar modern próza egy része, s annak nem csak magyar tekintetben értett modernsége. Végül reméljük, hogy Móricz regényeit és novelláit úgy fordítják, hogy kiderüljön belőle a formai és tematikai modernsége, hasonlóképpen Bartók *Román népi táncai*hoz, amely ugyanolyan meseterméként csendül fel a Carnegie Hallban, mint a Muzsikás együttes előadásában a magyar Zeneakadémián.

Kiss Ádám László

A FRANCIA SCIENCE FICTION A SZOCIALISTA MAGYARORSZÁGON

A keleti blokk országaiban, így a szocialista Magyarországon is, a science fiction sokáig mostohagyermeknek számított. Noha a magyar irodalomtól a háború előtti időszakban nem volt idegen a fantasztikum világába történő kalandozás – témába vágó művek kerültek ki többek között Herczeg Ferenc, Karinthy Frigyes és Babits Mihály tollából –, az SF műfajába tartozó, ma már klasszikusnak számító külföldi szerzők (H. G. Wells, Jules Verne) munkái pedig fordításban is megjelentek, a második világháborút követően a szocialista kultúrpolitika számára az SF kívül esett a befogadható műfajok köréből. Szélesi Sándor megfogalmazásában „itthon *de facto* nem létezett SF-könyvkiadás sem. A második világháború után elszórtan jelentkező magyar tudományos fantasztikus szövegek szerzői ugyanis vagy az ifjúsági irodalom művelői – Tőke Péter, Rónaszegi Miklós, Bogáti Péter – voltak, vagy a »magas« irodalom felől érkeztek, és csak rövid kirándulást tettek a műfaj területére: Lengyel Péter, Tandori Dezső, Hernádi Gyula. Néha »bekérekedett« egy-egy tudós is a pályára, mint például a csillagász Kulin György, vagy a biológus Dévényi Tibor.”¹ A nyugati szerzők műveire hasonló sors várt, a háborút követő két évtizedben külföldi SF témájú mű csak elvétve jelent meg fordításban.

Tanulmányomban a Magyarországon 1945 és 1989 között megjelent, francia szerzők által írt, fordításban közölt SF témájú műveket, elsődlegesen a szövegkiadásokat tekintem át, rövid kitekintéssel a hazánkban bemutatott francia SF-filmekre, fordításban megjelent képregényekre, illetve a témában készült magyar tévéfilm-, képregény- és diafilm-adaptációkra. Ennek megfelelően ebben az elemzésben nem térünk ki sem a szövegek jellegzetességeire, sem pedig a szövegek körül található paratextusokra.

Az SF térnyerését és széles körű megismertetését a szocialista Magyarországon tulajdonképpen egyetlen ember neve fémjelzi: a Rákosi-korszak osztályharcos, agitatív verseket alkotó költője, Kuczka Péter, aki fokozatosan kiábrándult a rendszerből, majd az 1956-os

1 SZÉLESI Sándor, *A sci-fi magyar útja*, Várad 2018/5., 87.

forradalomban történt aktív részvétele okán hosszú évekgig indexre került, és 1964-ig nem publikálhatott.² A hallgatás éveit követően Kuczka figyelme egy addig mellőzött területre, az SF vidékére terelődött, talán éppen azért, mert ezen a *terra incognitán* olyan szabadsággal mozoghatott, ami más téren nem lett volna lehetséges. „Felszabadulása” után egy évvel, 1965-ben Kulin Katalinnal közösen szerkesztette a szocialista időszak első SF-antológiáját *Riadó a Naprendszerben. 23 tudományos fantasztikus novella*³ címmel. A kötetben közölt írásokat a nemzetközi SF-irodalom színe-javából válogatták, ezek között két francia szerző műve is szerepel: Jean-Louis Curtis (1917–1995, eredeti nevén Albert Laffitte) *Eladó ötletek (Idées à vendre, 1956)* és Marianne Andrau (1905–1998, eredeti nevén Suzanne Guillaud) *A nemlét planéta (La Planète Inexistence, 1960)* című elbeszélései. Az antológia megjelenése előtt mindössze egyetlen, francia szerzőjű SF-mű jelent meg: René Barjavel (1911–1985) *A mimóza bosszúja* című, hét elbeszélést tartalmazó kötete az Európa Könyvkiadó gondozásában 1963-ban.⁴ Az elbeszéléseket, köztük a címadó novellát (*Monsieur Charton*) a szerző 1946-ban megjelent *Les Enfants de l'ombre* [Az árnyék gyermekei] címet viselő kötetéből válogatták.

Kuczka a későbbiekben sem tétlenkedett, az *Új Írás* folyóirat 1967. szeptemberi számában egy 76 oldal terjedelmű blokkot szentelt az SF-nek, *Tudományos fantasztikus irodalom. Válogatás* címmel. A szövegek – köztük a fizikus Marx György és a matematikus Rényi Alfréd írásai – amolyan „jégtörő”-ként funkcionáltak, hozzájárultak az SF legitimálásához, és utat nyitottak a téma szellemében született művek hazai megjelenésének, legyenek azok magyar szerzők művei vagy külföldi alkotások fordításai. A blokk szövegei között elméleti írások és elbeszélések egyaránt megtalálhatóak, és ahogyan a korábban említett, 1965-ben megjelent SF-antológiából, innen sem hiányoztak a francia szerzők, noha ezúttal nem irodalmi alkotás, hanem elméleti írás for-

2 Kuczka Péter részletes életútjáról lásd: Kovács Krisztián, *A galaktika forradalmára – 20 éve hunyt el Kuczka Péter*, Ecto:[Polis].hu 2018. május 22., <https://ectopolis.hu/irodalom/a-galaktika-forradalmara-95-eve-szuletett-kuczka-peter/>; NÉMETH Attila, *A sci-fi Magyarországon – a Galaktika*, Debreceni Disputa 2007/2., 35–37.

3 *Riadó a Naprendszerben. 23 tudományos fantasztikus novella*, szerk. KUCZKA Péter – KULIN Katalin, Európa, Budapest, 1965.

4 René BARJAVEL, *A mimóza bosszúja*, ford. KISMÁRTON András, Európa, Budapest, 1963. Az SF művek bibliográfiája szerint Pierre Gaillard *Atlantisz végnapjai. Kalandos regény* című műve az Ifjúság folyóirat 1947. évi 42. számában jelent meg. Valószínű, hogy itt sokkal inkább egy korai képregényről lehet szó, a Szabadság napilap 1947. október 29-i száma „képes kalandregény”-ként ajánlja az olvasók figyelmébe.

májában: Michel Butor (1926–2016) *A science fiction válsága (La Crise de croissance de la science-fiction, 1953)* című esszéjét Hegedűs Zoltán fordításában közölte a lap. A blokk kétségtől legeredetibb alkotása a *Pokoltérkép, vagy bűvös játék? Vita-montázs a tudományos fantasztikus irodalomról* címet viselő képzeletbeli vita, amelyben ismert SF-írók kérdeznek, felelnek vagy éppen vitatkoznak egymással. A dialógusokat a szerzők műveiből Kuczka állította össze, a kilenc megszólaló között öt francia, Stephen Spriel, Jacques Bergier, Pierre Abraham, Jean Marcenac és Martine Monod⁵ is szerepel.

Az SF magyarországi elterjedésének és népszerűvé válásának újabb állomását jelentette a szintén Kuczka nevével fémjelzett, a Móra Ferenc Könyvkiadó gondozásában megjelent *Kozmosz Fantasztikus Könyvek* című sorozat, amely magyar és külföldi szerzők műveit adta ki csaknem két évtizeden keresztül, 1969 és 1987 között. A sorozatban viszonylag korán, már 1971-ben megjelent francia szerzőjű mű, Pierre Boulle (1912–1994) *A majmok bolygója (La Planète des singes, 1963)* című regénye, melyet 1983-ban második kiadás is követett, illetve René Barjavel *Az óvatlan utazó (Le Voyageur imprudent, 1944)* című műve. Mindkét alkotásban szerepet kap az időutazás problematikája. A sorozat 132 kötete között kevés francia szerző által írt mű akad, a fenti két regény mellett 1975-ben jelent meg Pierre Barbet (1925–1995, eredeti nevén Claude Avice) *A psziborgok álmai (À quoi songent les Psyborgs?, 1971)*, 1980-ban Francis Carsac (1919–1981, eredeti nevén François Bordes) *A sehollakók (Ceux de nulle part, 1954)* című regénye. A sorozat ötvenedik darabja a stílszerűen az *Ötvenedik* címet viselő, 1977-ben kiadott antológia lett. A Kuczka válogatásában megjelent kötetben két francia elbeszélést közöltek: Pierre Barbet *A bódító bolygó (Stupéfiante planète, 1970)* és Jean-Pierre Andrevon (1937) *Ide nekem a csillagokat! (À moi les étoiles!, 1971)* című műveit. A sorozat 1987-ben történt lezárását követően (és annak tulajdonképpeni folytatásaként, utódként) még abban az évben indult útjára a *Galaktika Baráti Kör* könyvsorozat, *Galaktika Baráti Kör Könyvklub* néven, amelyet szintén a Móra Ferenc Könyvkiadó adott ki egészen 1995-ig. A sorozat megszűnéséig évente 2-5 kötet jelent meg, melyek kereskedelmi forgalomba nem kerültek, azokat kizárólag a baráti kör tagjai vásárolhatták meg. 1988-ban jelent meg az *UFO-k és elsüllyedt világok* címet viselő kötet, amelyben SF témájú esszék és

5 Rajtuk kívül Kingsley Amis, J. Rjurikov, Fred L. Polak és Vladimir Pozner „vett részt” a vitában. Részben az orosz apától és francia anyától Párizsban született Pozner is a franciák közé sorolható. Lásd: Új Írás 1967/9., 45–53.

tanulmányok szerepeltek. A kötetben több, a Galaktika magazin 1977. évi 1. számában már közölt, francia szerzők által jegyzett elméleti írás is helyet kapott (Jacques Bergier, Denis Saurat, Robert Charroux és Patrice Gaston esszéi). A rendszerváltás évében, 1989-ben két francia SF-alkotás jelent meg a sorozatban: Patrice Duvic (1946–2007) *Végállomás* (*Terminus*, 1986) című regénye és a Jacques Bergier (1912–1978), valamint Louis Pauwels (1920–1997) által jegyzett *Mágusok hajnala. Bevezetés a fantasztikus realizmusba* (*Le Matin des magiciens. Introduction au réalisme fantastique*, 1960) című műfajelméleti munkája. A sorozatban szintén 1989-ben jelent meg egy rendhagyó kiadvány, *Rendkívüli utazások* címmel, amelyben száz, Jules Verne regényeihez készült illusztrációt mutattak be.

A *Kozmosz Fantasztikus Könyvek* sorozat indulása után mindössze egy évvel, 1970-ben Kuczka hasonló tematikájú sorozatot indított, *Kossuth Fantasztikus sorozat* címen, amelyet – ahogy a neve is sugallja – a Kossuth Könyvkiadó adott ki. Ez a sorozat lényegesen rövidebb életűnek bizonyult a *Kozmosznál*, 1975-ös megszűnéséig mindössze 18 kötete jelent meg, köztük Francis Carsac *A világűr Robinsonjai* (*Les Robinsons du cosmos*, 1955)⁶ című regénye. A sorozat 1973-ban kiadott tizennegyedik darabja nem irodalmi műveket, hanem az SF témájával foglalkozó elméleti írásokat közölt *A holnap meséi. Írások a sci-firől* címmel. Az esszék és tanulmányok sorában találjuk Pierre Versins (1923–2001) *Kezdetben vala a sejtés...* (*Au début était la conjecture*, 1971), Jacques Bergier *A tudományos-fantasztikus irodalom* (*La science-fiction*), Jean Gattégno (1935–1994) *A science fiction témái* (*Les thèmes*, fejezet a *La science fiction* című kötetben, 1971) és Michel Butor *A science fiction növekedési válsága* (*La crise de croissance de la science-fiction*, 1953)⁷ című esszéit. A kötet érdekessége, hogy az esszék mellett a *Fiction* című francia SF-folyóirat szerkesztőjéhez intézett két olvasói levelet (Gérald Héricault *C'est avec une très vive surprise...* és egy bizonyos Mme Bedouret *Je vous écris à propos...* kezdetű leveleit), a két levélre érkezett, szintén olvasói választ (G. Milhaud: *Fidèle lecteur de votre revue...*), valamint az SF-író és esszéista Jacques Goimard-nak (1934–2012) a levélváltásra reagáló írását (*Il faudra faire un jour...*), és az író-kritikus Jean-Pierre Andrevon,

6 Francis CARSAC, *A világűr Robinsonjai*, ford. GYÁROS Erzsébet, Kossuth, Budapest, 1972.

7 A Butor-tanulmány először a fentebb már részletezett *Tudományos fantasztikus irodalom* címet viselő, az Új Írás folyóiratban közzétett válogatás részeként jelent meg. A kötetben szereplő szöveg azonos a folyóiratban megjelenttel, a fordító Hegedűs Zoltán, csupán a magyar címbe került be a francia eredetiben szereplő „croissance” (növekedés) szó magyar megfelelője, jelző formájában.

a vita lezárását célzó (*À propos de la politique dans la SF...*) összegzését is közölte.

A *Kozmosz Fantasztikus Könyvek* és a *Kossuth Fantasztikus Sorozat* indulását övező siker nyomán felmerült az igény egy állandó SF-periodika megjelenésére, így 1972-ben Kuczka főszerkesztésével útjára indult a Galaktika magazin. „Az ambiciózus vállalkozás nem egyszerűen ömlesztve zúdította olvasói nyakába az SF gondolatébresztő, időnként merészen kísérletező írásait – prózát, verset egyaránt –, hanem megpróbálta kontextusba helyezni azokat, akár egy-egy szerző műveire helyezve a hangsúlyt (Robert Sheckley, Ray Bradbury, Alfred Elton Van Vogt), akár egy nemzet irodalmára (már az első számok közt bemutatták a joggal várható angolszász novellák közt a francia, az olasz, a szovjet és a német fantasztikus irodalom reprezentánsait).”⁸ Francia SF-művekkel már a legelső számban is találkozhatunk, noha az egyik elméleti írás, Gérard Diffloth (1939) *Bevezetés a tudományos-fantasztikus irodalomba* (*La science-fiction*, 1964) című esszéje, a másik Charles Dobzynski (1929–2014) *A kőfalók városában* (*Mars en vue*, 1963) című verse. A francia SF-alkotók írásait bemutató tematikus szám az 1973-as év első, folyamatos számozás szerint a magazin harmadik száma. A számban olvashatóak J.-H. Rosny aïne (1856–1940, eredeti nevén Joseph Henri Honoré Boex) *A xipehuzok* (*Les Xipéhu*, 1887), Nathalie (1910–1977) és Charles Henneberg (1899–1959) *A kísértetföld* (*La terre hantée*, 1963), Jean-Charles Pichon (1920–2006) *A gép* (*La Machine*, 1963), Pierre Versins *A kutya* (*Le chien*, 1963), Gérard Klein (1937) *Kőszimfónia* (*Un chant de pierre*, 1963), Pierre Véry (1900–1960) *A festett nép* (*Le peuple peint*, 1961) és Yves Gandon (1899–1975) *Világvége Somsoisban* (*Selon Hyacinthe*, 1948) című elbeszélései, Charles Dobzynski négy verse (*Hajónapló az útról*, *Fekete csillag*, *A világegyetem örökösei*, *Phobos kapuja*),⁹ valamint Pierre Versins *A sci-fi a világban* (*L'exposition science-fiction à la Kunsthalle de Berne*, 1967) és Gérard Klein *Verne megértéséhez* (*Pour lire Verne*, 1970) című esszéi. A Galaktika egyes számainak szerkesztését jelentő képanyagot összegző, Kuczka által jegyzett, *Kötetünk képeiről* elnevezésű rovat ebben a számban jelentkezett először. A francia SF-nek szentelt tematikus szám képanyagát a Jules Verne regényeihez

8 Kovács Krisztián, *A galaktika forradalmára – 20 éve hunyt el Kuczka Péter*, Ecto:[Polis] 2018. május 22., Ecto:[Polis].hu, <https://ectopolis.hu/irodalom/a-galaktika-forradalmara-95-eve-szuletett-kuczka-peter/>.

9 A fordításban közölt művek bibliográfiai adatai csak az 5. számtól szerepelnek a magazinban, egyes esetekben hiányosan, vagyis nem minden mű adata található meg a belső előzéklap alján.

készült metszetek alkotják, Jules Férat, Léon Benett, George Roux, Henri de Montaut, Émile Bayard, Alphonse de Neuville és Édouard Rioux alkotásai.

A Galaktika nemcsak a hazai olvasók körében lett ismert és elismert. „[A]z 1974 júliusában, Grenoble-ban megrendezett II. EuroConon a Galaktikának ítelték oda a »Legjobb Európai Science-Fiction Magazin« megtisztelő címet. A nemzetközi találkozó résztvevői ámulattal vegyes irigykedéssel lapozgatták az igényes kiadványt, amely döbbenetes, több tízezres példányszámban jelent meg egy kis, »politikailag hátrányos helyzetű« országban.”¹⁰ Noha a magazinban újabb, kizárólag francia alkotók műveit bemutató tematikus szám nem jelent meg, francia szerzők műveivel rendszeresen találkozhatunk, az 1978–1979 és 1984–1987-es évfolyamok kivételével.

A Galaktika magazinban megjelent írásokból közölt válogatást az elsőként 1978-ban megjelent, évente egyszer kiadott Metagalaktika címet viselő antológia. Kuczka Péter bevezetője szerint a „Metagalaktika válogatás a Galaktika első huszonöt számának elbeszéléseiből, novelláiból. A Galaktika minden eddigi számában közöltünk tudományos ismeretterjesztő cikkeket, és tanulmányokat, vallomásokat, kritikákat a science fiction esztétikai, történeti vagy ideológiai kérdéseiről. [...] A Metagalaktikából hiányoznak ezek a cikkek, mert olvasnivalót akarunk adni, és nem is elsősorban a Galaktika hűséges olvasóinak, hanem azoknak, akik a tudományos-fantasztikus irodalmat nem szeretik, mert nem ismerik, vagy nem szeretik, mert nem ismerik eléggé.” A bevezető nem fedti teljesen a valóságot, ugyanis a Metagalaktika első számában szerepelt olyan, francia szerző által írott mű, amely korábban nem jelent meg a Galaktika magazinban: *A mágnescsapda* (*Le Grand collectionneur*, 1969) című képregény, melynek szövegét Linus (1938, eredeti nevén: Pierre Christin), rajzait Jean-Claude Mézières (1938) jegyzi. A Metagalaktika kilenc számot ért meg, az utolsó 1986-ban látott napvilágot,¹¹ ezen időszak alatt még egy olyan, francia szerző által írt mű jelent meg, amely a Galaktikában korábban nem került közlésre: Jean-Pierre Andrevon *... mégis belopózik* (*... Il revient au galop*, 1971) című elbeszélése a 4. számban, 1983-ban. A *Science fiction tájékoztató. A Magyar Írók*

10 NÉMETH, I. m., 35–37.

11 Az 1995-ben megszűnt Galaktika csaknem tízéves hiány után, 2004-ben indult újra, ekkor azonban már nem a Móra Könyvkiadó, hanem a Metropolis Media Group Kft. kiadásában. A Galaktika mellett a Metagalaktika is új életre kelt, az első száma (Metagalaktika v.9.5) 2008-ban jelent meg.

Szövevsége Tudományos-Fantasztikus Irodalmi Munkabizottságának kiadványa, szintén Kuczka Péter szerkesztésében, a Galaktika indulásával egy időben, 1972-ben jelent meg először. A folyóirat főleg a szakmabelieket, SF-írókat, -szerkesztőket, -fordítókat célozta meg, az elméleti munkák, tanulmányok, SF-rendezvényekről, kiállításokról szóló beszámolók mellett azonban irodalmi alkotásokat is közölt. A tájékoztató 5. számában, 1972-ben adták ki a szerkesztő-műfordító Robert Louit (1944–2009) *Visszatérés a földre* című esszéjét.

Az 1980-as évek a változás évtizede volt a hazai SF-kiadásban is. „A változás [...] Magyarországon is a rajongók felől jött: a Véga Magyar Sci-fi Egyesület amatőr szerzőket összefogó kiadványai voltak az elsők, amelyek a nyolcvanas években átütötték a Galaktika politikai erőterrel körülvett, két évtizedig áthatolhatatlannak tűnő védőpajzsát.”¹² Az új idők megváltozott viszonyaihoz történő alkalmazkodás jegyében indult útjára 1984-ben a fiatalabb olvasóközönseget megcélzó Robur magazin, amely azonban alig 16 számot ért meg, az utolsó 1986-ban jelent meg. A Robur szűk kétéves működése alatt egyetlen francia szerző művét közölte, J.-H. Rosny aîné *A végtelen hajósai* (*Les navigateurs de l'infini*, 1925) című elbeszélését, közvetlenül a magazin megszűnése előtt, a 15. számában. A Véga térnyerése nyomán a Galaktika „ellentámadásba ment át, és elindította a maga éves rendezvényét: a Gagarin Sci-fi Napokat, melyeknek a Szovjet Kultúra és Tudomány Háza adott helyet, majd megszervezte a maga közösségét, a Galaktika Baráti Kört”.¹³

A Galaktika Baráti Kör mellett, illetve annak nyomán számos vidéki sci-fi-klub és -kör alakult – akadt azonban jó néhány, amely még a Baráti Kör megalakulása előtt, az 1970-es években szerveződött –, köztük a Csepel Művek Munkásotthona Sci-Fi Klubja, a Heves Megyei Művelődési Központ Sci-Fi Klubja, Millennium Sci-Fi Klub, a Nyíregyházi Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ Sci-Fi Klubja, a Debreceni Kronosz Sci-Fi Klub, vagy a Veszprémi Vegyipari Egyetem Sci-Fi Klubja. Az egyes klubok és körök saját periodikákat is kiadtak, néhány száz példányban, nemritkán kezdetleges nyomdatechnikai megoldásokat alkalmazva. A folyóiratokban elsődlegesen magyar, sok esetben helyi szerzők műveit publikálták, emellett kisebb számban külföldi szerzők műveit is közölték. A Veszprémi Vegyipari Egyetem Sci-Fi Klubjának folyóirata, az Androméda 1982-ben

12 SZÉLESI, I. m., 89–90.

13 Uo.

megjelent 7. számába az osztrák Herbert W. Franke egyik elbeszélésén kívül kizárólag francia szerzők művei kerültek, összesen tizenegy, köztük René Sussan (1925–2020) *A félelem szennyes levegője* (*Le Sale air de la peur*, 1974), Francis Carsac *Genezis* (*Genèse*, 1958), Gérard Klein *Hét álarcú bolygó* (*La Planète aux sept masques*, 1960) és Philippe Curval (1922) *A tojástojó tojás* (*L'Œuf ovipare*, 1971) című elbeszélései.

A Galaktikán és annak köréhez tartozó folyóiratokon és könyvsorozatokon kívül is jelentek meg SF témájú művek, ám viszonylag kis számban, hiszen Kuczka Péter működése maradéktalanul eleget tett a műfaj iránt érdeklődők igényeinek. Jules Verne regényeit, köztük az SF zsánerébe tartozó műveket az 1950-es évek elejétől, a Sztálin halálát és Rákosi Mátyás hatalmának meggyengülését követő időszakban ismét ki lehetett adni, egyéb SF témájú művek ellenben alig-alig jelentek meg az 1960-as évek végéig. A barlangász-író Norbert Casteret (1897–1987) két hosszabb lélegzetvételű novellája, a *Muta, a barlang lánya* (*Muta, fille des cavernes*, 1969) és *A földkéreg-akció* egy kötetben jelent meg a Kossuth Kiadó *Univerzum Könyvtár* elnevezésű sorozatában 1968-ban. A két novella közül csupán az utóbbi tekinthető az SF műfajába tartozónak, *A földkéreg-akció* szereplői egy Tatu névre keresztelt „kéregjáró” járműben hatolnak a föld mélyébe. André Maurois (1885–1967) *Utazás a művesek országában* (*Voyage au pays des Articoles*, 1951) és *A gondolatolvasó gép* (*La Machine à lire les pensées*, 1951) című kisregényeit a Szépirodalmi Könyvkiadó jelentette meg 1971-ben. Roger Ikor (1912–1986) regénye, a *Gloucq úr avagy az aranygyapjú* (*Gloucq ou la toison d'or*, 1965) 1972-ben, az Európa Könyvkiadó *Modern könyvtár*¹⁴ sorozatában jelent meg. Kovács Krisztián fentebb már idézett írásában Kuczka Péter személyiségére is rávilágít: „[k]evesen tagadják, hogy rendkívül szigorú embernek ismerték, és ez válogatási elveire is alaposan rányomta a bélyegét, ami tehát megjelenhetett a Galaktikában, és az általa szerkesztett könyvsorozatokban, az nem feltétlenül a sci-fi adott korban lévő helyzetét, sokkal inkább Kuczka személyes ízlését tükrözte.”¹⁵ Talán személyes ellenérzésnek, talán csak a véletlennek tulajdonítható, hogy sem a Galaktikában, sem a Kuczka által szerkesztett könyvsorozatokban nem kaptak helyet Robert Merle (1908–2004) SF-témájú írásai. Merle három regénye, az *Állati elmék* (*Un animal doué de raison*, 1967), a *Malevil* (*Malevil*, 1972) és a *Védett férfiak* (*Les Hommes*

14 Az 1958-ban indult *Modern Könyvtár* sorozatban nagyrészt a kortárs világirodalom legfrissebb terméséből válogatott műveket adtak ki.

15 Kovács, I. m.

protégés, 1974) az Európa Könyvkiadónál jelent meg 1973-ban, 1975-ben, illetve 1979-ben.

A szövegkiadások mellett a francia SF az audiovizuális médiumok terén is utat tört. Francia SF-filmeket már az 1960-as évek közepétől vetítettek hazánkban, így például a francia–olasz koprodukcióban készült *Felettünk az ég* (*Le Ciel sur la tête*, 1965, rend. Yves Ciampi) című alkotást 1966-ban, vagyis az elkészülte után mindössze egy évvel. Noha nagy számban nem értek el hozzánk francia SF-filmek, néhányat a későbbiekben is bemutatnak, így például 1971-ben Jean-Luc Godard disztópikus science-fiction filmjét, az *Alphaville*-t (*Alphaville, une étrange aventure de Lemmy Caution*, 1965) vagy Luc Besson posztapokaliptikus alkotását, az *Élthalálharcot* (*Le Dernier Combat*, 1983) 1988-ban. A bemutatott filmes alkotások között animációs filmek is szerepelnek, köztük a francia–csehszlovák koprodukcióban alkotott *A vad bolygó* (*La Planète sauvage*, 1973, rend. René Laloux) 1976-ban, a Gottfried August Bürger *Münchhausen báró kalandjai* című regénye alapján készült *A holdlakók titka* (*Le secret des sélénites*, 1983, rend. Jean Image) címet viselő rajzfilm 1984-ben. Az animációs filmek között az 1982-ben készült *Az idő urai* (*Les Maîtres du temps*, rend. René Laloux) különösen fontos helyet foglal el, hiszen francia–NSZK–svájci–brit–magyar közös produkcióról van szó, a film rajzai pedig a Pannónia Filmstúdióban készültek.

A francia Vaillant (1969-től Pif gadget) magazin képregényei eredeti nyelven, a kiadónak a Francia Kommunista Párthoz fűződő kapcsolatai miatt Magyarországon is elérhetőek voltak már az 1950-es évek közepétől kezdve. Az 1981-ben útjára indult Kockás magazin magyar fordításban közölt belga és francia, nagyrészt a Vaillant magazinból átvett képregényeket. A közölt képregények között többtucatnyi SF témájú akad, bár legtöbbjüknek nem emberek, hanem állatok a főszereplői, így például Pif és Herkules (*Virág a világűrben*,¹⁶ *A földönkívüliek*,¹⁷ *Az űrsiga rejtélye*¹⁸), Artúr, a kis szellem (*Artúr és az időgép*¹⁹) vagy Pifou (*Pifou a Marsra megy*²⁰). Emberi szereplők mindössze három SF-képregényben jelennek meg. A *Vigyázz, jön a macska!*²¹ című történet szereplői egy vidéki angol kastélyban hangyányi méretűre

16 ALPHONSE – François DIMBERTON, *Virág a világűrben*, Kockás 1983/5., 33–38.

17 n. n., *A földönkívüliek*, Kockás 1983/9., 53–57.

18 Michel MOTTI, *Az űrsiga rejtélye*, Kockás 1984/11., 41–46.

19 MARIC – Mircea ARAPU, *Artúr és az időgép*, Kockás 1987/25., 1–5.

20 n. n., *Pifou a Marsra megy*, Kockás 1981/1., 32–42.

21 Roger LÉCUREUX – José de HUESCAR, *Vigyázz, jön a macska!*, Kockás 1983/5., 41–63.

zsgorodva próbálnak elmenekülni egy éhes macska elől. A „*Felfedezés titka*”²² szabályos SF-történet, a szereplők csillagközi űrhajók fedélzetén járják a világűr (a Kockásban megjelent képregényekhez képest a szóban forgó darab kifejezetten hosszúnak számít, összesen 25 oldal terjedelmű), a *Kraa szörnyei*²³ címet viselő történetben Cogan, a természetvédő és társai egy fanatikus, vízi őslényeket újrateremtő tudós víz alatti komplexumának foglyai lesznek.

A francia science fiction hazai pályafutásának érdekes szeletét jelentik a magyar adaptációk, azaz olyan alkotások, amelyek francia szerzők műveinek átdolgozásával keletkeztek. A Magyar Rádióban a második világháború végét követő újraindulás (1945. május 1.) és a rendszerváltás között eltelt időszakban több száz, francia szerző által írt mű adaptációja hangzott el, ám SF témájú mindössze egyetlen: Robert Merle fentebb már említett regénye, a *Védett férfiak*. A regényt Réz Ádám fordítása alapján Benedek Katalin adaptálta rádióra Major Anna dramaturggal. A regényt 24, egyenként 20–21 perces részekben a Kossuth Rádióban sugározták 1983. január 17. és március 10. között.²⁴ Jules Verne művei közül több sorolható az SF zsánerébe, ezek közül az egyik legismertebb az űrutazás témáját feldolgozó regénye, az *Utazás a Holdba* (*De la Terre à la Lune*, 1865) és annak folytatása, az *Utazás a Hold körül* (*Autour de la Lune*, 1870). A két regényből *Utazás a Holdba* címmel Csányi Miklós írt forgatókönyvet. A három epizódból (*Egy fontos bejelentés; Utas a lövedékben; A nagy utazás*) álló tévéfilmet 1974-ben mutatta be a Magyar Televízió Tyll Attila (Barbicane elnök), Inke László (Nicholl kapitány) és Márton András (Michel Ardan) főszereplésével. Az adaptáció külön érdekessége, hogy maga az író, a Kertész Péter által megszemélyesített Jules Verne is megjelenik a tévéjátékban. Verne nem csak a képernyőn bizonyult népszerűnek, hiszen egyedüli francia szerzőként műveiből képregény-, illetve diafilm-adaptációk is készültek. A *Nemo kapitány* (*Vingt mille lieues sous les mers*, 1869) című regénynek három különböző képregényváltozata készült (Füles 1958, Népszabadság 1964, Füles 1984), a legkorábbi, 1958-as változat címe még az eredeti francia cím szó szerinti fordítása volt, vagyis *20.000 mérföld a tenger alatt*. Az ugyancsak *Nemo kapitány* címet viselő diafilm-adaptációt 1963-ban jelentette meg

22 Jean OLLIVIER – Christian GATY, *A „Felfedezés” titka*, Kockás 1983/7., 33–57.

23 Uő., *Kraa szörnyei*, Kockás 1989/35., 23–37.

24 A rádiójáték-változat időtartama hozzávetőlegesen 8 óra, míg a regény hangoskönyv-változata, Bodor Tibor színművész előadásában 15 óra 36 perc, azaz az adaptáció a regény teljes terjedelméhez képest kifejezetten hosszúnak tekinthető.

a Magyar Diafilmgyártó Vállalat. Az *Egy újságíró egy napja 2889-ben* (*Au XXIe siècle: La Journée d'un journaliste américain en 2889*, 1910) címet viselő novella képregényváltozatát a Füles magazin publikálta 1968-ban, a *Hódító Robur* (*Robur le conquérant*, 1886) diafilm-adaptációja 1965-ben jelent meg először, majd 1974-ben második alkalommal. A képregényváltozatokat a korszak legjelentősebb magyar képregényalkotói jegyzik, köztük a rajzolók, Szemere Antal, Zórád Ernő, Fazekas Attila, valamint a szövegíró Cs. Horváth Tibor.

Tanulmányomban kísérletet tettem a francia SF magyarországi történetének rövid áttekintésére. Terjedelmi korlátok miatt az egyes művek elmélyült elemzésére és részletes bemutatására nincs lehetőség, a téma alaposabb vizsgálata így még várat magára. Annyi azonban megállapítható, hogy a második világháborút, pontosabban a Rákosi-diktatúra végét és az 1956-os forradalmat követő kádári konszolidáció időszakában az SF hazai „szálláscsinálója” Kuczka Péter volt. A magyarországi SF, legyen szó hazai alkotásokról vagy külföldi szerzők műveinek magyar nyelvű megjelenéséről, Kuczka „köpönyegéből” bújt elő. A Galaktika és antológiája, a Metagalaktika kínálta a francia SF legszélesebb palettáját, a magazin történetében 1989-ig több mint negyven francia szerző kipróbáját, esszéit és verseit közölték, hangsúlyt fektetve a kortárs szerzők alkotásaira (a megjelent francia szerzőjű művek nagy része 1945 után íródott). Különösen népszerűnek bizonyult Alain Dorémieux, aki SF-írói munkássága mellett több mint két évtizeden át volt a francia *Fiction* SF-magazin főszerkesztője, az eredetileg közgazdász végzettségű Gérard Klein, Jean-Pierre Andrevon, akinek *Les Hommes-machines contre Gandahar* című regényéből készült a *Gandahar* címet viselő animációs film 1988-ban, illetve a klasszikusok közé sorolt belga születésű, de Franciaországban alkotó J.-H. Rosny aine. A rövidebb terjedelmű alkotások bőségéhez képest az önálló kötetek, többnyire regények kisebb számban jelentek meg, 1989-ig mintegy tizenöt. A legnépszerűbb Robert Merle, akinek három regénye jelent meg, őt követi Francis Carsac és René Barjavel két-két kötettel.

Még ha személyes preferenciák alapján válogatta is a közlésre érdemes alkotásokat, Kuczka elvitathatatlan érdeme, hogy az SF Magyarországon az aczéli Támogatott és Túrt kategóriák határmezsgyéjére pozicionálódhatott. A Galaktika magazin példányszáma egy időben a százezerhez közelített, azaz nagyjából száz lakosra jutott egy példány, ami hivatalos, az állampárt részéről biztosított támogatás nélkül nem valósulhatott volna meg. Ugyanakkor az SF periferiális helyzetét mutatja

az a tény, hogy – a francia példákat alapul véve – a nagy presztízssű kiadók, köztük az Európa Könyvkiadó, csak kis számban adtak ki SF témájú műveket, az ilyen jellegű alkotások derékhada a gyermek- és ifjúsági irodalomra specializálódott Móra Ferenc Könyvkiadónál jelent meg. Mindezek mellett nem túlzás azt állítani, hogy nincs még egy műfaj, ami a szocialista időkben annyi rajongót vonzott volna, mint az SF. Már a hatvanas évektől jelentek meg helyi kiadású SF-fanzinok és magazinok, számos sci-fi klub szerveződött nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is. Az SF népszerűségét mutatja, hogy egyes fanzinok a kis, néhány százas példányszám ellenére hosszú évekig léteztek, és időnként reflektáltak is az állami kiadóknál megjelent művekre.²⁵ Az állampárt cenzúrája a helyi kiadású magazinok-fanzinok esetében nem, vagy csak részben érvényesült, így a Türt kategórián belül viszonylagos szabadságot élveztek.

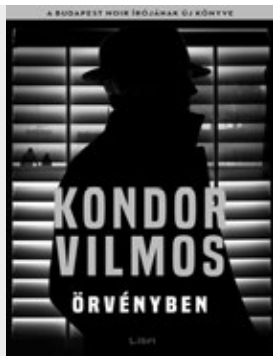
A francia SF nagyrészt szövegkiadásokban volt elérhető, ám az egyéb médiumok, a film és a képregény, valamint a diafilm, szintén helyet kaptak a hazai SF palettáján. Az a bőség, ami a szocialista időkben francia SF-elérhetőségét jellemezte, a rendszerváltással megszakadt. Noha egyes műveket újra kiadtak – Boulle *A majmok bolygója* című regényét például legutóbb 2011-ben –, a külföldi, így a francia alkotók által írt művek magyarországi megjelenése, a Galaktika magazin 2004-es újraindulása és egyes, a rendszerváltást túlélte, helyi kiadású magazinok és fanzinok megléte ellenére meg sem közelíti az 1989-ig jellemző nagyságrendet.

25 A budapesti Berzsényi Dániel Gimnázium KISZ szervezete Diákévek című lapjának mellékleteként megjelent, *Sci-fi* címet viselő fanzin 2. évfolyamának 2. számában (1970) a szerkesztő, Ecser János (ekkor végzős tanuló) a *Kozmosz Fantasztikus Könyvek* sorozatában megjelent regények színvonalával kapcsolatban fogalmaz meg kritikát, nehezményezve, hogy a művekben a hangsúly a sci-firől a bűnügyi irodalom irányába tolódik.

Kondor Vilmos

Örvényben

Libri
Budapest, 2021

Török Lajos

SZABADSÁG, SZERELEM...

Aligha túlzás azt állítani, hogy Kondor Vilmos a kortárs magyar krimi-irodalom (egyik) legismertebb élő klasszikusa. Írói pályájának 2008-as indulása óta már-már simenoni – ha a zsáner honi tradíciójából hoznék példát, akkor Mág Bertalan-i – lendülettel ontja regényeit. Az *Örvényben* az életmű jelenkori környezetben játszódó darabjait bővíti. Úgy tűnik tehát, hogy a Budapest-ciklus Gordon Zsigmondja után *A büntől keletre* kötettel induló és a Kemény Zsófi-val közösen jegyzett *Értetek teszemmel* folytatódó széria főhőse, Ferenczy Tibor nyomozó is egyre fajsúlyosabb figurává válik a Kondor-univerzumban. Az új művet azonban nem célszerű beleprésselni a két előbb említett regénnyel együtt a „trilógia” skatulyájába. A sztoriban vannak ugyan utalások Ferenczy korábbi kalandjaira, s a sorrendben második – társszerzős – mű egyik nőalakja is feltűnik a történetben, mégsem jelenthető ki egyértelműen, hogy *A büntől keletre* és az *Értetek teszem* folytatását kapjuk. Ennek több oka is van. Az egyik az *Örvényben* sajátos műfaji komplexitásából adódik. Kondor itt egyrészt megpróbálja ötvözni a Gordon-regényekkel

életre hívott történelmi krimi annak *A büntől keletre* kötettel induló, jelenkori környezetben játszódó cselekményt elbeszélő változatával.

Két kronológiai szálon fut a sztori. Az előbbi 1989 áprilisától ugyan-ezen esztendő decemberéig tart, az utóbbi pedig 2020 nyarán játszódik. A két szál egy Ferenczyt is magában foglaló, tragikus végű szerelmi háromszög különböző bonyodalmai tartják össze. A pályakezdő nyomozó kedvesét egyik barátja elszereti, feleségül veszi, majd féltékenységből – azt hiszi, hogy a lány Ferenczyvel csalsa – brutálisan meggyilkolja. A férfit életfogytiglanra ítélik, ám egy három évtizeddel későbbi emberölési ügy kapcsán – a tettes apját meggyilkolják – az esetet foglalkozó Ferenczynek újra a látóterébe kerül az egykori barát. Az 1989-es cselekményszál háttere a rendszerváltás esztendejének Magyarországá, azokkal az eseményekkel együtt, amelyek a politikai fordulatot hozták. A kérdéses esztendőben zajló cselekményszál történéseit Kondor úgy datálja, hogy azok egybeessenek a rendszerváltás nagy pillanataival. Egy fejezet Nagy Imre és társai újratemetésének, egy Kádár János halálának, egy a páneurópai piknik, egy pedig a köztársaság kikiáltásának napján játszódik. Ezek mellett olyan külföldi eseményekkel is előfordulnak dátumszerű egybeesések, amelyek a kommunista diktatúrák világméretű válságát és összeomlását dokumentálják: egy fejezet a pekingi Tienanmen téri diáktüntetés vérbe fojtásának, egy a berlini fal lebontásának napján, egy további pedig a Ceaușescu házaspár kivégzésének másnapján játszódik. A 2020 nyarára datált kronológiai szálnak az 1989-es ügghöz köthető újabb kettős gyilkosság a kiindulópontja. Ferenczy a nyomozás közben olyan információk birtokába jut, amelyek utólag részben átrendezik a bő harminc esztendővel azelőtti történesek eredeti konstellációját, s így a lány gyilkosa nem pusztán jogi, de erkölcsi és lélektani értelemben is bűnhődik.

A műfaji komplexitás mellett a regény önéletrajzi ihletettsége is nővumnak nevezhető a „trilógiá”-ban. Erre a kötet utószavának zárómondata hívja fel a figyelmet. Kondor így fogalmaz: „Nem történelemkönyvet akartam írni, még csak történelmi regényt sem: ennek a történetnek 1989 a háttere, ahogyan én azt az évet megéltem – és ahogyan elképzeltem, miként élhette meg bármelyik fiatal azt a fantasztikus, zaklatott, zavaros és őrült időszakot” (394). Az a szenvedélyes Kondor-olvasó, aki – megszokásból vagy érdeklődésből – a szerző végszavaival kezdi a regény olvasását, egy személyes élményekkel dúsított, politikai szálakkal átszőtt krimi képzel el magának. Az *Örvényben* azonban kevesebbet nyújt annál, amit Kondor hűségese olvasója remélhet. A bűn

elkövetésétől a büntetésen át a voltaképpen bűnhődésig tartó történet és az 1989-es politikai fordulatot hozó események csupán gyenge cénaszállal kötődnek egymáshoz. Kisebbsajta merészséggel még úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kriminarratívát komolyabb korrekciók nélkül más időszakba is áthelyezhetnénk. A pályakezdő Ferenczy nyomozónak, barátjának és közös szerelmüknek tragikus történetét ugyanis számottevően nem befolyásolják a rendszerváltás esztendejének történelmi pillanatai. Gordon Zsigmond esetei ennél jóval organikusabban illeszkednek azokba az időkbe, amelyekben játszódnak. A rendszerváltás évének Magyarországa ebben a műben „színpadi” térként, a kor tárgyi környezete pedig kelléktárként funkcionál. Mindaz, amit ebből az esztendőből látunk, nem sokkal több, mint azoknak a tényeknek és eseményeknek a lajstroma, amelyeket a mai történelemtankönyveknek a Kádár-rendszer csendes összeomlásáról szóló fejezeteiben is fellelhetünk. A regény hősei csak „távrolról” figyelik – ha éppen figyelik – az esztendő országos eseményeit: Nagy Imre és társai újrateremtését egy kocsmá, a köztársaság kikiáltását pedig egy iroda tévéjén nézik. E dramaturgiai képlethez Kondor egyébként következetesen ragaszkodik. E konzekvens módon alkalmazott szerkesztésmód mögött lehetnek a rendszerváltás történelmi megítélésére vonatkozó szerzői intenciók, ám ha vannak is, nem világos számunkra, hogy mik azok. Ez a stratégia egyébként arra sem alkalmas, hogy 1989 a regényben tényleg olyan „fantasztikus, zaklatott, zavaros és örült időszak”-ként ábrázolódjék, amilyennek azt Kondor látta az *Utószó*ban megfogalmazott állítása szerint. A regény nemcsak a hősokeket, de magát az elbeszélőt is megfosztja azoktól a közvetlen impulzusoktól, amelyek az 1989-ben történtek átéléséhez kellő mértékű hevületet biztosíthattak volna számukra. Természetesen vannak a regényben olyan figurák, akik a politikai változás szelétől megittasulva lelkesednek egy új jövőért. Ám ezek csupán alkalmi vagy mellékalakok a cselekményben, szerepüket a regény korábrázolásában nem érezzük relevánsnak. Igazán euforikus állapotba az *Örvényben* lapjain csak a keletnémet menekültek kerülnek. Számukra ugyanis Ausztrián át megnyílt az út az NSZK felé, s így a szabadságot is egészen máshogy élték meg, mint honunk állampolgárai.

Miközben Kondor nagyrészt a korabeli médiumok archívumaiban és a történelemtankönyvekben is fellelhető forrásanyag segítségével igyekszik rögzíteni a rendszerváltás eseménykomplexumát, a szocializmus világában élő kisember környezetrajzát úgy próbálja megkonstruálni, hogy a kor használati tárgyaival, közlekedési eszközeivel, fogyasztási

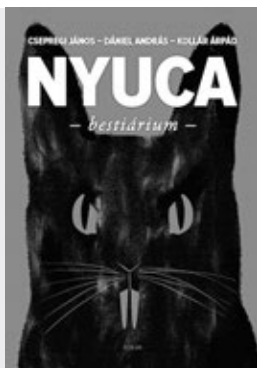
cikkeivel, könnyűzenei kínálatával, lapkultúrájával, médiaszemélyiségeinek neveivel tömi tele a regény lapjait. Emiatt a zsúfoltság miatt a késő Kádár-kor hétköznapjainak előttünk pergő képei csupán egy hevenyészve összerakott *Magyar retróra* emlékeztetnek. Ferenczy Trabanttal jár, a barátja Wartburggal; Simson motorkerékpár és füstöt okádó Ikarus bukkan fel egy-egy jelenetben; a dohányosok Kossuth, Helikon, Sopianae vagy Marlboro cigarettát szívnak, a szereplők Traubit, Márkát, Coca-Colát, Balatonit, Kőbányait és Heinekent isznak, vesevelőt és rántott sajtot esznek nagy adag tartárral; Népsportot, Ludas Matyit, Kacsza Magazint olvasnak, Napoleon Boulevard-t, Fan Fant, LGT-t, Dolly Rollt, Komár Lacit, Bonanza Banzait, KFT-t, V'Moto-Rockot, Piramist, Exoticot, Modern Hungáriát hallgatnak, a rádióból pedig B. Tóth László, Szilágyi János, Déri János és Albert Györgyi hangja szól... És még korántsem teljes a lista.

Az 1980-as évek korspecifikus szignáljainak szinte vég nélküli és emiatt funkciótlaná váló burjánzása miatt az *Örvényben* esetében felmerülhet az olvasóban a túlrtság gyanúja. Aki a Kádár-korszak végén élte ifjúságát, az biztosan emlékszik arra, hogy nyugati márkájú autók viszonylag ritkán fordultak elő a közutakon. És talán az is rémlik neki, hogy a gépkocsi-tulajdonosoknak a társadalmi hierarchiában elfoglalt státuszáról sokat elárult, hogy milyen márkájú autójuk volt: Trabantjuk, Zsigulijuk, Wartburgjuk vagy valamilyen vasfüggönyön túlról származó (használt) járművük. Elképzelhető, hogy Kondor a szocialista tulajdonviszonyok ábrázolásához kívánta felhasználni a kor gépkocsi-márkáit, hiszen ötletes a tragikus szerelmi háromszögbe zárt két férfi konfliktusát a „Trabant vs. Wartburg” oppozícióval nyitni, ám a regény későbbi fejezeteiben a KGST-járműpiac csaknem teljes típuskészlete felsoroltatik, így pedig meg is kérdőjeleződik az általunk feltételezett szerzői intenció. Ugyanerre a következtetésre juthatunk az egykorú cigaretta-, üdítő- és a szeszesital-kínálatnak, illetve a nyolcvanas évek popzenéjének regénybeli státuszával kapcsolatban.

A túlrtság számos esetben vezet a hősök kommunikációjában redundanciákhoz. Mivel egy mostanság húszas-harmincas éveiben járó Kondor-olvasó számára a korábban felsorolt márkanevek jelentős része nem sokat mond, az írónak illetl pótolnia a szövegben a megértésük szempontjából elengedhetetlen információkat, különös tekintettel azok kulturális konnotációira. Ezt a feladatot a szerző láthatóan igyekezett teljesíteni. Ezzel az igyekezettel önmagában véve még nem volna semmi probléma. Elvégre Kondornak számolnia kellett azzal, hogy a rend-

szerváltás óta több olyan nemzedék is felnőtt már, amelynek képviselői csak könyvekből ismerhették meg szüleik vagy nagyszüleik korosztályának egykori fogyasztási szokásait. Ha viszont egy ma negyvenes vagy ötvenes éveiben járó krimiolvasó perspektívájából nézzük a regény marketingretorikáját, akkor több, a fiatalabbak számára kommunikatívnak mutakozó szöveghely felesleges szócséplésnek tűnik, hiszen a mai középnemzedék valószínűleg ugyanabban a korban szocializálódott, mint a szerző, így akár félszavakból is tájékozódhat. Kondor próbálta szem előtt tartani olvasóközönségének korosztályok szerinti rétegzettségét, ám a regény világának megkonstruálása közben alkalmazott „többgenerációs” marketingnyelv így sem lett igazán működőképes. A szerző számos esetben a szereplőkre bízta a marketingkommunikációt. A regény 1989-ben játszódó cselekményszálában a hősök nemegyszer felmondják egymásnak valamelyik fogyasztási cikk márkakínálatát. Egyszer a korabeli édességek kerülnek terítékre, másszor a KGST-ben együttműködő szocialista országok járműkínálata. De redundánsnak – horribile dictu –, öncélúnak tűnhetnek például azok a szöveghelyek, amelyek egy magántulajdonban lévő tartós fogyasztási cikk márkanevéről tájékoztatnak. Megtudhatjuk például, hogy Ferenczynek Videoton tévéje van. Joggal vetődhet fel ilyenkor egy középkorú olvasóban a kérdés: miért Videoton? Miért nem Orion vagy Junoszty?

A regény rendkívül sokat bíbelődik azzal, hogy a Kádár-kor fogyasztási szokásai, piaci kínálata, életfelfogása kapcsán minél több tárgyi emlékre vonatkozó információt felhalmozzon. Ám e kétségkívül látványos gyűjtőmunka sem eredményez konzisztens korpépet. Persze ezt nem is igazán várhatjuk el egy olyan szerzőtől, aki sosem vágyott szépirodalmi babérokra. Ám az *Örvényben* még izgalmas lektúrnek sem igazán nevezhető, hiszen az amúgy sem túl erős krimiszálat teljesen elnyomják a redundanciákkal terhelt, sematikus, nyomokban nosztalgától átítatott korábrázolás auktoriális manőverei.

Csepregi János –
Dániel András –
Kollár Árpád

Nyuca

Scolar
Budapest, 2021

Tanos Márton

EGY ÁLLATMÍTOSZ ANATÓMIÁJA

„Abban a sötétben veszítjük el végleg azt, ami igazából soha meg sem volt. Vagy mit tudom én, az elejétől átverés az egész. Esetleg csak mi vagyunk naivak vagy figyelmetlenek.”

(*Nyuca*, 19)

Képzeljünk el egy alternatív világot, amelyben az egész emberi kultúrát – függetlenül attól, hogy melyik korról vagy épp melyik nációról beszélünk – egy rejtélyes állat permanens, de alig észrevehető jelenléte szövi át. Egy olyan állaté, amely jobbra nem is szerepel a tankönyvekben, de alakja a kultúra sokféle termékében föl-fölbukkan. Apró (szöveg) nyomokat hagy maga után.

Hogy egészen pontosan hol bukkanhatunk ennek az állatnak a nyomaira az írott kultúra szövetében, annak érzékeltetésére igen széles műfaji paletta állítható össze. A pedáns felsorolás mellőzésével is temérdek zsáner említhető; gondolhatunk például a folklórra, a szájhagyományra, de különböző lektúrirodalmi (misztikus, krimi, kalandtörténet, konspirációs thriller, horror) vagy akár szépirodalmi, sőt az ugyancsak szép számmal jelen lévő ismeretterjesztő és értekező műfajokra is. Amennyiben az olvasó inkább a gasztronómia felől közelítene a témához, akár erre is megvan a lehetősége.

A kötet alcíme szerint bestiárium, ami rögtön egy kedvelt és nagy hagyománnyal rendelkező műfaj kontextusában értelmezi a könyvet,

együttal pedig igen szabad kereteket is biztosít a téma kidolgozásához. A *Nyuca* esetében azonban mégsem hagyományos értelemben vett bestiáriumról van szó, mert néhány említésszinten megjelenő állatot leszámítva – gondolhatunk itt például a méltán híres morúziai körtelóra vagy akár a debrői kakukkleopárdra – főként egyetlen „bestia” körül forognak a kötet szövegei.

Tulajdonképpen mit is lehet, mit is érdemes tudni erről a rejtélyes lényről? Az olvasó kimerítő ismeretanyagot kap a Csepregi János – Dániel András – Kollár Árpád szerzőhármasa alkotta könyvből. Ha rövid választ kívánnánk adni, elmondhatnánk, ennek az állatnak az a sajátja, hogy egy szelíd növényevő, a nyúl és a ragadozó életmódú macska ritka nászából létrejött hibrid: így születnek a nyucák, a világ legkülönösebb teremtményei; a kérdésre adható kimerítő választ pedig a könyv egésze tartalmazza.

A kötet különböző szövegei alapján ugyanis a száraz biológiai leírásnál jóval árnyaltabb kép bontakozhat ki a nyucáról. Genetikai csoda, ősi mítosz, már-már istenség, a szelídség és a vadság megtestesítője egy személyben, egyszerre vadász és préda, az evolúció számkivetettje, népmesei figura, hétköznapi és különleges, alkalomadtán még akár politikai allegória is lehet; a beláthatatlan időkig visszanyúló emberi történelem észrevétlen alakítója, de jelenünk, mindennapi életünk láthatatlan tanúja is. A nyucák – a könyv szakszerű megállapításai szerint – az ember mellett élnek, de elrejtőznek a kíváncsi szemek elől. Ilyenként a nyuca maga a nyilvánvalóság, de éppen úgy lehet obskúrus, titkolt rejtély. Ez alapján már biztonsággal levonhatjuk a konklúziót: a nyuca tulajdonképpen minden és annak az ellenkezője is egyszerre. A *Nyuca* pedig féktelen és humoros szemiotikai játék a címben szereplő állattal mint egy olyan jelölővel, amelyhez szinte végtelen számú jelöltet hozzá lehet kapcsolni. Így válhat egyszersmind projekciós felületté is számunkra, amelyre sok mindent kivetíthetünk, legyen szó kollektív tudattartalmakról, egyéni félelmekről, vagy akár kulturális sztereotípiákról.

Arra viszont, hogy mi a *Nyuca* mint kötet, mint szövegproduktum, talán egy kicsit könnyebb pontosabb választ adni: a könyv tulajdonképpen egyetlen fogalmat körbejáró tematikus antológiaként tünteti föl önmagát, amely a természettudományos ismeretátadás szigorú és átlátható rendjébe szervezi az emberiség össztudását a nyucáról. (Elég csak rápillantani a tartalomjegyzékre: A nyuca felépítése, Nyuca a szótárban, Nyuca számokban, Nyuca a történelemben, Nyuca a mítoszokban, Nyuca a legendákban, Nyuca a prózairodalomban, Nyuca a költészetben stb.)

Ekként pedig hol jobban, hol kevésbé sikerült, de egymástól merőben eltérő műfaji és stílusparódiák tetszőleges sorozataként is értelmezhető. Ez a szerkezet arra ad alkalmat a szerzőknek, hogy különféle irodalmi ambícióknak engedve az írás játékos, kötöttségektől mentes oldalára koncentrálhassanak. A *Nyuca* szertelenül csapong a zsánerek, irodalmi irányzatok és elbeszélői megszólalásmódok imitációi között, és ezt legtöbbször kétségkívül szórakoztatóan teszi. Tobzódik az irodalmi toposzokban, a valós és fiktív vendégszövegekben, a parafrázisokban, a talált kéziratokban, a meg nem erősített (tehát hiteles) beszámolóokban, a sokat (vagy keveset) sejtető szövegtöredékekben. (Ugyanakkor, mint minden rendes tudományos mű, a *Nyuca* is rendelkezik Függelékkel, amelyben még a dilettáns irodalom paródiájából is kapunk ízelítőt.)

A *Nyuca* azonban nem csak irodalmi paródiák tematikus gyűjteménye. Mintha önmaga modelljeként is működne egyúttal, amennyiben önmagán példázza azt, hogyan is alakul és miként cizellálódik az epikai fikció, és hogy épülnek föl egy fiktív tárgy köré alkotott világ kulisszái. A már említett szigorú rend, amely a könyv szerkezetét meghatározza, még inkább fölerősíti ezt a modellszerűséget, de egyúttal sajátos ellentétet is alkot azzal a kellemesen kaotikus hatással, amelyet a szövegek sokfélesége kelt. A *Nyuca* csak akkor kelti az egységesség csalóka látszatát, amikor a tartalomjegyzékére pillantunk, de ez egyáltalán nem baj, hiszen a széttartóság szerves része a koncepciónak.

A *Nyuca* azonban a fentiek mellett artisztikus könyvtárgyként is szemlélhető. A készítőik ugyanis érezhetően nagy hangsúlyt fektettek a kötet vizuális megjelenésére is: a könyvben számtalan illusztrációt találunk, többek között roppant részletes és humoros anatómiai ábrát, valamint sokféle, markánsan különböző modorban és technikával elkészített nyucareprezentációt, amelyek nem kizárt, hogy a világ eddigi legjobbjai. (A nyuca igen rendhagyó testfelépítéséről készült, hiánypótló anatómiai rajzról például egészen biztosan kijelenthető, hogy ennél pontosabb eddig nyilvánvalóan nem készült, tehát később akár az állatorvosi oktatás szerves részévé is válhat: csodálatos részletességgel jeleníti meg például a speciális diszkógömbagyat, a káposztabüdösítő mirigyet, de említhetnénk akár a Nagy-Szlovénia alakú csigolyasérvet vagy a fantomfájdalomlábat is.) A kötet képanyaga éppolyan játékos és szertelen, mint a szövegek, hiszen eljárásaiban is hasonló az utóbbiakhoz, amennyiben az illusztrációk a könyv diverz anyagához illeszkedve képzőművészeti (kor)stílusparódiákként működnek. Sőt, ha a kötet lapjait (a páratlan oldalak alsó sarkára koncentrálna) megfelelő sebességgel

pörgetjük, még a nyuca autentikus mozgáskultúrájáról is ismeretet nyerhetünk egy kellemes mozgásillúzió keretében. Ebből is tökéletesen látszik, hogy a vizualitás igen koncepciózus jelenléte a grafikus, Nagy Norbert személyét gyakorlatilag a könyv negyedik, teljes jogúnak tekinthető szerzőjévé avatja, mert a képi ábrázolások legalább olyan fontos szerepet játszanak a fikció megalkotásában, mint a szövegek.

Az előbbieken, a lektürműfajok kapcsán már említést tettünk a kötet krimiszerűségéről. A témát tekintve szinte értelemszerű, hogy a könyvre talán a nyomozásos narratíva jelenléte a legjellemzőbb, amely valamilyen formában az aktuális műfajtól függetlenül szinte mindenhol tetten érhető. Nem csoda, hiszen egy, a kultúra sűrű szövetében mindenhol megtalálható, mégis szinte láthatatlan, alig fölsejlt szálát igyekszünk követni. Mi, olvasók tehát arra kapunk direkt és indirekt invitációkat a könyv részéről, hogy magunk is kezdjünk el nyomozni a rejtélyes állat után, ennek a vizsgálódásnak a felülete pedig maga a könyv.

A nyuca utáni nyomozásnak többféle olvasási stratégia mentén indulhatunk neki: haladhatunk a szövegek előre megszerkesztett tematikus sorrendjében, de ha a sikátorok útvesztőjét jobban kedveljük a rendezett főutaknál, akkor szabadon tallózhatunk a különböző műfajok, megszólalásmódok között, a magunk ösvényét kitaposva a könyvben – amíg kellően el nem tévedünk az egymásnak nem ritkán (netán szándékosan?) ellentmondó információk és történetek közt. A nyomozás tehát végül – olvasói beállítódásunktól és intencióunktól függetlenül – semmilyen esetben sem lesz egyenes vonalú, akkor sem, ha lineárisan, akkor sem, ha tetszőleges vagy véletlenszerű sorrendben haladva olvasunk, hiszen rejtélyes állat viselkedése, külleme, funkciója szövegről szövegre így is, úgy is változik kissé.

Végző soron joggal merülhet föl a kérdés, hogy merre is tart ez a kulturális nyomolvasás, hogy mire is juthatunk, ha vállalkozunk a könyv által kínált könnyed kalandra. Hogy a nyuca mítoszi alakja utáni kutatás hová is konkludál tulajdonképpen, azt akár a választott mottó értelmezésével, akár egy könyvbéli másik történet (*A káposztasavanyító nyuca legendája*) zárlatából kiragadott két mondat – kissé önkényes – metaforizálásával lehetne érzékeltetni, ha az érvényét kiterjesztjük a teljes kötetre: „De azt, hogy mi lehetett a titokzatos ládában, amiről csak az alispán meg a Jóisten tudja, mit tartalmazhatott, talán már sosem tudjuk meg. Hogy mi ebből a tanulság? Azt dönts el magad!” (83)

Papp-Zakor Ilka

Majd ha fagyKalligram
Pozsony, 2021

Vácz Balázs

**A MÉHEK EGYETEMES NYELVÉN
ÍROTT ÜZENET**

Őshüllők trappolnak Papp-Zakor Ilka regényének karneválszerű világában, a Kalligram gondozásában megjelent *Majd ha fagy* című kötet lapjain. Mintha csak azért érkeztek volna a történelem előtti korok távolából, hogy meglepett ábrázattal rácsodálkozzanak a modern ember derűt nélkülöző antropológiájára. És habár a kötet kevert megszólalás-módjától és hangnemétől nem teljesen idegen a lezser humor, az ironia, a szereplők viszonyrendszerében kirajzolódó reflexeket lényegében valamiféle keserű léttapasztalás működteti. Mégis, a kötet hősei (vagy inkább passzivitásba belekövülő antihősei) mintha arra a bizonyos meteoritra várnának. Az olvasót finom jelzésekkel figyelmezteti a szöveg, hogy bármikor eljöhét a (mindig esedékes, ezért kilátásba helyezett) becsapódás órája; a kérdés csak az, hogy képesek lesznek-e a földlakók túlélni, átvészelni, *fennmaradni*, és a közelgő meteorit „fossziliákban dűskáló talajra” (96) vetülő árnyékában vajon érvényes-e a magukra erőltetett archaikus mosoly. Papp-Zakor Ilka regényének háttérszínezetét mintha az a tojásfehérjéből kikevert máz adná, amit Ervin, a főhős nagybátyjának tudósítása szerint a szovjet festők arra használtak, hogy párhuzamot vonjanak „a theropodák és az emberi nem (...) alkonya között” (168).

A főszereplő, Anita munkahelyén megjelenő reményvesztett alkalmazott (F. Mesa) a regény egy epizodikus pontján, váratlanul felbukkanó

öslényekkel kerül ismeretségbe a város peremén, és hamar rendszeressé váló találkozásaikon beszélni tanítja őket. Ez a jelenet parabolája is lehetne a szövegegésznek, mert érzékletesen mutat rá a könyv polifóniájának csomópontjára, vagyis a kommunikációképtelenségre, amely releváns szerepet játszik a szereplők egymástól való elsodródásának, tudatos vagy ösztönös távolságtartásának viszonyaiban. A regény szereplői ugyan sokat beszélnek egymással, mintha mégsem értenék egymás nyelvét. Az eltávolodások, a személyes kapcsolatok fellazulásai Anita gyermekkorához indáznak vissza, és a fiatal felnőtt nő minden napjaiba beszüremkedő emlékképek formájában törnek felszínre. Ez az epizodikus, filmszerű snittek jelenetváltásait koordináló logika a regény alapvető szerkesztési elvét képezi le. A múlt idő szerkezete roncsolódik, szétfolyik, és a múlt emlékdarabkái motivikusan csapódnak a jelenbe. Az idő nem feltétlenül egy irányba tart: Ervinnek igaza lehet, amikor monológjában megjegyzi a határok képlékenységről: „a világ kategóriái nem átjárhatatlanok” (126). Egyszer az erdei ház küszöbén talált madártetem emléke köszön vissza közvetetten egy bevásárlóközponti liftben vergődő veréb látványában (mintha Anita sorsmetaforája volna), továbbá jelentésszerű szerep jut a főhősnő körül elszaporodó kenyérgalacsinoknak is (amivé először kollégái változnak át rejtélyesen, leképezve ezzel Anita fokozatos elmagányosodását, máskor galambok elé szórják őket, és elhangzik egy visszaemlékezésben, hogy időnként Elvirát, a főhősnő nagyanyját is kenyérgalacsinokkal etette a férje).

A családtörténet centrumában enigmatikus, jobbára kifejtetlen és alig körvonalazott traumaélmények állnak (Anita otthonról elszökdő, fiatalon elhalálozott anyja, Elvira önmagát a padláson felakasztó férje, a nagyszülő túlféltő gondoskodása, amely rátelepszik az utódokra), amelyekből az olvasó csupán a hurcolt sértettséget, az egymás felé nyitás tompa nehézkességét vagy éppen képtelenségét érzékeli. Papp-Zakor könyve az érzelmek kimondásának akadályozottságáról, a (nyelvi) közlekedés görcsösségéről és roncsolt szándékairól is értekezik. Itt mindenki vágyik az emberi kapcsolatokra, de félnek is azoktól, behúzódnak a hideg elől, mint azok az Ervin kamrájában fészkelő darazsak, amelyeket végül kisöpörnek a fagyos télbe, vagyis kiirtanak.

Rendkívül sokatmondó az a jelenet, amely Anitának a nagybátyjánál tett látogatását mutatja be. Ervin ebéddel készül, de az asztalnál semmiről sem tudnak már beszélni, holott a férfi régóta próbál közölni valamit Anitával. Lélektani szempontból voltaképpen ebből az akarásból, ebből a hátráltatott, folyton meghíúsuló közlési kényszerből

formálódik meg Ervin – némi önváddal megtűzdelt – lírai reflexiószorozata és Anita életének korai kisiklására („láttnivaló, hogy neked befellegzett” [265]) vonatkozó hömpölygő magyarázatkeresése. Ervin egy elragadtatott különc, saját művészetének formanyelvébe először szenvedélyesen belefeledkező, majd valamelyest megcsömörlött „ős-lényfestő” (73). Filozofikus monológja – mellesleg a törzsfajlódás és az őstörténet kutatásának históriájaként tételeződő, mondatról mondatra gondosan felépített beszédmű – valójában Anitának címzett magyarázat, gyónás és valamiféle kései feldolgozásra törekvő vallomás kíván lenni egyszerre, amely monolitikus méltósággal ékelődik a regényszöveg – a műben motivikusan is burjánzó flórájának – fossziliáritegei közé. Nem pusztán betétszöveggént van tehát jelen, hanem kohéziós erővel bíró motívumhálózatot alkot, amely értelmezői funkcióval dekódolja a kötet több fontos regiszterét – Anita gyermekkorától a kapaszkodókat veszített és a világegész örült kaotikusságát, majd felbomlását detektáló felnőttség tapasztalásáig.

Ervin „beszédét” olykor Norbi Párizsból küldött, legtöbbször semmitmondó, felületes és fecsegő élménybeszámolói (az új munkahelyről és a kollégákról, fizetésemelésről, szórakozási lehetőségekről, valamint feleségének tautologikusan kérlelő invitálásáról, Ruszlánról, a közösen nevelt kutyáról), illetve Anita újdonsült moszkvai ismerősének, Ivánnak a levelei szakítják meg. A moszkvai barát egyre személyesebb szólásokat megütő szövegei hogylétére, egészségi állapotára vonatkozó híradásairól (kórházban lábadozik), majd pedig egyre elvontabb fejtegetésekbe bocsátkozó szellemi orientációjáról szólnak, amelyek már-már rögeszmésen a szláv mitológia és hiedelemvilág komponensei körül tematizálódnak. Iván írásainak többsége esszészerű textusok benyomását kelti, amelyek nyelvi horizontjai így Ervin magánbeszédéhez közelítenek. Érdeemes megfigyelnünk, ahogyan Anita fokozatosan eltűnik a szólások mögött: az Ervinhez, Norbihoz és Ivánhoz kapcsolható korpusz kommunikációs metszéspontjában találjuk őt, és bár néhány elejtett megjegyzésből értesülhetünk róla, hogy alapvetően aktív partner az üzenetváltásokban (amelyek változatos szövegtípusokban manifesztálódnak, így SMS, e-mail, de más kontextusban előkerül a Facebook-bejegyzés is), a nyelvi rejtettsége metaforikusan mégis jelezheti, hogy kapcsolati rendszerében tulajdonképpen felszámolja önmagát. Szétforgácsolódik, és jelenléte pusztán jelzések lenyomataként rajzolódik ki. „[H]agyjatok végre békén” (276), hangzik el a regény vége felé.

A nyelvileg felszámolt (vagy legalábbis zárójelbe helyezett) Anitát általában a környezetét elszenvedő antihősként érzékeljük, aki a mindennapok valóságát a világvége küszöbén szürreálisan, egyfajta mágikus lencsén át nézve tapasztalja meg. E nézőpont által generált fantasztikumba szarkasztikusan olvadnak bele a (fél)aktuális politikai tartalmakkal, közéleti áthallásokkal terhelt szövegelemek – a körúton parádézó nemzeti lovagok portyázásai, a plakátokon szereplő, Anitából csak viszolygást kiváltó hősalakok exponálása, „az ország peckes hősei” (12), a sárkánygyíkok inváziója az ország ellen.

A család központi figurája, Elvira, a fiatalon illemből megházasodott zabolátlan dáma, „a halál angyala” (42), a történelem folyását rettegve figyelő infantilis banya (erdei házában vastag szőnyegekben hangtalanul surrogó, máskor konyhaasztalokat körülcirváló görkorcsolyás családfe), egy „röpképes dinoszaurusz” (98), aki a múlt és a jelen között közvetít. Megformáltsága valamiféle boszorkányalakra emlékeztet; erre utalhat a hű társául szegődő Rozi jelenlétében megragadható macskaimádata, „természetfeletti ereje” (36), illetve ezt körvonalazzák az alakjához tapadó mágikus történetek is: egyszer Ervin mintha úgy látná, Elvira madárrá változik át, máskor arról értesülünk, hogy vadméheket etet a kertben, és reményei szerint a méhek majd Anita szomszédságában „raknak fészket és pusztulnak el” (167). (A regény a következő jelenettel indul: Anita az ablakon kihajolva cigarettázik, és a szomszéd lakásban méhek rajzanak, ő pedig a falra festve képzeletben a „méhek egyetemes nyelvén írott üzenet” [9] tényét, amely egy, a születés és halál azonos helyszínére utaló angol nyelvű mondatban sűrűsödik, rámutatva a regényvilág megdőbentető entrópiájára). Elvira életét a beletörődés, a vállalt boldogtalanság csendes elfogadása szervezi, ami kicsapongás, szabadság megmaradt számára, az a görkorcsolya motívumában jut kifejezésre. Az „emlékei és egyre szerényebb tervei közé” (40) elvonuló Elvira voltaképpen egy beteljesítő jóslattal kötötte gúzsba családját, amikor közölte: „nincs lelombozóbb, mint ha az ember utóda gyermek helyett kutyát nevel, tájkép helyett sárkánygyíkot fest” (133) – utalva Anita gyermektelenségére, Ruszlán gyermekpótló szerepére, illetve Ervin őstanból vett fantazmagóriákra alapozott művészetére; az utódokra tehát, akik számára ez a megjegyzés tűpontos sorsképletként is megfeleltethető. Nem véletlen a narráció mitológiai párhuzama – Elvirát az egyik szöveghelyen Medúzaként látjuk, aki pillantásával kővé dermedti a múltat és a jövőt, örök mozdulatlanságra ítélve a regény belső viszonyait is. A megszokás, a sivár változatlanság felett érzett rezignált

asszonyi keserűségben Elvira maga is szinte megkövesedik, olyanná lesz, akár a fossziliák. A gyermekkorból örökölt minták némiképp átragadtak Anitára is, innen nézve nem meglepő, amikor a főszereplő gyermekként a tölgyfa asztal alatt egy bábja repedéséből éppen kibújni akaró rovarfaragáson eltöprengve elhatározza, hogy ott, az asztal alatt szeretne ő is megkövülni „évmilliók után” (152).

A regény közege maga az „ősmassza” (133), amelyben ott kavarognak Ervin (művésznevén: E. Bernstein) theropoda-művészetének változatosan abszurd őslényei (gyakran modern urbánus milióban a festővásznon, máskor háztartási kacatokból szerkesztett szoborszerű és idomtalan szörnyetegekként reprezentálva), amelyek mintha a valóságba is átlépnének. A massa részei Anita különösen abszurd világeszlelésének anomáliái (a park fainak lombkoronái közé dárdákat hajító lovagok, a hirtelen eltűnedező tárgyak és emberek, Antal túlvilágról írott levelei) is, amelyek viszont eltorzulva és áttételesen Ervin dinoszauruszokkal benépesített magánvilágának „forrásvidékéről” származnak (legalábbis a nagybátyja megítélése szerint, a traumatikus élmények lenyomataként). Ahogy ennek az őslevesnek az összetevői a moszkvai kórházban lábadozó Iván szláv mitológiából és néphiedelemből kölcsönzött (szellemhonban élő nyomorult) árnyéklényei, valamint az archaikus gyökök és a paradicsomi kertben sütkérező hullók is. A mitológiai hagyomány és az őslénytan egzisztenciális kapaszkodóvá lényegül át ezeknek a férfiaknak a percepciójában, hiszen a szóban forgó a viszonyítási pontokat a létezés általános magyarázóelveként működtetik – Ervinnek egyenesen a „visszaszerzett Paradicsom” (92) mámorát jelenti, amely a „teremtés felett érzett örömet” (108) csempészi a jelenbe.

Kétségtelen, hogy a kötet egyik legkülönösebb jelentéskonstruáló rétegét a *kövek* gyakori említése és a *növények* motivikus reprezentációjának hallatlan kidolgozottsága, a regényvilág lebilincselően megírt növényi ornamentikája képezi meg. Kezdve az irodaházat övező pompás parkkal Ervin prehisztorikus növényzetből kölcsönzött színekkel és formákkal operáló gasztronómiájáig, de megemlíthető Anita sóvárgása a szomszédoktól megörökölni vágyott szobanövényekre, illetve a régi családi házat körülölelő erdő is, ahol Ervin rendszeres barangolásai során térképezte fel a környék theropodákban gazdag élővilágát, ihletet keresve a „mindenféle, biológiai valószínűséggel alig bíró, özönvíz előtti szörnyek” (89) programszerű művészi ábrázolásához. A nézőpont látóterébe folytonosan bekúsznak a növénytakaróra

tett utalások. Hangsúlyos szerepbe kerül az Ervin álmaiban felsejlő misztikus kertleírás, amelynek közepén „hüllő bőrre emlékeztető, foltos törzsű platán állt” (57) a cigarettázó Anita mellett, de legalább ennyire hangsúlyos a másik, Iván leveleiben megemlített kert, amelyet régóta tervez kiépíteni, és amelynek fájáról a szláv mitológia első teremtményére, egy ősgyíkra asszociál merengései alkalmával, vagy a gyermekora helyszínéül szolgáló iparváros utcájában érzett orgonaillat, amelyet törékeny denevérlénynek képzelt el, ahogy a gyárkémények felett hangtalanul elsuhan.

A kövek erősen kódolják a szereplők létezésének metaforikáját. Ervin „élő kövületként állt a konyhában” (56), amikor ebédre invitálta Anitát, zsebében „megkövült zsebkendőt” (58) gyűrögetett. Akkor is explicit jelzi ezt a jelentésréteget a szöveg, amikor Iván azt írja: „Úgy érzem magam, mint egy őskövület, akinek régen lejárt az ideje” (271), összefüggést kialakítva így a halálmotívumok sokaságával, amelyek közül kiemelkedik Elvira elfonnyadása, fokozatos háttérbe szorulása, Iván haldoklása, az Anita lakása kapcsán emlegetett „dongótemető” (220) képzete. Ezzel állhat párhuzamban Anita anakreóni félelme az öregedéstől és így közvetve a haláltól, ahogyan mindenféle szerumokkal és kenőcsökkel kenegeti magát, „még mielőtt a benne lakó aggkor elnyelhetné a tükröt” (227). Ezt az emberi frusztrációt mutatja ironikus fénytörésben Ervin monológjának az a részlete, ahol egy „tömzsi patást” (129) látunk, amely hiába nyújtózkodik a magas ágakért, azokat nem érheti el, az őslény mégsem csügged el: végtelen bölcsességgel tudja, hogy lassanként zsiráfnyakat fog növesztetni. Ez a szöveghely egyszerre relativizálja is a jelen mozzanatait, emberi döntéseit az évmilliók (törzsfajlásának) perspektívájából.

A fennmaradás mindenestre megkérdőjeleződik: az ember túl összetett teremtmény, ezért semmiképpen nem tarthat igényt az évmilliók türelmére. „Itt, ha jól nézem, hamarosan kő kövön nem marad [...] és minden jel arra utal, hogy ez elől a világvége elől már nem sikerül diszkrétan elslisszolni” (269), szögezi le Ervin. Ugyanakkor mintha itt nem is a (hipotetikus) becsapódás volna az igazán fenyegető, hanem maga az árnyékban létezés őshüllőktől kapott öröksége nyomasztja a regényvilág látszólag dinamikus, de nehezen mozduló valóságát. A szereplők bevackolják magukat, mint az Iván által említett „mezők méltatlankodó szelleme” (144), aki makacsul „elutasítja a körülötte tomboló életet” (145). A regényvilág – összecsúszó időviszonyokból – kibontakozó entropiájának (a méhek egyetemes nyelvén írott üzenet!) röpke mozzana-

taként a hazatérő szárnyas Ruszlán a zárlatban mintegy visszaforgatja Anita életéveit, mielőtt a főhősnő a céges metamorfózisokhoz hasonlóan pattogó kenyérgolyóvísszá változna át.

Kollár-Klemencz László

Öreg banda

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2021

Klajkó Dániel

MESESZÉP, NAIV, KORSZERŰTLEN CSALÁDREGÉNY

Kollár-Klemencz László legfrissebb, a Magvető gondozásában megjelent harmadik könyvében eltávolodik az őt eddig jellemző írói gyakorlatától: a természetírásokként definiált rövidprózáktól; a pikareszk regények narratív struktúráját idéző,¹ a természet közelségébe, a városi léttől a tanyavilágba tendáló utazástól (*Miért távolodnak a dolgok?*); valamint az ember és a környezet szimbiotikus összetartozásának meditatív színre vitelétől (*A műanyag kerti székek élete*). Ugyanakkor az új regény egyben visszatérés is. Az *Öreg banda* ugyanannak a magyarországi térségnek, a dunai svábok Budapesthez közeli régiójának legendáriumához nyúl vissza, ahol a *Miért távolodnak...* lírai hangvételi novelláinak egyes történetei is játszódtak, szemben az előző epikagyűjtemény időtlenné és univerzálissá alakított nyelvi világával. Kollár-Klemencz első kötetében a szerzői alterego, Toszka és családjának

1 Vass Norbert, *Lassúzni a tájjal*, Újforrás.hu 2022.01.12., ujforras.hu/lassuzni-a-tajjal/.

históriája, a származás genealógiájának elbeszélése csak egyes rövid-prózák (leginkább az *Angyalt lopni* vagy a *Reszelni-reszelni*) témája volt, nem igazán adva szerves szemantikai réteget a kötetegésznek. Az *Öreg banda* esetében azonban a poétikai és geográfiai igénnyel felrajzolt Soroksárt és főként Újhartyánt, valamint Kollár-Klemencz László felmenőinek – a regény utolsó részében pedig az író fiatal kori éveinek – valós és fikciós elemekből szőtt családtörténeti krónikáját is megismerjük.

A szerző négy generáción át ismerteti a sváb Kaldenecker család életútját, illetve a Josef által alapított zenekar, az Öreg banda viszontagságos, a történelmi kataklizmák (a gazdasági válság, az első és a második világháború frontjain szolgáló hartyáni lakosok, a szocialista államberendezkedés időszaka) és egyéni, családi sorscsapások (halálesetek, a háború utáni PTSD) árnyékában zajló, meseszép történetét. Szembetűnő, hogy az *Öreg banda* mennyire puritán poétikai eszköztárral bír, és mennyire egyszerű nyelvi világgal operál, illetve az utóbbi évtizedekben egyre népszerűbb, uralkodó családregénytrendekhez képest bájosan ódon műfajmodell alkalmazásával él. Kollár-Klemencz szövegstruktúráján nem hagyott nyomot a szkepticizmus, amely a kronologikus időrendben elmesélhető családi históriákkal kapcsolatban az utóbbi idő prózairodalmában rendre felmerült. A kötet nem is bír formai bravúrokra vonatkozó törekvésekkel, azonban fontosnak tartom kiemelni, hogy épp ezek hiányában az *Öreg banda* valószínűleg kétféle olvasói attitűddel találkozhat. Lesznek, akiket magával ragad a szöveg naiv reflektálatlansága és egyszerűsége. Másoknál az egyszerű nyelvi szövegmechanika tudatosan vállalt szerzői szándéka fokozatos érdektelenséget fog előidézni a regény olvasása során. E neuralgikus pont viszont poétikai gesztusként is értelmezhetővé válik, mely finom összhangban áll a narráció egyes elemeinek autobiografikus olvasatával. A Kaldenecker család két, az Öreg banda vezető pozícióját betöltő férfi tagja is alázas, bensőséges, hóbortos fanatizmussal viseltetik a zene iránt. Josef („Josef meg sem nősült, a zene volt a választott kedvese, asszonya, szeretője, álmában is csak rá gondolt, jót vagy rosszat, vágyakozva vagy épp elutasítva, szófogadatlan gyermekei a zenészek lettek, szigorú volt önmagával, de a zenekarral is, ezt megbocsátotta neki a falu, cserébe a szép dallamokért.” [57]) és Hans („Ha bármi olyan merült fel, ami nem a zenével kapcsolatos, csak intett a távolba... Mindennap gyakorolt, kotlát írt, hangszerelt, ha nem kellett a földeken dolgozni vagy a jószágot ellátni, de ő akkor sem volt kint, magában volt. A zene elzárta a világtól, ő ezt választotta.” [101]) élete is a zene, aminek már-már metafizikai

mértékű és egzisztenciális védőbástyaszerű jelentőséget tulajdonítanak mindkettőnek. Ezt azok a szöveghelyek is megerősíteni látszanak, ahol a zene és vallás rendelődik egymás mellé: Josef karácsonyi ajándékként kapta hangszerét, a fligliharnit; az asszonyok a templom bezárásánál, miután kint ragadtak a metafizikai térből, énekeltek; vagy: „Isten és a zene segítségével angyalok lepték el a templomot” (337). Hans pedig a közös zenéléssel igyekszik sógorát, Hergott Miskát kigyógyítani a poszttraumás stressz szindrómából. Ezek a tulajdonságok fűzik mindkét szereplőt derűs, naiv optimizmussal a zenéhez, ami visszaigazolást is nyer a regény befejeztével, hiszen a Kaldenecker família nagyban a családi bandának köszönheti, hogy a huszadik századi traumatikus események láncolata ellenére integráns maradt. Az *Öreg banda*ban színre vitt reflektálatlan műfajmodell és szövegmechanika azért válhat poétikai elemmé, mert a regény folyamatosan fenntartja az értelmezőben azt a gyanút, hogy esetleg a Kaldenecker család leszármazottja lehet a történet narrátora is. Legalábbis figyelemre méltó, hogy ugyanazokat a viselkedési jegyeket örökíti magán tovább, amelyek a banda két vezető tagját is jellemezték: ugyanolyan naiv módon viseltetik a saját epikai megszólalásformája iránt, ahogyan Josef és Hans a művészi tevékenység iránt; oly módon próbálja autonóm nyelvi terrénját távol tartani a külső hatásoktól, miként ősei is próbáltak a zene bástyafalai mögé visszahúzódní. Szintén a narrátor és a Kaldenecker család összetartozását erősítheti az a játékosság, hogy az *Öreg banda* nem a traumatikus élményeket teszi meg központi narratív eseményévé, az elbeszélő nem ezekre helyezi optikájának fókuszát, hanem a zenére és a sváb zenekarra; így maga is – akárcsak elődei – hóbortosan, a zene kontextusában látta minden más külsőséget, történelmi eseményt.

A recepció a *Miért távolodnak... és A műanyag kerti székek...* novellái esetében is az autobiografikus vonásokat rögzítette e prózavilág egyik szemantikai komponenseként.² Az *Öreg banda* gyerekkori emlékek, családi legendák és anekdoták, dokumentumok, illetve a szerzői fantázia fundamentumaiból építi fel a Kaldenecker család fikciós és faktuális nyelvi terrénját, és mélyíti tovább az előző két könyv önéletrajzi elemeinek finom összjátékát. Természetesen itt nem arra akarom

2 Ehhez lásd KÁROLYI Csaba, *Csak mi tudjuk, hogy biába*, Élet és Irodalom 2015. augusztus 28., 18.; MELHARDT Gergő, *Az erdő és a csend mélyén*, Jelenkor.net 2022. 01. 12., www.jelenkor.net/visszhang/1229/az-erdo-esa-csend-a-melyen/; MURZSA Tímea, *A lét elviselhetetlen könnyűsége*, Tiszatáj.hu 2022. 01. 12., tiszatajonline.hu/irodalom/a-l-et-elviselhetetlen-konnyusege/.

felhívni a figyelmet, hogy mennyire érdekes és fontos azonosítani az elbeszélői pozíciót a szerzőjével, esetleg Kollár-Klemencz családtagjait az epikák szereplőivel, sokkal inkább arra az írói gesztusra utalnék, ami az *Öreg banda*ban színre vitt családtörténet elbeszélésével az előző kötetek autobiografikus jelentéseit gazdagítják. Gondolok itt például arra, hogy a svábok dolgos munkamorálja miképpen vezethető vissza a Toszka-szövegekben ábrázolt átmeneti élethelyzetek és a cselekvések, „tevések”³ lételméleti kérdésfeltevéséhez.

Kollár-Klemencz László nemzedékeken átívelő családtörténetében leginkább az olykor előforduló, modoros túlkapásokat eredményező, erős és sűrű képekkel dúsított nyelvhasználatát látom kifogásolhatónak. Például: „Az Öreg banda játszott, lassú, végtelennek tűnő dalokat, ahol a hangok vánszorogva követték egymást, mintha szarvasok lennének, kiknek szűk szoroson vezet át az útjuk, egyre csak gyűlik, gyűlik a rengeteg szarvas, ahogy beérnek a szorosba, csak egymás után, egymáshoz szorulva, sorban, türelmesen tudnak átkelni, víz csordogál, patájukról lemossa a hosszú út sarát, s lehűti a nehéz, felforrósodott paták fájdalmát, majd a szorosból kilépve egyszerre lobbannak el, tűnnek be az erdő sötétjébe, ahogy az utolsó marschritmus pattog, fennhangon adva tudtára az élőknak és Istennek, hogy feltámadunk!” (68) A régény számos pontján találhatunk ehhez hasonló képekben tobzódó túlkapásokat, melyek valóban kölcsönöznek az *Öreg banda*nak valamilyen regeszzerű, fantasztikus, esetleg a népmeséket megidéző világot, megglátásom szerint viszont inkább mesterkéltné, olykor paródiába hajló szöveghelyeket eredményeznek.

A Kaldenecker család és az újhartyáni sváb közösség fiktív története számtalan olyan folklorisztikus, a svábok mindennapi és ünnepi népszokásait bemutató (személyes kedvencem a húsvéti ünnephez kötődő aljagyzó, melynek során a lányos házakat a fiúk éjszaka összeszemetelek), illetve szociografikus passzust tud felmutatni, melyek emlékeztessék a régényt. Kollár-Klemencz László pedig valóban megérintő módon ábrázolja az Öreg banda zenekarnak az egész közösség fenntartásában vállalt szerepét. A moly.hu-n és a különböző internetes blogfelületeken publikált értékelésekből már most látszik, hogy nagy olvasói érdeklődésre és szimpátiára tarthat igényt a szöveg, és valószínűleg egyes irodalomtörténeti kérdések, a kortárs epikai tendenciákat (realizmus, szociografikus igényű láttatás, az elbeszélés reflexióinak

hiánya) körülírni igyekvő kutatásoknak is nyersanyagául szolgálhat. Kollár-Klemencz több interjúban is elmondta, mennyire fontos esemény volt számára a Kaldenecker-legendárium, az örökség prózai formába történő modifikálása. Nehéz nem metaszínt értelmezni az *Öreg banda* utolsó, *Padlások* című egységét, amelyben Kicsi keresgéli a családi emlékeket: „Kicsi felkutatta a padlásokat, a szülei padlását, a rokonok padlásait, emlékek után kutatva, hogy azok már ne menjenek tönkre, ne eméssze föl az idő, a rozsdá, a por, ne rágják meg az egerek” (357). Kollár-Klemencz családjának regényes históriáját már örökké megőrzi az irodalmi tér, elkerülve az *Öreg banda* narratívájában többször felbukkanó, Anna dédszülei által, a Duna partjáról, Gremheimből magukkal hozott festmény sorsát, melyen olyan családtagok szerepelnek, akikre már nem emlékszik senki.

Krulik Zoltán

Anyakönyv

Kortárs Kiadó
Budapest, 2021

Márjánovics Diána

EMLÉKSZILÁNKOK CSALÓKA VILLANÁSA

Krulik Zoltán új kötete rövidpróza elemekből építkező, autobiografikus munka, melyben az 1950–1960-es években felnövekvő elbeszélőt születéstől a kamaszkor végéig kísérik, s közben megismerjük a – kisgyermek és a felnőtt férfi nézőpontját felváltva érvényesítő – narrátor családtörténetének részleteit. Kritikám kezdőmondata 2017-ben éppen

annyira érvényes lett volna, mint ma, ugyanis Krulik Zoltán 2021 végén publikált, *Anyakönyv* című kötete és öt évvel ezelőtt megjelent, *Az utolsó papírrepülő* című munkája témáját, műfaját, hangütését, prózapoétikai megoldásait és az életanyag megmunkálásának módozatait tekintve nagymértékű átfedést mutat.

Így eshet meg az a furcsa helyzet, hogy ha a 2017-es kötet kritikai recepcióját idézzük, akkor a recenziók állításait szinte egy az egyben ráolvashatjuk az *Anyakönyv*-be foglaltakra: „[*Az utolsó papírrepülő*] nem regény, hanem nyolcvanegy tömör emlékezetfoszlány szekvenciája, melyek az emlékezés szabadságát követik. Krulik új könyve meghagyja olvasójának a kitöltetlen részeket, melyekből elsősorban egy kor hangulata és egy család hézagos múltja tárul elénk¹ – az *Anyakönyv* esetében sincs ez másképp. A kötet továbbra is rövidre húzott, jellemzően egy-két oldalas (s ez esetben nyolc hosszabb fejezetre tagolt) gondolati egységekben szól az elbeszélő közvetlen környezetéről, s a narráció itt is az emlékezetműködés sajátosságai szerint rendezi sorba a történeteket. „Krulik Zoltán biografikus etűdjei [...] furcsa elegyét jelentik a felöltet kor közérzetének, a különösen kalandos sorsú felmenők legendáriumának, illetve annak az elfogulatlan látásmódnak, amivel a passzív, de mindinkább kíváncsi gyermeki figyelem lassan képes lesz összekapcsolni a körülötte rejtjelesen kommentált vagy tabuként kezelt jelenségek látszólag érthetetlen mozzanatait.”² A Papp Máté soraiban említett kíváncsi gyermeki figyelem kíséri végig az *Anyakönyv* történéseit is, melyek alapján az (a Rákosi-érában hitüket megtartó, római katolikus családban nevelkedett) elbeszélő Tatabányán töltött első életveiről, majd a gyermek- és kamaszkor meghatározó helyein (Zuglón, Pannónhalmán, Győrben) zajló eseményekről tájékoztat – főképp a családi anekdotatárban jegyzett történetekről, a gyermeki eszmélkedés obligát pillanatairól („kisfiús *lamúr*”-ok [79] és kamaszszerelmek részletei), a kor közérzetét érzékeltetni igyekvő jelenetsorokról. Amennyiben szeretnénk oldani azt a különös helyzetet, mely Krulik két prózakötetének hasonlóságából adódik, a kiadványokat akár ugyanazon élettörténet eltérő árnyalatait felvillantó *ikerkönyvek*ként is definiálhatjuk.

Az *Anyakönyv* nyolc fejezetében az egymástól sorejtéssel elválasztott, rövid bekezdések sok esetben intenzív vizualitásra alapozó felütéssel nyitnak (pl.: „A kaszás pók egyik lába az ujjam alatt maradt”

1 ALBERT Dorottya, „Tengernyi szomorúság, csöppnyi idill”, Szépirodalmi Figyelő 2017/5., 119.

2 PAPP Máté, *Átjáróbáz*, Új Forrás 2018/7., 52.

[38], „Három keresztben, egy hosszába. Világított a friss krétanyom a szűz aszfalton. A kiszámoló tiszta erőből földhöz vágja a labdát, s az szerválhat, akinél utoljára pattan” [45]), az egy-egy bekezdésnyi szövegegységek pedig lazán kapcsolódnak egymáshoz, a történetzálakat főképp az asszociáció szervezi. Az elbeszélő lineáris narratívában mondja el a gyermekkor eseményeit – pontosan meghatározható például, hogy a coming of age történet nagy fordulópontja a hatodik fejezetben következik be, ahol Krulik a kisgyermek- és kiskamaszkor közti átmenet időszakát dolgozza fel. Ugyanakkor néhol idősíkváltások, az elbeszélés jelenére vonatkozó utalások is kizökkentik a kronologikus elbeszélést: „*Az volt az első zenekarod, fiam*, emlékezett anyám, az ezredforduló világvégeváró napjainak egyikén, egy zeneakadémiai koncert szünetében (18); „Ha harang kondul, azt jelezte, eltalálták az ólomkristály vázát, amit télen fogok lerúgni a Pircsó nénémthől kapott szovjet strandlabdával” (38); „Hogy [az édesanya] Roskáékhoz is felment nyolcadikban, csak a covid előtti utolsó osztálytalálkozóról jövet tudtam meg tőle a vonaton” (120). E kitérők, melyek az emlékezés mechanizmusát és az élettörténet időrétegeit is jól érzékeltetik, üdvözlendő részletei a kötetnek, ezért is kaphattak volna több teret, nagyobb nyomatékot.

Az életút elbeszélhetőségének lehetőségeit – csak a kortárs magyar irodalmat tekintve – számos szerző (többek között Barnás Ferenc, Bereményi Géza, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Háy János, Kiss Tibor Noé, Nádas Péter, Szaniszló Judit) körüljárta már – különböző poétikai eljárásokkal, eltérő esztétikai megfontolások szerint. Krulik Zoltán írásai esetében kérdéses, hogy az előzmények viszonylatában is detektálhatunk-e egyedi megoldásokat. A kötet ugyan azoknak a műveknek a sorába illeszkedik, melyekkel kapcsolatban az utóbbi években hazánkban is jelentős eredményekkel szolgált az autofikció- és ön-életírás-kutatás, úgy tűnik, az író mégis eltekint a szerző-elbeszélő-szereplő azonosságát megkérdőjelező megfontolásoktól és a szövegbe ágyazott reflexióktól. Önéletrajz és fikció kapcsolatát az *Anyakönyv* problémamentes viszonyként láttatja. A szerzői névvel *Az utolsó papírrepülő* még óvatosan bánt (ott az elbeszélő a kötet végéig névtelen maradt), az *Anyakönyv*-ben a narrátort már Zoltiként szólítják, s a könyv egy gyermek portréját is közli. A kiadványban nem találunk vonatkozó jelzést, de alapos a gyanú, hogy a borítóra illesztett fotó Krulik Zoltánt és fiatal édesanyját ábrázolja – erősítve az *önéletrői paktum* érvényességét.

Az *Anyakönyv* esetében tehát nem beszélhetünk a műfajjal kísérletező, különleges írói fogásokról vagy újszerű poétikai truvájrról – Krulik

elbeszélése mégis tartalmaz olyan szövegrészeket, melyek a kiadvány figyelemre méltó megoldásaiként említendők. Ilyenek például az emlékezés módjára vonatkozó észrevételek, melyek érzékletesen írják le a múltbéli események és az emlékképeit lejegyezni igyekvő szubjektum sajátos viszonyát: „Belátom, be kell látnom, bármennyire is igyekszem tárgyilagossággal leírni négy év tucatnyi fényképének szikár történetét, ügyelve a mellékszálak tömegére, fajsúlyára – szinte lehetetlen, hogy szembe ne vágjon egy emlékszilánk csalóka villanása [...]” (118). A Bildungsroman hagyományára finoman utaló szövegrészeket is a kötet erősségeként ismerhetjük fel – a Pannonhalmi Bencés Gimnázium fiúközösségének véd- és dacszövetségét bemutató fejezetrészekben Krulik nem véletlenül utalhat a nevelődéstörténeti regények mintaadó darabjára: a 107. oldalon mintha az *Iskola a határon* Both Benedekének alakját idézné meg: „A kémia volt a mumus. Többen belázasodtak. Harmadikra Virgil kifigyelte a trükkjeinket, és se a lázmérő pöckölése, se a dörzsölés nem ment, míg elő nem áll Bébé, ő tudja a megoldást.” Erős részletekként említendők továbbá azok a bekezdések is, amelyek az emléketöréseket kiváltó tárgyakra (az esetek többségében a családtagok, barátok, régi szerelmek fényképeiről), meghatározó szófordulatokról vagy érzékszervi stimulusokról adnak számot. Utóbbi példaként az elbeszélő azon fejtegetései emelendők ki, melyek a gyerekkorból átszivárgó illatok szerepét hangsúlyozzák, a „szagmemória” (91) működésmódjáról szólnak: „A pontosan behatárolható helyekhez, időpontokhoz köthető, kitorölhetetlen emlékezetű szagok, illatok gondolköre akkor hatalmasodott el bennem, amikor az Oktogonon várakozva mellém állt egy fiatal nő. [...] Az ismeretlen, természetellenes szagok, illatok nyiladozásom legelejétől belém ivódtak, a hozzájuk tartozó szertartásokkal együtt” (90–91).

Az emlékek felidezésének eszközeként szolgáló fényképek visszatérően bukkannak fel a kötet lapjain, s az utolsó fejezetben sűrűsödnek – itt a kép és emlékezet viszonyának narratív lehetőségeit kevésbé használja ki a szerző, elbeszélője a serdülőkori szerelmekről készült képeket csupán sikamlósnak szánt kommentárokkal veszi sorra („Kingával inkább csókolóztunk, míg a harisnya pántjával bibelődtem. Két fényképet is adott, hatvanhét decemberében egy csizmás, bundasapkás, télikabátos és egy tavasszal készült kiskosztümöset a vészterhes hatvannyolc dátumával” [114–115]; „A legtöbb fényképen König Márta szerepel, egy 1969. augusztusban – *Let’s Spend The Night Together* – írta a hátára – bikiniben, szalmakalappal” [117]).

Azoknak a szavaknak, nyelvi fordulatoknak a szerepeltetése is végigkíséri a kötetet, melyek a gyermeki tudat értelmező működésének sajátosságait mutatják, a felnőtt és a gyermek perspektívájának különbözőségéről adnak számot. Krulik elbeszélője a gyermeknarrátort alkalmazó prózaszövegekből már jól ismert fordulatokkal él (gondolhatunk itt a *Pompásan buszozunk!* vagy *A bogyóságymölcskertész fia* passzusaira), amikor az *Anyakönyvben* a gyerekkori képzelet határterületeiről ír: „A pénzverdékben a régi arany- és ezüstpénzekre a király arcképét verték koronás fővel – magyarázta nagyapám, s én eléggé el nem ítélni való módon el is képzeltem, ahogy verik. Elsőre szegény Mátyás tűnt elő a meséből, ahogy kalapálják a fejét, bár őt nem kell félni, harcos király volt” (58); „A köpönyegforgatást sokat emlegették. Nem igazán értettem. A köpönyeget igen, bár inkább köpenyt használtunk – iskolaköpenyt, fürdőköpenyt. Gogolnak volt *Köpönyege*. A forgatás is világos volt. Pörgettük, megpöckölve az asztalon az élére állított érmét, középső ujra akasztva a jojt, megvolt még a bűgőcsigám, a lányok hullahopoztak (sic!) [...]” (92). Az idézetek jól mutatják, hogy Krulik gyermekkorra visszatekintő narrátora, aki reflexíven viszonyul múltbeli tudattartalmaihoz, elbeszélését csaknem minden alkalommal egy kisebb-nagyobb csattanón alapuló (hol érdekesítő, hol pedig az irodalmi helyett inkább a privát anekdotatár köré illő) történetmag köré szervezi. A fentiek alapján pedig kitűnhet, hogy az *Anyakönyv* páratlannak korántsem mondható, mégis számos figyelemre méltó megoldással rendelkező kötet, melynek erényeit bizonyosan értékelni tudja a Krulik-prózára igazán rezonáló olvasó.

Vonnák Diána

LátlakJelenkor
Budapest, 2021

Tóth Ramóna Mirtill

NINCS RETÚR

Aki legalább egy félév erejéig látogatott régi magyarországi irodalom szemináriumot, biztosan találkozott az utaztató regény zsánerével. Vonnák Diána kötete ugyan országról országra vezet minket, mégsem lehetne távolabb attól, amit az utaztató irodalom ígér. A *Látlak* elbeszélői nem turistaként járják a világot, és a szöveg a befogadójától sem tűri el a turistáskodás pozícióját. Helyette eléri, hogy a terméké formált tájak helyett nyers tereket lássunk meg. A kötet országai nem torzulnak el a megmutatás szándékától, nem veszélyzónákról forgatott híradásként, és nem is kirándulások főbb látványosságaként ismerjük meg őket.

Ez a pozíció nem is állhatna távolabb attól, ahogy a konvencionális utaztatóirodalom idegenre és ismertre, otthonra és úti célra osztja fel a világot. A megmutatás ebben az esetben szinte mindig a *másság* izgalmaival itatódik át: az otthonról jött szemlélni kívánja az idegent, de mindig csak a saját percepciójáig jut, a valódi sorsok, a valódi szubkultúrák helyett az ilyen utazó újra és újra egy mesterségesen megrajzolt turistaútvonalra szorul, kívülről pásztázva a számára autentikusnak ható világot. Ez a nézőpont pedig szinte törvényszerűen generálja az olykor részvétellel, olykor szörnyülködéssel, de minden alkalommal egyfajta rejtett izgalommal és idegenséggel telt európai tekintetet. A tekintetet, melynek megtagadására a Vonnák-kötet vállalkozik. Így pedig fel kell tennünk a kérdést: mégis mit kezdhet az újkori grófok beszámolóin nevelkedett befogadó a szerző által felkínált új és ismeretlen útvonalakkal?

A *Látlak* című kötet világa amilyen tágas, olyan koncentrált. A szépen megtervezett, a szöveghez jól illeszkedő borító hátoldalán olvasható, Tompa Andrea által jegyzett fülszövegben is a tágasság kerül a középpontba. A mikrotörténetek és -terek – összekapcsolva a novella műformájával – gyors olvasást ígérnek, mégis azt tapasztaljuk: a *Látlak* közel sem végigrohanós könyv. Sőt, a tágassága éppen abban mutatkozik meg, hogy Vonnák prózanyelve bármennyire is tömör és sallangmentes,¹ nemcsak a szövegen belül, hanem azon kívül, az olvasás idejében is „elterpeszkedik”. Olvasáskor azt érezhetjük, a kimondottakon túl is van valami, a belső világ és az elbeszélői horizont határa nem esik egybe. Pillanatokot, állapotokat látta a kötet, a koherens narratíva és annak kontextusa csak sejtetve van, és csak a befogadói munka által jöhet létre.

Viszont azt sem mondhatjuk, hogy a *Látlak* lassú nyelvet beszél: az olvasó nem azért áll meg újra és újra, mert sokkolták, mert úgy érzi, érzelmileg megtelt a sorsok elnehezülő tömegével. Vonnák Diána első kötete elvégre nem traumagyűjtemény, nem sorsparádé, és a katasztrófaturizmus hívószava sem írja le megfelelőképp. Egy-egy nyakszirt, homokszem vagy táj látványán elidőzve saját, belső ritmust diktál – lassítva ezzel a befogadást. Néha idegőrlő (vagy szédítő) ez a tömörség, a perspektívának ezen meghatározott, szigorú vonala, hisz a történetek befogadása hosszan tartó, megtörhetetlen koncentrációt kíván. Amely bár fárasztó, de mindenképp a figyelem egy magasabb formája. A *Látlak* tehát elsősorban figyelemre tanít minket.

A narráció koncentrált, hiszen a társadalmi töréspontokra korlátozódik, jelenünk elcsúszásaira fókuszál, ám azokat nemcsak detektálja, hanem jelzi egyszersmind a közlő földregéssét is. Luxusvillák mögött megbújó gettók, elszegényedett városok, Afrika – ezeket a veszély- vagy konfliktuszónákat mind tematizálja a könyv. A posztmodern utáni világ letakart, elhazudott, eltagadott színtereit. Ezek a krízisterületek a legnagyobb tudatossággal jelennek meg a *Látlak*-ban: Vonnák nem idegenvezetőként kalauzolja az olvasót veszélyzónából veszélyzónába, hanem a teret belátni kívánó alakok segítségével. Nem elégszik meg azzal, hogy csak a turistanegyedig kísérjen. Kézen ragad, és oda is elvezet, ahol a legritkábban járnak kirándulócsoportok.

A válsághelyzetek és a nehéz sorsok felmutatása persze nem példátlan sem a kortárs, sem a korábbi magyar irodalomban. De vajon mi az

1 MELHARDT Gergő, 2021 magyar KULTkönyvei (TOP 10), *Könyvek, melyek miatt jó lesz emlékezni 2021-re*, Kulter.hu 2022. 01., <https://www.kulter.hu/2022/01/2021-magyar-kultkonyvei-top-10/>.

a plusz, az az adalék, amelytől Vonnák Diána debütáló kötete mégsem marad idegen, amely megmenti a *Látlakot* a hiteltelenségtől?

Adott tehát egy könyv, amely bár veszélyzónák és szegénynegyedek bejárásáról szól, mégis természetesen bújik ki mind a téma (szegénység, kiszolgáltatottság, egyenlőtlenség), mind pedig a zsáner (idegenség, turistatekintet) kötöttségeiből. A képviseleti és az utaztató irodalom mezsgyéjére jutunk. Ezen a tájékon gyakori veszély, hogy az utazó szemszögéből megjelenített, általában periférikus sorsok maguk is sztereotip, leegyszerűsített módon válnak láthatóvá, a tekintet az elbeszélő hatalmi pozíciójának lesz az áldozata.

A *Látlak* vakmerően nyúl azokhoz a történetekhez, amelyek konvencionálisan e képviseleti diskurzus részei. Vonnák Diána vallási, gazdasági, háborús menekültekről, no-go zónákról, elszegényedett határövezetokről, etnikai, nemi és szexuális kisebbségekről, valamint diktatúrákról ír. Kötete tehát idegen tájakra invitál, és szerencsés módon nem fél elidőzni a napjainkban sokat tárgyalt kérdéseknél, az aktualitás ezért mindenképpen előnyére szolgál. Ehhez adódik a megítélésem szerint remekül megválasztott és jól kidolgozott nézőpont is.

Az említetteknek köszönhető, hogy a *Látlak* elkerüli a sokat tárgyalt és vitatott lektűrösödést, prózanyelvét nem darálja be sem a közöny, sem az üres képviseletiség, de az irónia vagy a szentimentalizmus sem.

Amikor a tematika okán az elbeszélés hatásvadászatba, direktségre fordulna át, a nyelv mindig ellensúlyozza. „Gyomorszagú” (42) karakterek néznek egymással farkasszemet, az elbeszélő a kavargó halászlé és a tengeren lebegő olajfoltok egybeolvadó, szimultán leírását adja (25). Majd, amikor a *Mintha az árnyékom lennél* című novellában a hasonlóan kiszolgáltatott „vendég” megpillantja a szolgáló megcsonkított kezét, kettejükre, egyformán „trapézcsíkokban” tűz a nap (138). Máshol létraként emelkedik az épület a „röpképtelen madár” elé, majd „szótárogokká es[ik] szét minden mondata” (43). A hangsúly a tapasztalatra, a látvány nyelvi megformálására kerül, ezért a kötet legemlékezetesebb szövegei – *Röpképtelen madár*, *Ár ellen*, *Kármentesítés*, *Közel menni*, *Ugyanaz a vér kering*, *Két halál* – esetében a nyelv erősebbnek bizonyul a figyelemfelkeltő történetnél. Ez talán csak a kötet elején szereplő *Préda* című novellára nem jellemző. Ott érezhetjük, hogy a sztorizhoz képest az átgondolt és szemléletes prózanyelv háttérbe szorul.

Vonnák Diána első kötete tehát elsősorban amiatt nem lektűrösödik el, mert prózája nem csupán a történetre hagyatkozik, hanem legjobb pillanataiban erős nyelvi megfogalmazásokkal operál. Fogalmazhatunk

úgy is, hogy a megszólalás határozza meg a tematikát, nem pedig a tematika a megszólalást. A legérdekesebb talán mégis az, hogy míg a képviseleti műfajokkal kapcsolatos legerősebb kritika a didaktikusság és az áttetszőség, a *Látlak* olvasása közben szinte észre sem vesszük, hogy „mit csinál” a kötet – hogy pusztán történeteket tár elénk, mindenféle differenciálástól mentesen.

Éppen ezért a novellagyűjtemény következetesen nem mások érdekében beszél, csupán *másokról*. Amikor azt írom, *másokról*, nem vagyok hű a kritizált szöveghez, hiszen a kötet talán legnagyobb erénye, hogy nem ragad le az idegen–ismert, én–másik dichotómiáknál. Ahogy a Pilinszkytól kölcsönzött mottó – „Ott leszek, / hol nélkül. / Te is, / mikor nélkül.” – is jelzi, a bevett tájékozódási pontjaink (szubjektum és objektum, tér és idő) itt érvényüket veszítik. Hiszen a *Látlak*ban nincs másik. A kötet karakterei pont azáltal kerülnek el a turista, az idegen szerepkörét, hogy nem körvonalazódik az otthon, amihez mérten a szubjektum idegen lenne a világban. A Vonnák-próza elveti a kontraszt szövegteremtő erejét: elbeszélői nem valahonnan kiszakadt, valahová tartó és e köztes állapotról tudósító alakok. A *Látlak*ban nincs köztes állapot, mivel nincs két pont, melyek *közöttjéről* lehetne beszélni. Míg az európai gróf mindig tart valahonnan valahova, mindig megfigyeli, hogy „mi más itt, mint ott, ahonnan jövök”, ki gazdagabb, szegényebb, kulturáltabb, primitívebb, szebb, csúnyább, becsületesebb az otthoniakhoz képest (értsd: a *másból*ban, ami én vagyok, amit ismerek, amivel azonosulok), addig Vonnák egyes szám első személyű elbeszélője (bárki legyen is aktuálisan) egy új világ nyelvét beszéli, és mindenekelőtt: egy újfajta tekintet érvényre juttatására tesz kísérletet. A szerző autonóm mikrovilágok bemutatására vállalkozik. Így pedig egy, a globalizáció idején tán használhatóbb, relevánsabb utaztató nyelvet működtet. A kötet véleményem szerint sikerrel épít az említett újfajta tekintetre, és annak ellenére is hiteles marad, hogy a szerkezetén a művi megcsináltság nyomai sejlenek fel.

Vonnák Diána minden történetben nagyon közel megy az elmesélthez, mégsem érezzük, hogy kifogatná, kihasználná, „laboratórium” kíméletlenséggel vagy bámészkodóként szemlélné a karaktereit. A szerző nem szuvenírként hozza el nekünk a messi világot, prózanyelve lehetőséget teremt a képviseletre a giccs, valamint a kirándulóperspektíva idegensége nélkül. Így a *Látlak* című első kötete bizonyíték is egyben: a *jó képviseleti próza* nem lehetetlen, de kellő mértékű átérző figyelem szükséges hozzá. Amely Vonnák sajátja.

REPERTÓRIUM

2021. november–december

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2021. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Alföld, 2021. 11., 12.	Hitel, 2021. 11., 12.
Apokrif, 2021. 4.	Irodalmi Jelen, 2021. 11., 12.
Bárka, 2021. 5., 6.	Irodalmi Szemle, 2021. 7–8., 9., 10.
Búvópatak, 2021. 1., 2., 3., 4., 5., 6.,
7., 8., 9., 10., 11., 12.	Jelenkor, 2021. 11., 12.
Confessio, 2021. 3.	Kortárs, 2021. 11., 12.
Credo, 2021. 1., 2., 3.	Korunk (Kolozsvár), 2021. 8., 9.,
10., 11., 12.
Élet és Irodalom, 2021. november 5.,
november 12., november 19.,
november 26., december 3.,
december 10., december 17.,
december 22.	Liget, 2021. 11., 12.
Életünk, 2021. 9., 10., 11–12.	Magyar Napló, 2021. 11., 12.
Ezredvég, 2021. 1.	Mozgó Világ, 2021. 11., 12.
Forrás, 2021. 11., 12.	Pannon Tükör, 2021. 5., 6.
	Szépirodalmi Figyelő, 2021. 6.
	Tiszatáj, 2021. 11., 12.
	Várad (Nagyvárad), 2021. 10., 11.
	Vigilia, 2021. 11., 12.

Vers

1. ÁCS József: *A világ eltűnése.* = Liget, 11/51–54. p.
2. ACSAI Roland: *Azután a lepke.* = Magyar Napló, 11/8. p.
3. ACSAI Roland: *Az első emlék.* = Bárka, 4/15–16. p.
4. ACSAI Roland: *Én igen, én nem.* = Alföld, 12/3. p.
5. ACSAI Roland: *Fenyőrigó.* = Élet és Irodalom, november 12. 14. p.
6. ACSAI Roland: *Egy lóhoz.* = Bárka, 4/15. p.
7. ACSAI Roland: *Még van.* = Alföld, 12/3. p.
8. ACSAI Roland: *Nápolyi.* = Magyar Napló, 11/8. p.
9. ACSAI Roland: *Netovábbja.* = Élet és Irodalom, november 12. 14. p.
10. ACSAI Roland: *Pengő.* = Bárka, 4/16. p.
11. ACSAI Roland: *Régi udvar.* = Magyar Napló, 11/8. p.
12. ACSAI Roland: *Tükröződés.* = Élet és Irodalom, november 12. 14. p.
13. ACSAI Roland: *Újra.* = Alföld, 12/3. p.
14. ÁDÁM Tamás: *Hegyi beszéd a bójtról.* = Búvópatak, 3/11. p.
15. ÁDÁM Tamás: *Puba, meleg szenteste.* = Búvópatak, 12/19. p.
16. ÁDÁM Tamás: *Túl nagy.* = Búvópatak, 4/3. p.
17. ÁFRA János: *Teremtés helyett.* = Tiszatáj, 11/32–33. p.
18. ÁFRA János: *Valaki kopog az ajtóban.* = Irodalmi Szemle, 7–8/3. p.
19. ÁFRA János: *Visszbangzik hasából.* = Korunk, 11/3–5. p.
20. ÁGH István: *Gravitáció.* = Hitel, 12/4. p.
21. ÁGH István: *Ilyen csönd lesz.* = Kortárs, 11/3. p.
22. ÁGH István: *Krumpliszdedők.* = Hitel, 12/6. p.
23. ÁGH István: *Körbázkert.* = Hitel, 12/4–5. p.
24. ÁGH István: *Lepkék levendulával.* = Kortárs, 11/3. p.
25. ÁGH István: *Miért jöttünk el Máriaremetéről?* = Kortárs, 11/5. p.
26. ÁGH István: *Mindig egy kisgyermek.* = Kortárs, 11/4. p.
27. ÁGH István: *Nagyított kép.* = Kortárs, 11/4–5. p.
28. ÁGH István: *Napba néző.* = Kortárs, 11/6. p.
29. ÁGH István: *Patak partján.* = Kortárs, 11/3. p.
30. ÁGH István: *Történelem.* = Hitel, 12/3. p.
31. ÁGH István: *Valami sejtés.* = Hitel, 12/5. p.
32. AJLIK Csenge: *Árnyékkal előre.* = Irodalmi Jelen, 11/68. p.
33. AJLIK Csenge: *Játszadózó nap.* = Irodalmi Jelen, 11/67–68. p.
34. AJLIK Csenge: *Létezésem ártatlan.* = Irodalmi Jelen, 11/66–67. p.
35. AJLIK Csenge: *Pontjaim és lila foltjaid.* = Irodalmi Jelen, 11/66. p.
36. AJLIK Csenge: *Szárított zsálya.* = Irodalmi Jelen, 11/68–69. p.
37. AJLIK Csenge: *Teámat csak korsódból.* = Irodalmi Jelen, 11/67. p.
38. AJLIK Csenge: *Vásárnap az Isten se.* = Irodalmi Jelen, 11/69. p.
39. AKNAY Tibor: *Elbagyavta.* = Búvópatak, 2/25. p.
40. AKNAY Tibor: *Valahol mindig.* = Búvópatak, 6/15. p.
41. ANDÓ István: *Szárszón, most.* = Ezredvég, 1/49. p.
42. ANDRÁS László: *Dénes bácsi 60.* = Pannon Tükör, 6/63. p.
43. ANDRÁS Sándor: *Két rövid.* = Korunk, 9/99. p.
44. ANDRÁS Sándor: *Szédület.* = Korunk, 9/99. p.
45. ANTAL Balázs: *Rémálmogolya.* = Forrás, 11/71–73. p.
46. ARANYI László: *Circle.* = Kortárs, 11/22. p.
47. ARANYI László: *Újjászületés.* = Kortárs, 11/22. p.
48. BAÁN Tibor: *Termés.* = Búvópatak, 6/14. p.
49. BABICZKY Tibor: *Egy fiúról.* = Bárka, 4/38. p.
50. BABICZKY Tibor: *A görög.* = Bárka, 4/38–39. p.
51. BABICZKY Tibor: *A kiválasztott.* = Élet és Irodalom, december 22. 30. p.
52. BABICZKY Tibor: *Az öltözködésről.* = Bárka, 4/38. p.
53. BABICZKY Tibor: *[Töredék].* = Bárka, 4/39. p.
54. BAJTALA Ferenc: *Kormadalba.* = Irodalmi Szemle, 7–8/27–28. p.
55. BAJTALA Ferenc: *Kröszöndök.* = Irodalmi Szemle, 7–8/26. p.
56. BAJTALA Ferenc: *Kruzenedenk.* = Irodalmi Szemle, 7–8/25. p.
57. BAJTALA Ferenc: *Ribuzon 1.* = Irodalmi Szemle, 7–8/25. p.
58. BAKA Györgyi: *Akár a szív.* = Életünk, 11–12/60. p.
59. BAKA Györgyi: *Egem mélyén.* = Búvópatak, 12/19. p.
60. BAKA Györgyi: *Egyesítő fehérség.* = Életünk, 11–12/61. p.

61. BAKA Györgyi: *Lélegzet-tiszta szavaid.* = Búvópatak, 12/17. p.
62. BAKA Györgyi: *Mélységek és távolatok.* = Életünk, 11–12/61. p.
63. BAKA Györgyi: *Szétterő időmben.* = Életünk, 11–12/62. p.
64. BALAJTHY Ferenc: *A Duna.* = Búvópatak, 8/8. p.
65. BALAJTHY Ferenc: *Értünk, nekünk.* = Búvópatak, 6/30. p.
66. BALAJTHY Ferenc: *Hegyet hágek...* = Búvópatak, 9/25. p.
67. BALAJTHY Ferenc: *Karácsonyi gyónás.* = Búvópatak, 12/14. p.
68. BALAJTHY Ferenc: *Mindentől és mindenkitől.* = Búvópatak, 3/22. p.
69. BALAJTHY Ferenc: *Szent forradalom 1956.* = Búvópatak, 10/19. p.
70. BALAJTHY Ferenc: *Villon, a cimborám.* = Búvópatak, 7/3. p.
71. BÁNKI Éva: *Confiteor.* = Bárka, 4/8–9. p.
72. BÁNKI Éva: *Magyar követek Wormsban.* (részlet). A fogadás monológja. = Credo, 2/54. p.
73. BÁNKI Éva: *Nagymosás.* = Bárka, 4/8. p.
74. BÁNKI Éva: *Templom.* = Bárka, 4/8. p.
75. BARASITS Zsuzsanna: *Vessző.* = Pannon Tükör, 6/69. p.
76. BÁRDOS-BÓDI László: *Haikuk.* = Búvópatak, 4/16. p.
77. BÉK Timúr: *Kilincsek.* = Bárka, 5/6. p.
78. BÉK Timúr: *Mérga.* = Bárka, 5/7. p.
79. BÉK Timúr: *A nemlét alakváltozatai.* = Bárka, 5/6. p.
80. BERÉNYI Klára: *Három kislány.* = Bárka, 4/41–42. p.
81. BERÉNYI Klára: *Négy limerick anyukámnak.* = Bárka, 4/41. p.
82. BÉRI Géza: *Babilon.* = Magyar Napló, 11/17. p.
83. BÉRI Géza: *Etüd.* = Búvópatak, 5/29. p.
84. BÉRI Géza: *Gilgames katonája.* = Búvópatak, 10/10. p.
85. BÉRI Géza: *Isten.* = Magyar Napló, 11/17. p.
86. BÉRI Géza: *Kifulladásig.* = Búvópatak, 5/29. p.
87. BÉRI Géza: *A szó.* = Búvópatak, 5/29. p.
88. BESZÉDES István: *[Őnarckép].* = Hitel, 12/43–44. p.
89. BETHLENFALVY Gergely: *a csésze.* = Apokrif, 4/18. p.
90. BETHLENFALVY Gergely: *a tasak.* = Apokrif, 4/19. p.
91. BÍRÓ József: *Egyszerűen.* = Irodalmi Szemle, 7–8/131. p.
92. BÍRÓ József: *India messze van.* = Irodalmi Szemle, 7–8/129. p.
93. BÍRÓ József: *Örökségfény.* = Irodalmi Szemle, 7–8/132. p.
94. BÍRÓ József: *Rögvalóság.* = Irodalmi Szemle, 11–8/120. p.
95. BÍRÓ József: *Szól a jazz.* = Irodalmi Szemle, 7–8/128. p.
96. BÍRÓ József: *Teljes univerzum.* = Irodalmi Szemle, 7–8/131. p.
97. BÍRÓ József: *Titkok titka.* = Irodalmi Szemle, 7–8/130. p.
98. BÍRÓ József: *Végig – barátság.* = Irodalmi Szemle, 7–8/120. p.
99. BÍRÓ József: *Visszatekintvén.* = Irodalmi Szemle, 7–8/129. p.
100. BIRTALAN Andrea: *Édenkert.* = Bárka, 4/18–19. p.
101. BIRTALAN Andrea: *Labirintus.* = Bárka, 4/17. p.
102. BIRTALAN Andrea: *Látbatatlan láb.* = Bárka, 4/17–18. p.
103. BOBORY Zoltán: *Földi balandó üzenete a révésznek.* = Életünk, 11–12/2–4. p.
104. BOBORY Zoltán: *Ha...* = Búvópatak, 2/29. p.
105. BOBORY Zoltán: *Hajnali párbeszéd.* = Búvópatak, 6/11. p.
106. BOBORY Zoltán: *A bolt lelkek üzenete a la-dikból.* = Életünk, 11–12/4–5. p.
107. BOBORY Zoltán: *Kharón úr kérem.* = Életünk, 11–12/1. p.
108. BOBORY Zoltán: *Kharón válasza.* = Életünk, 11–12/1–2. p.
109. BOBORY Zoltán: *A mi földünk.* = Búvópatak, 3/3. p.
110. BORSODI L. László: *Magister et Discipuli.* = Kortárs, 11/43–44. p.
111. BOTH Balázs: *Haláltánc-boleró.* = Magyar Napló, 11/4. p.
112. BOZÓK Ferenc: *Anakreóni bordal a sörről.* = Ezredvég, 1/128. p.
113. BOZÓK Ferenc: *Anakreóni bordal a viszkiről.* = Ezredvég, 1/128. p.
114. BOZÓK Ferenc: *Gerle.* = Búvópatak, 3/14. p.
115. BOZÓK Ferenc: *Kassák – limerick.* = Ezredvég, 1/128. p.
116. BOZÓK Ferenc: *Rimbaud – limerick.* = Ezredvég, 1/128. p.
117. BOZÓK Ferenc: *Szonett a békáról.* = Búvópatak, 10/29. p.
118. BOZÓK Ferenc: *Szonett a vízről.* = Búvópatak, 9/3. p.
119. BOZÓK Ferenc: *Temetőben.* = Búvópatak, 2/29. p.

120. BOZSIK Péter: *Idill, hallottak alapján.* = Élet és Irodalom, december 22. 33. p.
121. BÖRÖNDI Lajos: *epilógus.* = Hítel, 12/78. p.
122. BÖRÖNDI Lajos: *Fényképarabka.* = Hítel, 12/77–78. p.
123. BÖRÖNDI Lajos: *Nyár volt.* = Hítel, 12/77. p.
124. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Alma egy lengő ágon.* = Irodalmi Jelen, 11/3. p.
125. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Égi látomás.* = Irodalmi Jelen, 12/3–4. p.
126. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *El nem küldött levél Pilinszky Jánosnak.* = Irodalmi Jelen, 11/106–107. p.
127. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Orpheuszi álom karácsony éjjelén.* = Irodalmi Jelen, 12/3. p.
128. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A pont.* = Irodalmi Jelen, 12/5. p.
129. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Szünet.* = Irodalmi Jelen, 12/4. p.
130. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Ünnepi zsolozsma.* = Irodalmi Jelen, 12/5. p.
131. BÚTH Emília: *Pont nélkül.* = Liget, 12/116–117. p.
132. BUZOGÁNY Árpád, P.: *Délelőttök súlya.* = Búvópatak, 1/22. p.
133. BUZOGÁNY Árpád, P.: *Éjfél után.* = Búvópatak, 1/22. p.
134. BUZOGÁNY Árpád, P.: *Őszi délutánokról.* = Búvópatak, 1/22. p.
135. BÜKI Attila: *Emlékvrs.* Kapuváron Káldi Jánossal. = Életünk, 11–12/41. p.
136. CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley a barlangban.* = Mozgó Világ, 12/57. p.
137. CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley eloszlat egy félreértést.* = Mozgó Világ, 12/56. p.
138. CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley felkel az íróasztalától.* = Mozgó Világ, 12/57. p.
139. CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley festője.* = Mozgó Világ, 12/56. p.
140. CZIGÁNY Ildikó: *Eper és orgona.* = Búvópatak, 7/29. p.
141. CZILCZER Olga: *Földi a kép.* = Liget, 11/96–97. p.
142. CZILCZER Olga: *Minden emlékezet.* = Magyar Napló, 11/40. p.
143. CZILLI Aranka: *Adventi kalendárium.* = Irodalmi Jelen, 12/74–79. p.
144. CZILLI Aranka: *Antigeometria.* = Várad, 10/22. p.
145. CZILLI Aranka: *Demencia.* = Várad, 10/22. p.
146. CZILLI Aranka: *Esőben.* = Várad, 10/23. p.
147. CZILLI Aranka: *Hajnali séta két időstokban.* = Várad, 10/23. p.
148. CZILLI Aranka: *Testamentum.* = Várad, 10/22. p.
149. CZIPOTT György: *Azonosan.* = Búvópatak, 3/10. p.
150. CZIPOTT György: *Ecce homo?* = Búvópatak, 3/10. p.
151. CZIPOTT György: *Elhazudhatatlan.* = Búvópatak, 7/10. p.
152. CZIPOTT György: *Impromptu.* = Búvópatak, 7/10. p.
153. [CZUCZ ENIKŐ]: *A második ház.* = Tiszatáj, 12/46–47. p.
154. [CZUCZ ENIKŐ]: *A teljes kör.* = Tiszatáj, 12/45–46. p.
155. [CZUCZ ENIKŐ]: *Út.* = Tiszatáj, 12/46. p.
156. CSERNÁK Árpád: *Ébredés.* = Búvópatak, 6/28. p.
157. CSIKI Melinda: *Fegyenc(ek).* = Búvópatak, 6/3. p.
158. CSIKI Melinda: *Gyermekbit.* = Búvópatak, 6/3. p.
159. CSIKI Melinda: *Menetrend.* = Búvópatak, 1/11. p.
160. CSIKI Melinda: *Messze.* = Búvópatak, 6/3. p.
161. CSIKI Melinda: *Mint aki él.* = Búvópatak, 6/3. p.
162. CSIKI Melinda: *Súlytalan.* = Búvópatak, 11/18. p.
163. CSIKI Melinda: *Szemet nyitva.* = Búvópatak, 1/11. p.
164. CSILLAG Tamás: *Ez az évszak se fog.* = Magyar Napló, 11/28. p.
165. CSILLAG Tamás: *Minden.* = Magyar Napló, 11/28. p.
166. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Prófécidiák.* = Irodalmi Szemle, 9/3–5. p.
167. CSONGOR Andrea: *Dedikálás.* = Liget, 11/98–99. p.
168. CSONGOR Andrea: *Az én napom.* = Liget, 12/106–107. p.
169. CSONTOS Márta: *Adventus Domini.* = Búvópatak, 12/16. p.
170. CSONTOS Márta: *Bepillantás Platon barlangjába.* = Búvópatak, 7/19. p.
171. CSONTOS Márta: *Decemberi képeslap.* = Ezredvég, 1/35. p.
172. CSONTOS Márta: *Égi játéktér.* = Búvópatak, 2/7. p.
173. CSONTOS Márta: *Délutáni szertartás.* = Búvópatak, 5/24. p.
174. CSONTOS Márta: *Expedíció egy romkocsmában.* = Búvópatak, 11/27. p.

175. CSONTOS Márta: *Jaj a szónak...* = Búvópatak, 9/15. p.
176. CSONTOS Márta: *Kerti elégia.* = Búvópatak, 6/12. p.
177. CSONTOS Márta: *Márciusi újrakezdés.* = Búvópatak, 3/29. p.
178. CSONTOS Márta: *Mi legyen...?* = Búvópatak, 8/13. p.
179. CSONTOS Márta: *Egy próbababa monológja.* = Búvópatak, 6/13. p.
180. CSONTOS Márta: *Salto mortale.* = Búvópatak, 2/7. p.
181. CSONTOS Márta: *Ünnep előtti meditáció.* = Búvópatak, 12/29. p.
182. CSONTOS Márta: *Virágmagok.* = Búvópatak, 4/3. p.
183. CSUDAY Csaba: *Az Ellis.* = Életünk, 9/8. p.
184. CSUDAY Csaba: *Ha mégis.* = Életünk, 9/9. p.
185. CSUDAY Csaba: *Holdtölte.* = Életünk, 9/9. p.
186. CSUDAY Csaba: *A partokon romok.* = Életünk, 9/7. p.
187. CSUDAY Csaba: *Színházban, kidőlt diófa* = Életünk, 9/7–8. p.
188. DARVASI László: *A legvidámabb főút.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
189. DARVASI László: *Ráébredés egy temetőben.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
190. DARVASI László: *Te csak borgássz vidáman.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
191. DARVASI László: *Vidám fogság.* [1]. = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
192. DARVASI László: *Vidám fogság.* [2]. = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
193. DARVASI László: *Vidám gyerekek kérdései.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
194. DARVASI László: *Vidám látásmód.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
195. DARVASI László: *Vidám megkülönböztetés.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
196. DARVASI László: *Vidám tanulmányok.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
197. DARVASI László: *Vidáman égetem el.* = Élet és Irodalom, november 19. 17. p.
198. DEÁK Mór: *Fekete hűk.* = Élet és Irodalom, november 26. 14. p.
199. DEBRECZENY György: *falevelek.* = Búvópatak, 4/7. p.
200. DEBRECZENY György: *félreolvasások.* = Búvópatak, 1/31. p.
201. DEBRECZENY György: *inkább mégis visszacsukom.* = Életünk, 9/46–47. p.
202. DEBRECZENY György: *irodalmi felolvasások.* = Életünk, 9/43–45. p.
203. DEBRECZENY György: *kavicsot dobtam lassú ütemben.* = Életünk, 9/46. p.
204. DEBRECZENY György: *kósza napjaimon röhögök.* = Életünk, 9/46. p.
205. DEBRECZENY György: *ma alig bírok magammal.* = Életünk, 9/48. p.
206. DEBRECZENY György: *minek a megnevezés?* = Búvópatak, 7/7. p.
207. DEBRECZENY György: *nem lakik itt a város felett.* = Életünk, 9/49. p.
208. DEBRECZENY György: *Thomas Bernhard nyomán.* = Pannon Tükör, 5/31–32. p.
209. DEBRECZENY György: *az úgy kezdődött.* = Búvópatak, 1/31. p.
210. DEBRECZENY György: *visszacukom.* = Életünk, 9/47. p.
211. DEVECSERY László: *Adventi kalendárium.* = Búvópatak, 12/3–4. p.
212. DEVECSERY László: *Álom a színekről a titkok kapujában.* = Búvópatak, 11/12. p.
213. DEVECSERY László: *Fénygyűrűk.* = Búvópatak, 2/12. p.
214. DEVECSERY László: *Fojtó nyugalom.* = Búvópatak, 8/8. p.
215. DEVECSERY László: *Hűséggel megvert, hűséggel áldott.* = Búvópatak, 4/7. p.
216. DEVECSERY László: *Karácsonyi könyörgés.* = Búvópatak, 12/29. p.
217. DEVECSERY László: *Kör-vonal-zár-lat.* = Búvópatak, 1/11. p.
218. DEVECSERY László: *Kösziget.* = Búvópatak, 1/18. p.
219. DEVECSERY László: *La Piéta di Michelangelo.* = Búvópatak, 4/7. p.
220. DEVECSERY László: *Mi asszonyunk.* = Búvópatak, 3/11. p.
221. DEVECSERY László: *Rózsa-csendek.* = Búvópatak, 8/8. p.
222. ERDŐS Virág: *Adventi élménynaptár biciklis futórok számára.* = Élet és Irodalom, december 3. 17. p.
223. ERDŐS Virág: *Következő feladataid.* = Élet és Irodalom, december 3. 17. p.
224. FALUSI Márton: *Dal, ellendal.* = Bárka, 5/8–10. p.
225. FALUSI Márton: *Kikényszerített álom.* = Pannon Tükör, 6/44–46. p.
226. FARKAS Arnold Levente: *A látomás.* = Pannon Tükör, 5/25–26. p.
227. FARKAS Arnold Levente: *A valóság.* = Irodalmi Szemle, 9/7–8. p.
228. FARKAS Arnold Levente: *változat.* = Kortárs, 11/41–42. p.
229. FARKAS Gábor: *A végén még.* = Búvópatak, 12/10. p.

230. FÁTYOL Zoltán: *batodik monológ.* = Hítel, 11/22–23. p.
231. FÁTYOL Zoltán: *nyolcadik monológ.* = Hítel, 11/24–25. p.
232. FECSKE Csaba: *Anyegin elkallódott levele.* = Búvópatak, 12/10. p.
233. FECSKE Csaba: *Éjszakai vers.* = Irodalmi Jelen, 11/9–10. p.
234. FECSKE Csaba: *Keresd a kulcsot.* = Búvópatak, 9/15. p.
235. FECSKE Csaba: *Keresd a kulcsot.* = Korunk, 11/71. p.
236. FECSKE Csaba: *Kerti party.* = Korunk, 11/72. p.
237. FECSKE Csaba: *Mintha fájna.* = Irodalmi Jelen, 11/8. p.
238. FECSKE Csaba: *Nauszikáa álma.* = Irodalmi Jelen, 11/9. p.
239. FECSKE Csaba: *Nem tudom.* = Irodalmi Jelen, 11/10. p.
240. FECSKE Csaba: *Őszi kopogások.* = Irodalmi Jelen, 11/8–9. p.
241. FECSKE Csaba: *Pünkösdi rózsza.* = Irodalmi Jelen, 11/11. p.
242. FECSKE Csaba: *Vasárnap délután.* = Búvópatak, 9/11. p.
243. FECSKE Csaba: *Vasárnap délután.* = Korunk, 11/71. p.
244. FECSKE Csaba: *Vers.* = Irodalmi Jelen, 11/11. p.
245. FEHÉR Enikő: *búgom eltáncolja nekem a világot négy nap alatt.* = Tiszatáj, 11/34. p.
246. FEHÉR Enikő: *Teker.* = Tiszatáj, 11/35–36. p.
247. FEHÉR Imola – SIMONFY József: *agresszív zajok.* = Korunk, 10/41. p.
248. FEHÉR Imola – SIMONFY József: *altató.* = Korunk, 10/41. p.
249. FEHÉR Imola – SIMONFY József: *korai sírató.* = Korunk, 10/41. p.
250. FEHÉR Imola – SIMONFY József: *pörög a lelkem.* = Korunk, 10/41. p.
251. FEHÉR Renátó: *Er-dő-ső-tét.* = Alföld, 11/19–20. p.
252. FEKETE Richárd: *Búcsú madárcsonttal.* = Pannon Tükör, 6/20–21. p.
253. FEKETE Richárd: *A legegyszerűbb válasz.* = Pannon Tükör, 6/20. p.
254. FEKETE Richárd: *Megbocsátásról és nyugalomról.* = Pannon Tükör, 6/21–22. p.
255. FEKETE Vince: *(Plexi).* Halálgyakorlatok ciklus. = Kortárs, 12/4. p.
256. FEKETE Vince: *(Tüldal).* Halálgyakorlatok ciklus. = Kortárs, 12/5–6. p.
257. FEKETE Vince: *(Videochat).* Halálgyakorlatok ciklus. = Kortárs, 12/4–5. p.
258. FEKETE Vince: *(A világ legszebb éjszakája).* Halálgyakorlatok ciklus. = Kortárs, 12/3. p.
259. FELLINGER Károly: *Ketten.* = Irodalmi Szemle, 7–8/107. p.
260. FENYVESI Félix Lajos: *Senkiföldjén.* = Vigilia, 12/997–998. p.
261. FÖLDVÁRI József: *Csúcskemping.* = Ezredvég, 1/19–20. p.
262. FÖLDVÁRI József: *Ha ezeket Petri...* = Ezredvég, 1/19. p.
263. FÜREDI Ferenc: *Fekete lyuk.* = Ezredvég, 1/13. p.
264. FÜREDI Ferenc: *Idegenül.* = Ezredvég, 1/13. p.
265. GÁBOR Andor: *Esik a hó.* = Ezredvég, 1/133–135. p.
266. GÁBOR Andor: *Kályha mellett.* = Ezredvég, 1/131–132. p.
267. GÁBOR Andor: *Miért.* (részlet). = Ezredvég, 1/135. p.
268. GÁBOR Andor: *A villamos.* = Ezredvég, 1/108–109. p.
269. GÁL János: *Kísérletezés.* = Bárka, 5/38–39. p.
270. GÁL János: *Költő Imre újabb szenvedései.* = Bárka, 5/39–40. p.
271. GÁL Sándor: *Távolodók.* = Búvópatak, 11/15. p.
272. GALÁNTAI Zoltán: *Arról álmodom.* = Jelenkor, 11/1198. p.
273. GALÁNTAI Zoltán: *Coda (haikuk).* = Jelenkor, 11/1199. p.
274. GALÁNTAI Zoltán: *Ebéd.* = Jelenkor, 11/1198. p.
275. GALÁNTAI Zoltán: *A filozófusok.* = Jelenkor, 11/1198–1199. p.
276. GALÁNTAI Zoltán: *A kertben.* = Jelenkor, 11/1197. p.
277. GALÁNTAI Zoltán: *Ősz.* = Jelenkor, 11/1197. p.
278. GALDA Gábor Attila: *Idén nem lesz hóesés.* = Irodalmi Szemle, 10/41. p.
279. GÉCZI János: *Egymásból fér és egybeforr.* = Élet és Irodalom, november 26. 17. p.
280. GÉCZI János: *Kisáriák női hangra.* = Pannon Tükör, 6/52–54. p.
281. GÉCZI János: *Lót.* = Alföld, 11/36–37. p.
282. GÉCZI János: *Lót felesége.* = Alföld, 11/34–36. p.
283. GÉCZI János: *Napkelte.* = Élet és Irodalom, november 26. 17. p.

284. GÉCZI János: *Palimpszeszt.* = Alföld, 11/37. p.
285. GÉCZI János: *Szent dolgok.* = Élet és Irodalom, november 26. 17. p.
286. GÉCZI János: *Új változat, tollseprővel.* = Élet és Irodalom, november 26. 17. p.
287. G[ÉHER]. István László: *Andiamanitra és az ember.* = Alföld, 11/20–21. p.
288. G[ÉHER]. István László: *Gyámoltalanok.* = Kortárs, 12/7. p.
289. G[ÉHER]. István László: *Lecsúszott glória.* = Pannon Tükör, 5/39. p.
290. G[ÉHER]. István László: *Muszo Koroni Kundje.* = Kortárs, 12/8. p.
291. G[ÉHER]. István László: *A Nommák.* = Kortárs, 12/9. p.
292. G[ÉHER]. István László: *Pulugu.* (andamán ráolvasás). = Kortárs, 12/7–8. p.
293. G[ÉHER]. István László: *A színörvény.* = Pannon Tükör, 5/38. p.
294. GEREVICH András: *Hamubogyók a tóparton.* = Alföld, 11/28–29. p.
295. GEREVICH András: *Kilátás a Budai Parkerdőre.* = Élet és Irodalom, december 22. 33. p.
296. GERGELY Ágnes: *Hallucináció.* = Mozgó Világ, 11/30–31. p.
297. GÖMÖRI György: *Álom a feléledt tűzbányóról.* = Tiszatáj, 12/16. p.
298. GÖMÖRI György: *Nyáradat.* = Tiszatáj, 12/16. p.
299. GYÖRFFY Ákos: *(Indián bölcső).* = Kortárs, 11/21. p.
300. GYÖRFFY Ákos: *(Lele).* = Magyar Napló, 12/17. p.
301. GYÖRFFY Ákos: *(Oostendé, Snorlax).* = Kortárs, 11/21. p.
302. GYÖRI László: *Kereszt az erdőn.* = Hítel, 12/24. p.
303. GYÖRI László: *Két kislány.* = Hítel, 12/25–27. p.
304. GYÖRI László: *A lecke.* = Hítel, 12/24. p.
305. GYÖRI László: *Úzve, kétségbe esve.* = Hítel, 12/22–23. p.
306. HAJTMAN Kornél: *bárki.* = Pannon Tükör, 6/59–60. p.
307. HAJTMAN Kornél: *előadás 2.* = Pannon Tükör, 6/59. p.
308. HAJTMAN Kornél: *vírus.* = Pannon Tükör, 6/60. p.
309. HALMAI Tamás: *Évek jegén.* = Korunk, 11/35. p.
310. HALMAI Tamás: *Olyan város.* = Korunk, 11/36. p.
311. HALMAI Tamás: *A vad elpihen.* = Korunk, 11/35. p.
312. HANDI Péter: *Várandóság.* = Liget, 11/79–80. p.
313. HANDI Péter: *Vízbiány.* = Liget, 12/12–13. p.
314. HARKAI Lilla: *levégő.* = Pannon Tükör, 6/50. p.
315. HARKAI Lilla: *rítus.* = Pannon Tükör, 6/50. p.
316. HARKAI Lilla: *téridő.* = Pannon Tükör, 6/51. p.
317. HARTAY Csaba: *Akkor vége is lesz.* = Bárka, 4/36. p.
318. HARTAY Csaba: *Apáink tükörképe.* = Tiszatáj, 11/20. p.
319. HARTAY Csaba: *Elkezdetlen év.* = Tiszatáj, 11/19. p.
320. HARTAY Csaba: *Fafésűs erdő.* = Tiszatáj, 11/18. p.
321. HARTAY Csaba: *Ötödik égtáj.* = Bárka, 4/36–37. p.
322. HEGEDŰS Gyöngyi: *a csillogásért.* = Forrás, 12/13–14. p.
323. HORVÁTH Florencia: *Hátra egyet.* = Apokrif, 4/32. p.
324. HORVÁTH Florencia: *Legalább június lenne.* = Apokrif, 4/31. p.
325. HORVÁTH Imre Olivér: *Háziasodás.* = Tiszatáj, 12/48–49. p.
326. ISTENES Tibor: *Magyar fákon.* = Búvópatak, 7/28. p.
327. Izsó Zita: *Kiüzetés.* = Apokrif, 4/33. p.
328. Izsó Zita: *Szupermarket.* = Apokrif, 4/34. p.
329. Izsó Zita: *Tisztasági festés.* = Apokrif, 4/35. p.
330. JENEI Gyula: *Légszomj 3.* (Jegyzetversek járvány idején). = Élet és Irodalom, november 5. 17. p.
331. JENEI Gyula: *Szabadulószoza.* [Jegyzetvers]. = Pannon Tükör, 6/31–32. p.
332. JÓNA Dávid: *Csontgombok.* = Búvópatak, 2/25. p.
333. JÓNA Dávid: *A Dunánál.* = Ezredvég, 1/80. p.
334. JÓNA Dávid: *Elmebete nének a fellegek.* = Ezredvég, 1/78. p.
335. JÓNA Dávid: *A bit.* = Confessio, 3/68. p.
336. JÓNA Dávid: *Kegyelemdőfés.* = Ezredvég, 1/79. p.
337. JÓNA Dávid: *Négy évszak.* A nyár. = Búvópatak, 9/27. p.
338. JÓNA Dávid: *Régen el akartam mondani.* = Ezredvég, 1/79–80. p.

339. JUHÁSZ Róbert: *Formalin.* = Pannon Tükör, 6/26. p.
340. JUHÁSZ Róbert: *Közepesen átsütve.* = Pannon Tükör, 6/25. p.
341. JUHÁSZ Róbert: *Lefolyó.* = Pannon Tükör, 6/27. p.
342. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Árok.* = Búvópatak, 4/11. p.
343. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Kutyabit.* = Búvópatak, 1/31. p.
344. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Terv.* = Búvópatak, 4/18. p.
345. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Without.* = Búvópatak, 6/9. p.
346. KAISER László: *Az összes ajtómat kitárom.* = Búvópatak, 12/18. p.
347. KAKUKK Móni: *Kelbimbó-vers.* = Bárka, 5/69–70. p.
348. KAKUKK Móni: *Rubina festménye.* = Bárka, 5/70. p.
349. KAKUKK Móni: *Ugye, tudod?* = Bárka, 5/71. p.
350. KALÁSZ Márton: *Temető.* = Magyar Napló, 11/25. p.
351. KALÁSZ Márton: *Út.* = Magyar Napló, 11/25. p.
352. KÁLLAI Katalin: *Elkoszlott tartalmak.* = Liget, 11/60–61. p.
353. KAMARÁS Klára: *Január* = Ezredvég, 1/28. p.
354. KÁNTOR Zsolt: *Empíriokritizmus. A tiszta ész melankóliája.* = Irodalmi Szemle, 10/49. p.
355. KÁNTOR Zsolt: *Hétaklitosz és Empedoklész sétál.* Pábeszéd lantra, cintányérra. = Irodalmi Szemle, 10/46. p.
356. KÁNTOR Zsolt: *A mámor szeplőtelen szabadsága.* Vers a hierarchikus-integratív befogadásról. = Irodalmi Szemle, 10/48. p.
357. KÁNTOR Zsolt: *A szekvencia megakasztása.* Kagylóhély és iránytű-gally. = Irodalmi Szemle, 10/47. p.
358. KAPECZ Zsuzsa: *Lány a tükörben.* = Élet és Irodalom, november 12. 17. p.
359. KAPECZ Zsuzsa: *Szeptemberi időjárás.* = Élet és Irodalom, november 12. 17. p.
360. KARÁCSONY Zsolt: *Budapest. La gare.* = Tiszatáj, 12/3. p.
361. KARÁCSONY Zsolt: *Megint a Földön.* = Tiszatáj, 12/4. p.
362. KARAFIÁTH Orsolya: *Folyton.* = Élet és Irodalom, december 22. 38. p.
363. KARAKÓ Ádám: *Ahol van már az a méret.* = Kortárs, 11/23. p.
364. KÁROLY Dorina: *21 gramm.* = Bárka, 5/15–16. p.
365. KÁROLY Dorina: *Éjjeli 2 perces.* = Bárka, 5/16. p.
366. KÁROLY Dorina: *Rend.* = Bárka, 5/16–17. p.
367. KÁRPÁTI Kamil: *Nagyanyó rég nem látott unokái.* = Búvópatak, 5/3. p.
368. KÁRPÁTI Kamil: *Vörösmartyval.* = Búvópatak, 5/3. p.
369. KASSAI Franciska: *Búcsú Siker-úrtól.* = Ezredvég, 1/46. p.
370. KASSAI Franciska: *Látomások.* = Ezredvég, 1/45. p.
371. KEMÉNY István: *Falunap.* = Apokrif, 4/42–43. p.
372. KEMÉNY István: *Gyerekkora.* = Apokrif, 4/44. p.
373. KEMÉNY István: *Interjúk.* = Apokrif, 4/43. p.
374. KEMESEI István: *Kis magyar történelem.* = Hítel, 12/9–12. p.
375. KEMESEI István: *Van Gogh parasztcipője.* = Hítel, 12/13. p.
376. KERÉK Imre: *Búcsú Ilonkától.* = Búvópatak, 3/27. p.
377. KERÉK Imre: *Dante találkozása Beatricével.* = Búvópatak, 1/3. p.
378. KERÉK Imre: *A közelítő tél.* = Búvópatak, 1/3. p.
379. KERÉK Imre: *Michelangelo.* = Búvópatak, 6/29. p.
380. KERÉK Imre: *Öreg király.* = Búvópatak, 4/19. p.
381. KERÉK Imre: *Őszi elégia.* = Búvópatak, 10/23. p.
382. KERÉK Imre: *Somogyi tájkép, ősszel.* = Búvópatak, 10/29. p.
383. KERÉK Imre: *Szavak terelője.* = Búvópatak, 7/29. p.
384. KERÉK Imre: *Vadlúd-ének.* = Búvópatak, 10/23. p.
385. KERÉK Imre: *Virágillat.* = Búvópatak, 1/3. p.
386. Kiss Judit Ágnes: *Levél a régibeiz.* = Mozgó Világ, 12/58–59. p.
387. Kiss Judit Ágnes: *Limerickek.* a hölgyek az urak. +1. = Bárka, 5/33–34. p.
388. Kiss Judit Ágnes: *Sánta prologus.* = Bárka, 5/32. p.
389. Kiss Judit Ágnes: *A szerelmes.* = Mozgó Világ, 12/59–60. p.
390. Kiss Judit Ágnes: *A vén fegyverkovácsné előadást tart az örök ifjúságról.* = Bárka, 5/32–33. p.

391. KISS OTTÓ: *Autó.* = Bárka, 5/41. p.
392. KISS OTTÓ: *Balaton.* = Bárka, 5/41. p.
393. KISS OTTÓ: *Cápa.* = Bárka, 5/41–42. p.
394. KISS OTTÓ: *Cseng.* = Bárka, 5/42. p.
395. KISS OTTÓ: *Emese.* = Bárka, 5/42. p.
396. KISS OTTÓ: *Foci.* = Bárka, 5/43. p.
397. KISS OTTÓ: *Gáz.* = Bárka, 5/43. p.
398. KISS OTTÓ: *Hó.* = Bárka, 5/43–44. p.
399. KISS OTTÓ: *Íj.* = Bárka, 5/44. p.
400. KISS OTTÓ: *Jurta.* = Bárka, 5/44. p.
401. KISS OTTÓ: *Pipiskedik.* = Bárka, 5/44–45. p.
402. KISS OTTÓ: *Telefön.* = Bárka, 5/45. p.
403. KISS OTTÓ: *Vonatos dal.* = Alföld, 12/28–32. p.
404. KISS OTTÓ: *Zabál.* = Bárka, 5/45. p.
405. KÓBOR ADRIANA: *Aranacsacsar.* = Tiszatáj, 12/50–51. p.
406. KOPRIVA NIKOLETT: *Az angyalok.* = Bárka, 4/27. p.
407. KOPRIVA NIKOLETT: *Átnevezett utcák.* = Bárka, 4/27–28. p.
408. KOPRIVA NIKOLETT: *Fagyponc.* = Búvópatak, 11/23. p.
409. KOPRIVA NIKOLETT: *A harmat időnként.* = Búvópatak, 11/23. p.
410. KÓSA ESZTER: *Aludni végre.* = Alföld, 12/7. p.
411. KÓSA ESZTER: *Ássátok vissza a hóvirágokat.* = Pannon Tükör, 5/18. p.
412. KÓSA ESZTER: *Éhezés.* = Pannon Tükör, 5/18. p.
413. KÓSA ESZTER: *Egy idegen test változatai.* = Alföld, 12/6–7. p.
414. KÓSA ESZTER: *Szökési sebesség.* = Pannon Tükör, 5/18. p.
415. KOVÁCS SÁNDOR: *Szilvás gombóc.* = Tiszatáj, 12/15. p.
416. KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER: *Kisemmitett.* = Pannon Tükör, 5/33. p.
417. KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER: *Tányért törölgének húsvét vasárnap.* = Pannon Tükör, 5/33. p.
418. KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER: *Várják a feltámadást.* = Pannon Tükör, 5/33. p.
419. KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER: *Viselősen.* = Pannon Tükör, 5/33. p.
420. KRUSOVSKY DÉNES: *Életrajzi kísérletek / Újtának felén.* = Élet és Irodalom, december 22. 33. p.
421. KRUSOVSKY DÉNES: *Ragyogott a gödör.* = Jelenkor, 11/1190. p.
422. KRUSOVSKY DÉNES: *Rajzás.* = Jelenkor, 11/1190–1191. p.
423. KRUSOVSKY DÉNES: *Rovarölő.* = Jelenkor, 11/1191. p.
424. KRUSOVSKY DÉNES: *A szánta kollégiumi könyvtáros fia.* = Jelenkor, 11/1191. p.
425. KUKORELLY ENDRE: *Torony.* = Élet és Irodalom, december 22. 32. p.
426. KULIN BORBÁLA: „*Először esik el.*” = Jelenkor, 11/1193. p.
427. KULIN BORBÁLA: *Valamit a szeretetről.* = Jelenkor, 11/1193–1194. p.
428. KUPIHÁR REBEKA: *gazdag fiút is lehet.* = Jelenkor, 12/1386–1387. p.
429. KUPIHÁR REBEKA: *homlokpuszi.* = Jelenkor, 12/1387. p.
430. KUPIHÁR REBEKA: *mi leszél, ha nagy leszél.* = Jelenkor, 12/1386. p.
431. LACKFI JÁNOS: *A megfoghatatlan és a megfogható zsoldára.* = Credo, 1/54–55. p.
432. LACKFI JÁNOS: *A skótwhiskys rozmárhús zsoldára.* = Irodalmi Jelen, 12/58–61. p.
433. LACKFI JÁNOS: *Üvegbang.* = Élet és Irodalom, december 22. 28. p.
434. LACKNER LÁSZLÓ: *Futok utánad.* = Pannon Tükör, 6/75. p.
435. LAJTOS NÓRA: *Klaudiakornélia.* = Pannon Tükör, 6/28. p.
436. LAJTOS NÓRA: *Nagymesi.* = Pannon Tükör, 6/28–29. p.
437. LAJTOS NÓRA: *Tildababa.* = Pannon Tükör, 6/29. p.
438. LAPIS JÓZSEF: *A feltámadás elhagyatottsága.* = Pannon Tükör, 5/30. p.
439. LAPIS JÓZSEF: *A magvető kivár.* = Credo, 1/27. p.
440. LAPIS JÓZSEF: *A világ végezetéig.* = Credo, 1/28. p.
441. LÁSZLÓ LIZA: *Az Erőszakról.* = Forrás, 11/59–60. p.
442. LAUER PÉTER: *átfordul.* = Ezredvég, 1/39. p.
443. LAUER PÉTER: *elér valami.* = Ezredvég, 1/39. p.
444. LAUER PÉTER: *felelős.* = Ezredvég, 1/40. p.
445. LAUER PÉTER: *macskaország mindenkié.* = Ezredvég, 1/41. p.
446. LAUER PÉTER: *szabadság, te elért.* = Ezredvég, 1/40. p.
447. LÁZÁR BALÁZS: *Búcsú az idegenvezetőtől.* = Jelenkor, 12/1423. p.
448. LÉKA GÉZA: *Ki binne nekem.* = Magyar Napló, 12/37. p.
449. LÉKA GÉZA: *Ujjgyakorlat.* = Magyar Napló, 12/37. p.
450. LENCÉS KÁROLY: *Dimenzióváltás.* = Búvópatak, 6/7. p.
451. LENDVAI ZALÁN: *Eső.* = Liget, 11/94–95. p.
452. LENDVAI ZALÁN: *Zebrafilozófia.* = Liget, 12/10–11. p.

453. LEZSÁK Sándor: *Advent dramolett.* = Magyar Napló, 12/4–5. p.
454. LOCKER Dávid: *Beszédkényszer.* = Élet és Irodalom, december 10. 14. p.
455. LOCKER Dávid: *Elégia a félsíkerről.* = Élet és Irodalom, december 10. 14. p.
456. LŐRINCZ P. Gabriella: *Az árvák pásztora.* = Irodalmi Jelen, 12/53. p.
457. LŐRINCZ P. Gabriella: *Békesség.* = Irodalmi Jelen, 12/52. p.
458. LUKÁTS János: *Kertben.* = Búvópatak, 3/15. p.
459. LUKÁTS János: *Kútbanéző.* = Búvópatak, 10/25. p.
460. LUKÁTS János: *Platán.* = Búvópatak, 4/6. p.
461. LUKÁTS János: *Tavaszi.* = Búvópatak, 3/15. p.
462. LUKÁTS János: *Testvérek.* = Búvópatak, 8/3. p.
463. MAJOR Petra: *Nyárutó.* = Bárka, 5/21. p.
464. MAJOR Petra: *Őszi fényben.* = Bárka, 5/21. p.
465. MAJOR Petra: *Séta közben.* = Bárka, 5/21. p.
466. MAKÁRY Sebestyén: *Danusz.* = Apokrif, 4/12–13. p.
467. MARKÓ Béla: *Csak ami érthetetlen.* = Tiszatáj, 11/15. p.
468. MARKÓ Béla: *De senectute.* = Tiszatáj, 11/16. p.
469. MARKÓ Béla: *Hivvallás.* = Bárka, 5/4–5. p.
470. MARKÓ Béla: *Azt bíttem, mindenbató.* = Bárka, 5/5. p.
471. MARKÓ Béla: *Jákob lajtorjája.* = Tiszatáj, 11/17. p.
472. MARKÓ Béla: *Tanulság.* = Élet és Irodalom, december 22. 36. p.
473. MARKÓ Béla: *Utolsó szonett az Égei-tengerről.* = Bárka, 5/3–4. p.
474. MARNO János: *Félhomály a vaksóttétben.* = Alföld, 11/3–5. p.
475. MARNO János: *Hazaférés.* = Élet és Irodalom, december 22. 41. p.
476. MARNO János: *Hiába.* = Alföld, 11/3. p.
477. MARTON Ágnes: *Captain Fly átveszi az uralmat.* = Alföld, 12/20. p.
478. MARTON Ágnes: *Jó így, a semmivel vértel.* = Alföld, 12/18–19. p.
479. MARTON Ágnes: *Verőfény.* = Alföld, 12/19. p.
480. MÁRTON Károly: *Bolondok.* = Várad, 10/21. p.
481. MÁRTON Károly: *Bűvös kocka.* = Várad, 10/21. p.
482. MÁRTON Károly: *Ébredés.* = Várad, 10/21. p.
483. MÁRTON Károly: *Jelek az arcomon.* = Várad, 10/21. p.
484. MÁRTON Károly: *Kábelkocsmá bezárt.* = Várad, 10/21. p.
485. MÁRTON Károly: *Karácsonyeste.* = Várad, 10/21. p.
486. MÁRTON Károly: *Pont(vers).* = Várad, 10/21. p.
487. MÁRTON Károly: *Valaki jár.* = Várad, 10/21. p.
488. MÁRTON Károly: *Valamit mindig siratunk.* = Várad, 10/21. p.
489. MÁRTON László: *Veronai lovagok barca az óriásokkal.* (Lovagregény-paródia). = Bárka, 5/46–49. p.
490. MARTON Réka Zsófia: *Aljosa az utolsó szó jogán.* Fantázia a fantáziában. = Credo, 3/90–91. p.
491. MÉHES Károly: *Esti gyakorlat.* = Vigilia, 12/1000. p.
492. MÉHES Károly: *Hazafelé.* = Vigilia, 12/1000. p.
493. MESTERHÁZI Mónika: *Varjúnela.* = Jelenkor, 12/1383. p.
494. MIHÁLY Csilla, B.: *Mint a kertek.* = Confessio, 3/55. p.
495. MIHÁLY Csilla, B.: *Az utcán.* = Confessio, 3/55. p.
496. MIHÁLY Csilla, B.: *Vetés.* = Confessio, 3/55. p.
497. MIKLYA Zsolt: *Csillagom, aranyom.* = Magyar Napló, 12/12. p.
498. MIKLYA Zsolt: *Pályán derül ki.* = Magyar Napló, 12/12. p.
499. MIZSUR Dániel: *Saturnia.* = Apokrif, 4/8–10. p.
500. MOHAI V. Lajos: *Az elűzött batár.* (Hádész városában, 2). = Tiszatáj, 11/22. p.
501. MOHAI V. Lajos: *Földalatti gyöngysor, törött.* (Hádész városában 3). = Tiszatáj, 11/23. p.
502. MOHAI V. Lajos: *Mindennapok az elvesztett városban.* (Hádész városában, 1). = Tiszatáj, 11/21–22. p.
503. MOHAI V. Lajos: *Száműzetés.* = Forrás, 12/40. p.
504. MOLNÁR Zsolt: *Leszámolás (?)* = Várad, 11/17. p.
505. MOLNÁR Zsolt: *Privát Nazca.* = Várad, 11/17. p.
506. MOLNÁR Zsolt: *Titkos fosszília.* = Várad, 11/16. p.
507. NÁDASDY Ádám: *Mások szerint.* = Élet és Irodalom, december 22. 35. p.

508. NAGY Attila: *Sing me back home.* = Korunk, 9/98. p.
509. NAGY Balázs: *Kialvatlanság.* = Irodalmi Jelen, 12/172. p.
510. NAGY Balázs: *Köldök.* = Irodalmi Jelen, 12/173. p.
511. NAGY Balázs: *Közetek.* = Irodalmi Jelen, 12/173. p.
512. NAGY Balázs: *A szárny alatt.* = Irodalmi Jelen, 12/172. p.
513. NAGY Balázs: *Az udvar.* = Irodalmi Jelen, 12/173–174. p.
514. NAGY Betti: *Temetésen.* = Pannon Tükör, 6/65. p.
515. NAGY Kinga: *Hosszú.* = Élet és Irodalom, december 10. 17. p.
516. NAGY Kinga: *hosszú hajadban.* = Élet és Irodalom, december 10. 17. p.
517. NAGY Kinga: *jalgboza.* = Élet és Irodalom, december 10. 17. p.
518. NAGY Lea: *Firmamentumokon át.* = Irodalmi Jelen, 12/13. p.
519. NAGY Márta Júlia: *Delibáb.* = Alföld, 11/27–28. p.
520. NAGY Márta Júlia: *Hameln.* = Alföld, 11/26–27. p.
521. NAGY Márta Júlia: *Vallatólámpa.* = Jelenkor, 11/1195–1196. p.
522. NAGY Tamás: *Feketeföld.* = Pannon Tükör, 6/61. p.
523. NAGY Tamás: *lassú érkezés.* = Pannon Tükör, 6/61. p.
524. NAGY Tamás: *Papírból vércsét.* = Pannon Tükör, 6/61–62. p.
525. NAGY Tamás: *Feketeföld.* = Pannon Tükör, 6/61. p.
526. NÁSZTA Katalin: *Nem lebet.* = Pannon Tükör, 6/68–69. p.
527. NÁSZTA Katalin: *Úton.* = Pannon Tükör, 6/67–68. p.
528. NÉMETH István Péter: *Balaton kalendárkák.* = Búvópatak, 2/19–20. p.
529. NÉMETH István Péter: *Egy dunántúli szonettszobrász.* = Búvópatak, 9/25. p.
530. NÉMETH István Péter: *Pannoni érem oldalai.* = Búvópatak, 8/20. p.
531. NÉMETH István Péter: *Sziget-ligeti legendárium.* = Búvópatak, 8/20. p.
532. NÉMETH István Péter: *Vidéki szecesszió.* = Búvópatak, 6/29. p.
533. NÉMETH Zoltán: *Montubotepi.* = Apokrif, 4/11. p.
534. NOVÁK Valentin: *Szigligeti képek.* = Hitel, 11/42–45. p.
535. NYILAS Attila: *Arról, hogy padlón van.* = Bárka, 4/20. p.
536. NYILAS Attila: *Köszöntő.* = Bárka, 4/21. p.
537. OLÁH András: *[azt mondom].* = Bárka, 4/32. p.
538. OLÁH András: *bolyongásaink.* = Bárka, 4/31. p.
539. OLÁH András: *[elgyávulásainkra emlékszem].* = Magyar Napló, 11/20. p.
540. OLÁH András: *[elköszönni sem].* = Magyar Napló, 11/20. p.
541. OLÁH András: *feltjaink.* = Alföld, 12/16. p.
542. OLÁH András: *ima.* = Irodalmi Jelen, 12/67. p.
543. OLÁH András: *még arcunkba világít.* = Irodalmi Jelen, 12/67. p.
544. OLÁH András: *nem lebet.* = Alföld, 12/15–16. p.
545. OLÁH András: *sufniba zárt emlékezet.* = Alföld, 12/15. p.
546. OLÁH András: *távolságok.* = Bárka, 4/31. p.
547. OLÁH András: *téged búztalak.* = Alföld, 12/17. p.
548. OLÁH András: *tévedéseink.* = Alföld, 12/17–18. p.
549. OROSZ István: *Ifj. Hans Holbein: A halott Krisztus.* = Credo, 2/74–75. p.
550. OROSZ István: *Kortársaink.* = Credo, 2/7. p.
551. ORSZÁG László: *Haikuk.* = Búvópatak, 1/23. p.
552. PÁL Péter: *A fenyőkön túlra.* = Pannon Tükör, 5/66. p.
553. PÁL Péter: *Yin.* = Pannon Tükör, 5/67–68. p.
554. PAPP Gréta: *álmofogó.* = Pannon Tükör, 5/37. p.
555. PAPP Gréta: *karambit.* = Pannon Tükör, 5/36. p.
556. PAPP Gréta: *morzsák.* = Pannon Tükör, 5/36. p.
557. PAPP Gréta: *ránccok.* = Pannon Tükör, 5/36. p.
558. PAPP Gréta: *törlesztés.* = Pannon Tükör, 5/37. p.
559. PÁSZTOR Andrea: *anyajegy.* = Élet és Irodalom, december 17. 14. p.
560. PÁSZTOR Andrea: *lomtanítás.* = Élet és Irodalom, december 17. 14. p.
561. PÁSZTOR Andrea: *Vénusz születése.* = Élet és Irodalom, december 17. 14. p.
562. PATAKI Sándor: *szülőföld.* = Búvópatak, 3/3. p.
563. PEER Krisztián: *Egy gazdálkodó feljegyzései.* = Élet és Irodalom, december 22. 32. p.

564. PEER Krisztián: *Invitálás szövegtérbe.* = Jelenkor, 12/1380–1381. p.
565. PEER Krisztián: *Június, szeptember.* = Jelenkor, 12/1380. p.
566. PEER Krisztián: *Nagyarányú levelezés.* = Élet és Irodalom, november 5. 17. p.
567. PEER Krisztián: *Törzshely.* = Jelenkor, 12/1379. p.
568. PÉNTÉK Imre: *Fénylő tetők.* = Alföld, 12/4. p.
569. PÉNTÉK Imre: *A gőzhajó.* = Alföld, 12/5–6. p.
570. PÉNTÉK Imre: *Könnyek útja.* = Alföld, 12/5. p.
571. PÉNTÉK Imre: *Leonardo portréjára.* = Alföld, 12/5. p.
572. PÉNTÉK Imre: *Visszaszökni.* = Alföld, 12/4. p.
573. PÉTER Erika: *Nagyapám és a fák.* = Búvópatak, 2/27. p.
574. PETHŐ Lorand: *csütörtökön.* = Bárka, 4/22. p.
575. PETHŐ Lorand: *és tél lesz és megint latyak.* = Irodalmi Jelen, 12/71. p.
576. PETHŐ Lorand: *fehérre meszelték szívemben a fákat.* = Bárka, 4/22–23. p.
577. PETHŐ Lorand: *jögunk zománcán.* = Bárka, 4/22. p.
578. PETHŐ Lorand: *ba jössz felém...* = Bárka, 4/23. p.
579. PETŐCZ András: *Anyámmal együtt, úton a tülös partra.* = Magyar Napló, 11/5. p.
580. PETŐCZ András: *Atkelni a zöld gyepen.* = Forrás, 12/17. p.
581. PETŐCZ András: *Bocsánat Paulnak - és mindenkinek.* = Élet és Irodalom, december 3. 14. p.
582. PETŐCZ András: *Az idő, ami van.* = Forrás, 12/15. p.
583. PETŐCZ András: *Madarak – Tandorinak.* = Élet és Irodalom, december 22. 28. p.
584. PETŐCZ András: *Meztelen marad.* = Élet és Irodalom, december 3. 14. p.
585. PETŐCZ András: *Paul a részeg.* = Élet és Irodalom, december 3. 14. p.
586. PETŐCZ András: *A születés misztériuma.* = Forrás, 12/16. p.
587. PETŐFI Sándor: *A szabadságboz.* = Búvópatak, 3/3. p.
588. PETRIK Iván: *Harmadik nekifutásra.* = Liget, 11/69–72. p.
589. PETRŐCZI Éva: *Csak nézte Luther...* Worms, 1521. április. = Credo, 2/46. p.
590. PETRŐCZI Éva: *A füst vállalása.* = Életünk, 10/44. p.
591. PETRŐCZI Éva: *A hetvenedik.* = Credo, 3/98. p.
592. PETRŐCZI Éva: *Kérdés.* = Életünk, 10/44–45. p.
593. PETRŐCZI Éva: *Kis születésnap ballada.* = Életünk, 10/45. p.
594. PETRŐCZI Éva: *Kívánság.* = Credo, 3/99. p.
595. PETRŐCZI Éva: *Szamizdat látvány.* = Életünk, 10/46. p.
596. PETRŐCZI Éva: *Vörösmarty-variáció, 2020-ból.* = Életünk, 10/47. p.
597. PETZ György: *Ars poetica.* = Ezredvég, 1/93. p.
598. PETZ György: *Egészségben.* = Ezredvég, 1/95–96. p.
599. PETZ György: *Identitás.* = Ezredvég, 1/98. p.
600. PETZ György: *Imitatio.* = Ezredvég, 1/95. p.
601. PETZ György: *Kerti zene és pásztordal.* = Ezredvég, 1/93–94. p.
602. PETZ György: *Mi legtovább.* = Ezredvég, 1/98. p.
603. PETZ György: *Módostószóval.* = Ezredvég, 1/94–95. p.
604. PETZ György: *A nagy kékséghez.* = Ezredvég, 1/97. p.
605. PETZ György: *Röviden.* = Ezredvég, 1/97. p.
606. PETZ György: *Szövegyrom.* = Ezredvég, 1/96. p.
607. POLLÁGH Péter: *Nem én vagyok.* = Élet és Irodalom, december 22. 35. p.
608. POÓS Zoltán: *1979. december 3. – Lőkös-báza.* = Bárka, 4/10. p.
609. POÓS Zoltán: *Felragyogó, eszelős fény.* = Bárka, 5/11–12. p.
610. POÓS Zoltán: *Örökmécses.* = Jelenkor, 12/1382. p.
611. PÓSA Zoltán: *Tézis.* = Búvópatak, 9/20. p.
612. PUSZTAY János: *Publicus Covidius nassol Tom(a)iban.* Részlet. = Magyar Napló, 12/47. p.
613. SAITOS Lajos: *Házi áldatlanság.* = Confessio, 3/68. p.
614. SAITOS Lajos: *Pünkösöd Vasárnapján.* = Búvópatak, 4/31. p.
615. SÁNTA Míriám: *A körteformához.* = Pannon Tükör, 5/40. p.
616. SÁNTA Míriám: *Szinapsziszok a Tiszánál.* = Pannon Tükör, 5/40. p.
617. SIMEK Valéria: *Alomatlanul.* = Búvópatak, 12/29. p.
618. SIMEK Valéria: *Álomból ébredőn.* = Búvópatak, 12/28. p.

619. SIMEK Valéria: *Hozzád tartozom*. = Búvópatak, 6/10. p.
620. SIMEK Valéria: *Nincs tovább*. = Búvópatak, 12/28. p.
621. SIMEK Valéria: *Széllel és napsugárral*. = Búvópatak, 4/3. p.
622. SIMEK Valéria: *Testvérek*. = Búvópatak, 6/10. p.
623. SIMON Adri: *Ötszáz kép*. = Kortárs, 12/26. p.
624. SIMON Bettina: *A legrövidebb év*. = Élet és Irodalom, december 22. 30. p.
625. SIMON Márton: *Engem már csak a szarvasok és az árnyékok viszonya nem hagy nyugodni*. = Bárka, 4/29–30. p.
626. SIMON Márton: *Tundra*. = Bárka, 4/30. p.
627. SIMOR András: *Guillén verse átírva*. = Ezredvég, 1/59. p.
628. SIMOR András: *Egy másik Guillén vers folytatása*. = Ezredvég, 1/60. p.
629. SIROKAI Mátyás: *A természeti*. = Irodalmi Szemle, 10/54. p.
630. SIROKAI Mátyás: *Vissza*. = Irodalmi Szemle, 10/54. p.
631. SIROKAI Mátyás: *Zöld tér*. = Irodalmi Szemle, 10/55. p.
632. SOHÁR Pál: *A 85. mérföldkő*. = Irodalmi Jelen, 12/83. p.
633. SOLYMOS Bálint: *felderítés és szuvenír*. = Pannon Tükör, 5/45–46. p.
634. SZABADOS Attila: *Orosz regény*. = Pannon Tükör, 5/43. p.
635. SZABADOS Attila: *Savba lép*. = Pannon Tükör, 5/43–44. p.
636. SZABÓ Dárió: *Elfeledett versek, bennük ragadt hasonlatok*. = Pannon Tükör, 5/14–15. p.
637. SZABÓ János: *...hajnalra fagyni fog...* = Ezredvég, 1/85–87. p.
638. SZABÓ János: *...vagyok valamiképpen...* = Ezredvég, 1/84–85. p.
639. SZABÓ PAP Edit: *Egy-ügyű ima*. = Búvópatak, 4/31. p.
640. SZAMOSVÁRI Bence: *Feketeáfonya*. = Alföld, 12/32–34. p.
641. SZAUER Ágoston: *Karácsonyjé*. = Búvópatak, 12/5–6. p.
642. SZAUER Ágoston: *Lebegés*. = Életünk, 10/1. p.
643. SZAUER Ágoston: *Mulasztás*. = Életünk, 10/1. p.
644. SZAUER Ágoston: *Neptun*. = Életünk, 10/1. p.
645. SZAUER Ágoston: *Ulysses*. = Életünk, 10/2. p.
646. SZEGEDI KOVÁCS György: *Epilógus II*. = Hítel, 12/66. p.
647. SZEGEDI KOVÁCS György: *Születésnapunkra*. = Hítel, 12/66. p.
648. SZÉKELY Szabolcs: *Rendszerváltás a Margit körúton*. = Jelenkor, 11/1192. p.
649. SZENTE B. Levente: *Hagyatéek*. = Búvópatak, 7/14. p.
650. SZENTE B. Levente: *Hasonmás*. = Búvópatak, 3/11. p.
651. SZENTE B. Levente: *Jó napot*. = Búvópatak, 11/3. p.
652. SZENTE B. Levente: *Keresztvezetés*. = Búvópatak, 5/9. p.
653. SZENTE B. Levente: *Torkodban*. = Búvópatak, 5/9. p.
654. SZENTJÁNOSI Csaba: *A bokszoló*. [Portré ciklus]. = Ezredvég, 1/118. p.
655. SZENTJÁNOSI Csaba: *Covid idején*. = Búvópatak, 4/19. p.
656. SZENTJÁNOSI Csaba: *Repülőtszít*. [Portré ciklus]. = Ezredvég, 1/119. p.
657. SZENTJÁNOSI Csaba: *A sakkzó*. [Portré ciklus]. = Ezredvég, 1/118. p.
658. SZENTJÁNOSI Csaba: *A vécés néni*. [Portré ciklus]. = Ezredvég, 1/119. p.
659. SZENTMÁRTONI János: *Abogy útra keltem*. = Magyar Napló, 12/26. p.
660. SZEPESI Zsuzsanna: *Künn, a Gete alján*. = Ezredvég, 1/55. p.
661. SZIJJ Ferenc: *Az élet kiszaggatása*. = Élet és Irodalom, november 5. 14. p.
662. SZIJJ Ferenc: *Fenn a fán*. = Élet és Irodalom, november 5. 14. p.
663. SZIJJ Ferenc: *Kirakatverseny*. = Élet és Irodalom, december 22. 35. p.
664. SZIJJ Ferenc: *Körözés*. = Élet és Irodalom, november 5. 14. p.
665. SZIJJ Ferenc: *Saját test*. = Élet és Irodalom, november 5. 14. p.
666. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Égitest-fogyatkozás*. = Irodalmi Jelen, 11/71. p.
667. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Felhőszakadás*. = Irodalmi Jelen, 11/70–71. p.
668. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Reggeli üvöltés (Holdújév, 2021)*. = Irodalmi Jelen, 11/70. p.
669. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Kásabegy*. = Alföld, 11/5–6. p.
670. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Megálló*. = Alföld, 11/6. p.
671. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Remény*. = Alföld, 11/7. p.
672. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Reziliencia*. = Alföld, 11/7. p.

673. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Úgy*. = Alföld, 11/6. p.
674. SZOMJ-KRALJ Béla: *Szürke virág*. = Pannon Tükör, 5/65. p.
675. SZÓCS Péter: *Családi kör*. = Élet és Irodalom, december 22. 32. p.
676. SZŰK Balázs: *akkormajdlefelé...* = Búvópatak, 4/16. p.
677. SZŰK Balázs: *égállomás*. = Búvópatak, 4/16. p.
678. TAIZS Gergő: *Szirmai nyitlnak*. = Liget, 12/104–105. p.
679. TANDORI Dezső: *7-en bát, mint 6-ön, 5-ön, négy ön, három te, két én, kétlem, hogy én egyem*. = Forrás, 12/31–32. p.
680. TANDORI Dezső: *Egy éj itt, Potbortányott*. = Forrás, 12/26. p.
681. TANDORI Dezső: *Egy kiskróga*. = Forrás, 12/32–33. p.
682. TANDORI Dezső: *(Kis fenygető, ab is hagyom)*. = Forrás, 12/33. p.
683. TANDORI Dezső: *Mitőlök eldal*. = Forrás, 12/36. p.
684. TANDORI Dezső: *Nem békszelek pék szerén, vár 6c!* = Forrás, 12/34. p.
685. TANDORI Dezső: *Nyitó kevsék, kegysek, kegyeseknek, kevséknek*. = Forrás, 12/27–28. p.
686. TANDORI Dezső: *Pilinszkynek*. = Tiszatáj, 11/43. p.
687. TANDORI Dezső: *Szkriptihon, szkriptidegen, szvidrigál etc.* = Forrás, 12/28–31. p.
688. TANDORI Dezső: *Távmiben nincstöbbda, la!* = Forrás, 12/35–36. p.
689. TANDORI Dezső: *Tényleges bef. És új kezd.* = Forrás, 12/34–35. p.
690. TOMAJI Attila: *Felizzik s újra lángol tested csipkebokra*. = Irodalmi Jelen, 11/15. p.
691. TOMAJI Attila: *Fü.* = Irodalmi Jelen, 11/17. p.
692. TOMAJI Attila: *Hangok*. = Irodalmi Jelen, 11/16. p.
693. TOMPA Gábor: *Képeslap a vajdaságból*. = Bárka, 5/22. p.
694. TOMPA Gábor: *Nézőtéren*. = Bárka, 5/23. p.
695. TOMPA Gábor: *Ökölbe szorult szfv.* = Bárka, 5/22. p.
696. TÓTH Ágnes: *Ágak*. = Várad, 11/18. p.
697. TÓTH Ágnes: *Betonösz.* = Várad, 11/18. p.
698. TÓTH Ágnes: *Levelek jajgatása*. = Várad, 11/18. p.
699. TÓTH Ágnes: *Öregkalap*. = Várad, 11/18. p.
700. TÓTH Erzsébet: *Nagyobb szükség*. = Pannon Tükör, 6/39. p.
701. TÓTH Erzsébet: *Pestis*. = Pannon Tükör, 6/39. p.
702. TÓTH Kinga: *Ima Annának*. = Credo, 3/24. p.
703. TÓTH Kinga: *Kapszulakápolna*. = Credo, 3/23. p.
704. TÓTH Kinga: *mária imája*. = Alföld, 11/13–18. p.
705. TÓTH Kinga: *Nyelőceli*. = Irodalmi Szemle, 10/56. p.
706. TÓTH Klára, B.: *Égre rajzolt hullámok*. = Életünk, 9/65. p.
707. TÓTH Klára, B.: *Határkérdés*. = Életünk, 9/64. p.
708. TÓTH Klára, B.: *A kéz hiánya*. = Életünk, 9/66. p.
709. TÓTH Klára, B.: *Lúdas Laci*. = Életünk, 9/67. p.
710. TÓTH Klára, B.: *Mint egy faág*. = Életünk, 9/66. p.
711. TÓTH Klára, B.: *Mithrászt festünk*. = Életünk, 9/69. p.
712. TÓTH Klára, B.: *Vászonvilág*. = Életünk, 9/68. p.
713. TÓTH Krisztina: *Ad notam: A jubásznak jól van dolga...* Bikiniszezon. Irodalmár. = Bárka, 5/62–63. p.
714. TÓTH Krisztina: *Ad notam: Megüzenem a gyulai bírónak*. = Bárka, 5/63. p.
715. TÓTH Krisztina: *A családott*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/61. p.
716. TÓTH Krisztina: *Edényfogó*. = Élet és Irodalom, december 22. 40. p.
717. TÓTH Krisztina: *A fásult*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/61. p.
718. TÓTH Krisztina: *A füllentő*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/62. p.
719. TÓTH Krisztina: *Az igyekvő*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/62. p.
720. TÓTH Krisztina: *A kicsit későn kapcsoló*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/61. p.
721. TÓTH Krisztina: *A szerelmi bánatot éppen kibeverő*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/61. p.
722. TÓTH Krisztina: *A tapasztalatokból okuló*. Variáció a Három alma egy tálban című népdalra. = Bárka, 5/62. p.
723. TÓTH Réka Ágnes: *In perpetuum*. = Irodalmi Szemle, 10/58–59. p.
724. TÓTH Réka Ágnes: *Már*. = Irodalmi Szemle, 10/57. p.
725. TÓTH Zsuzsa: *nyárutó*. = Kortárs, 12/27. p.

726. TÖNKÖL József: *Halottak napja*. = Magyar Napló, 11/23. p.
727. TÖZSÉR Árpád: *Europé földje*. (Nem-versek Európa múltjáról-jelenéről). [Részletek]. = Irodalmi Szemle, 10/5–9. p.
728. TÖZSÉR Árpád: *A mindenség nyálkás törzsen*. = Irodalmi Szemle, 10/3–4. p.
729. TÖZSÉR Árpád: *Hérakleitosz nyomában*. = Élet és Irodalom, december 22. 26. p.
730. TURBULY Lilla: *Békülés*. = Alföld, 12/40–42. p.
731. TURBÓK Attila: *Akit kerestem, íme, te vagy*. = Búvópatak, 5/5. p.
732. TURBÓK Attila: *Száz év után is*. = Búvópatak, 4/7. p.
733. TURCZI István: *Promenáé*. = Magyar Napló, 11/31. p.
734. TUSNÁDY László: *A csodálatos cédrusok*. = Búvópatak, 1/19–20. p.
735. TUSNÁDY László: *Fobasz a Szabadság anygalához*. = Búvópatak, 10/16. p.
736. TUSNÁDY László: *Megérkeztek*. = Búvópatak, 10/3–5. p.
737. URKAY Noémi: *(H)ars poetica*. = Irodalmi Szemle, 10/42. p.
738. VADOS Anna: *Csüngők egy fonálon*. = Pannon Tükör, 5/52. p.
739. VADOS Anna: *Összeomlás-bejelentő*. = Pannon Tükör, 5/51. p.
740. VÁNYAI FEHÉR József: *Tiéd a csönd*. = Búvópatak, 1/18. p.
741. VARGA Melinda: *Febér gyöngyök*. = Irodalmi Jelen, 12/39. p.
742. VARGA Melinda: *Szenteste ropogó hóval*. = Irodalmi Jelen, 12/40. p.
743. VARGA Melinda: *Türelemrózsa*. = Irodalmi Jelen, 12/39. p.
744. VARGA Melinda: *Vattabón lépkedett*. = Irodalmi Jelen, 12/39. p.
745. VASAS Tamás: *XIV. kerületi ad boc stációk*. = Forrás, 12/24–25. p.
746. VASAS Tamás: *Ezt lassan kéne*. = Forrás, 12/24–25. p.
747. VERMES Nikolett: *Egy kórházi látogatás a Munkácsy Mihály utcában*. = Tiszatáj, 11/37. p.
748. VERMES Nikolett: *Zsebvers*. = Tiszatáj, 11/37–38. p.
749. VILLÁNYI László: *1968*. = Élet és Irodalom, december 17. 17. p.
750. VILLÁNYI László: *Borbély*. = Élet és Irodalom, december 17. 17. p.
751. VILLÁNYI László: *Honleány utca*. = Forrás, 11/47. p.
752. VILLÁNYI László: *Iskola*. = Élet és Irodalom, december 17. 17. p.
753. VILLÁNYI László: *Tükör*. = Forrás, 11/46. p.
754. VINCZE Bence: *a vasutasok fiaí verseket írnak*. = Pannon Tükör, 6/64. p.
755. VÖLGYI Anna: *szén-monoxid*. = Apokrif, 4/20–21. p.
756. VÖLGYI Anna: *terek*. = Apokrif, 4/21–22. p.
757. VÖRÖS István: *Ahonna a teremtés*. = Irodalmi Jelen, 12/28. p.
758. VÖRÖS István: *Alig-alig*. = Korunk, 8/59. p.
759. VÖRÖS István: *Ballada a sors könyvéről*. = Élet és Irodalom, december 26. 28. p.
760. VÖRÖS István: *Ezek talán csak lepkék*. = Vigilia, 12/998. p.
761. VÖRÖS István: *A feledés szerepe*. = Liget, 12/114–115. p.
762. VÖRÖS István: *A láthatórol*. = Korunk, 8/61. p.
763. VÖRÖS István: *A nyelvben él*. = Irodalmi Jelen, 12/27. p.
764. VÖRÖS István: *Harc az egyetemért*. tragikus vígeposz. = Mozgó Világ, 11/32–37. p.
765. VÖRÖS István: *A sás és a nád között*. = Korunk, 8/59–60. p.
766. VÖRÖS István: *Szókés a Teremtő elől*. = Korunk, 8/60–61. p.
767. WIRTH Imre: *Bukik az ég előkébe*. = Élet és Irodalom, december 22. 31. p.
768. ZÁGOREC-CSUKA Judit: *Európa közepén ...* = Pannon Tükör, 5/58. p.
769. ZALÁN Tibor: *Alkohol (a költői örömről)*. = Jelenkor, 12/1384. p.
770. ZALÁN Tibor: *Alkohol (a részegségről)*. = Jelenkor, 12/1384. p.
771. ZALÁN Tibor: *Alkohol (az intelmekről)*. = Jelenkor, 12/1385. p.
772. ZALÁN Tibor: *Álom a sárga begyőről*. = Pannon Tükör, 6/43. p.
773. ZALÁN Tibor: *Csatangolás víz alatti városban*. = Alföld, 11/38–40. p.
774. ZALÁN Tibor: *Felezőszonettek*. = Élet és Irodalom, november 19. 14. p.
775. ZALÁN Tibor: *Harmat és ürmősbor*. = Forrás, 12/3–5. p.
776. ZALÁN Tibor: *Kő és alma*. = Kortárs, 11/39–40. p.
777. ZALÁN Tibor: *Utazás előtt*. = Pannon Tükör, 6/43. p.
778. ZSILLE Ákos: *Apám támpontjai*. = Credo, 3/79. p.
779. ZSILLE Ákos: *Időcsapdában*. = Credo, 3/78. p.
780. ZSILLE Gábor: *Falun pihenő pesti költő dala*. = Magyar Napló, 12/46. p.

781. ZSILLE Gábor: *A legidősebb magyar.* = Bárka, 5/19–20. p.
 782. ZSILLE Gábor: *Nyápic pesti költő dala.* = Bárka, 5/18–19. p.

Rövidpróza

783. ÁBAFÁY-DEÁK Csillag: *Ad acta.* = Bárka, 4/11–14. p.
 784. ÁBRAHÁM Erika: *B-idő.* = Pannon Tükör, 5/16. p.
 785. ÁBRAHÁM Erika: *Bébiszit.* = Pannon Tükör, 5/16. p.
 786. BAÁN Tibor: *Szerepválaszaim.* [1. rész]. = Búvópatak, 2/26–27. p.
 787. BAÁN Tibor: *Szerepválaszaim.* 2. rész. = Búvópatak, 4/4–6. p.
 788. BAÁN Tibor: *Szerepválaszaim.* 3. rész. = Búvópatak, 5/26–27. p.
 789. BAÁN Tibor: *Szerepválaszaim.* 4. rész. = Búvópatak, 6/14–15. p.
 790. BALÁZS Attila: *Egy kutya, amelyik szeret a vonatokat és az autóstóp.* Kutyaablúz. = Tiszatáj, 12/25–32. p.
 791. BALÁZS Attila: *Kisasszonyfán termett szép-história.* (Könyved irodalomtörténet több lépésben). = Élet és Irodalom, november 5. 15. p.
 792. BALI-FARKAS Péter: *Öregnéne.* = Apokrif, 4/23–29. p.
 793. BALLAI László: *Zsemle és a miniszter.* = Ezredvég, 1/14–18. p.
 794. BALOGH Robert: *Talán csak csuklás.* = Alföld, 11/8–12. p.
 795. BÁN Zsófia: *Borderline.* = Élet és Irodalom, december 22. 34. p.
 796. BARNA T. Attila: *Lelenc.* = Ezredvég, 1/3–4. p.
 797. BARTUSZ-DOBOSI László: *Az emlékezés érzéke.* = Életünk, 9/70–76. p.
 798. BARTUSZ-DOBOSI László: *Exit.* = Magyar Napló, 12/21–23. p.
 799. BÁTNYI Zoltán: *Csülöksírató.* = Pannon Tükör, 6/47–49. p.
 800. BENCE Lajos: *Badoya.* = Pannon Tükör, 5/62. p.
 801. BENCE Lajos: *Dödölle.* = Pannon Tükör, 5/63. p.
 802. BENCE Lajos: *Richie napléja.* = Pannon Tükör, 5/64. p.
 803. BENCSIK Orsolya: *Paulina S.* = Tiszatáj, 12/33–35. p.
 804. BENEDEK Szabolcs: *Nem vagyok nyár típusú.* = Élet és Irodalom, november 19. 14. p.
 805. BENEDEK Szabolcs: *A párom ír.* = Élet és Irodalom, december 22. 27. p.
 806. BENEDEK Szabolcs: *Természetes nyelvérzék.* = Élet és Irodalom, december 17. 14. p.
 807. BERZSENYI Tamás: *Hűtött múlt.* = Apokrif, 4/36–40. p.
 808. BÍRÓ Zsombor Aurél: *Magára hagyott test.* = Alföld, 11/30–33. p.
 809. BÖDÖCS Tibor: *...ha lenne tengerünk.* (Mulat a Manézs-részlet). = Bárka, 5/13–14. p.
 810. BUZOGÁNY Árpád, P.: *Amíg a lovak pi-bennek.* = Búvópatak, 1/21–22. p.
 811. BUZOGÁNY Árpád, P.: *Fekete krétával.* = Búvópatak, 5/8–9. p.
 812. BUZOGÁNY Árpád, P.: *Semmi, soba.* = Búvópatak, 3/28–29. p.
 813. BÜKI Mátyás: *Egy ápolt naplójából.* = Ezredvég, 1/9–10. p.
 814. BÜKI Mátyás: *Marjai az utcán ballotta.* = Ezredvég, 1/9–10. p.
 815. CZIGÁNY Ildikó: *Vízvarázs.* = Búvópatak, 6/2–3. p.
 816. CSABAI László: *Újrakezdés.* = Pannon Tükör, 5/47–50. p.
 817. CSANDA Mária: *Hegyi ösvény.* = Magyar Napló, 12/19–20. p.
 818. CSANDA Mária: *Kertvégi patak.* = Magyar Napló, 12/18–19. p.
 819. CSAPLÁR Vilmos: *Nem bindzsiztük túl.* = Élet és Irodalom, december 22. 37. p.
 820. CSERNA-SZABÓ András: *Egy mondat az igazságról.* = Élet és Irodalom, december 22. 30. p.
 821. CSERNÁK Árpád: *Vesztőhely.* = Búvópatak, 11/2–3. p.
 822. CSERNÁK Bálint: *Online oktatás.* = Búvópatak, 1/28. p.
 823. [DARVASI László] Szív Ernő: *80 százalék.* = Tiszatáj, 12/[125]. p.
 824. DARVASI László: *A grófnő és a festő.* = Élet és Irodalom, december 22. 38. p.
 825. [DARVASI László] Szív Ernő: *Kint, a kertben.* = Élet és Irodalom, november 26. 14. p.
 826. [DARVASI László] Szív Ernő: *Egy nyak-kendő kalandjai.* = Bárka, 5/57–60. p.
 827. [DARVASI László] Szív Ernő: *Az önzés árvasága.* = Tiszatáj, 11/[121]. p.
 828. DÉR Adrienn: *Mindenkinek kell egy csigaház.* = Bárka, 5/72–73. p.
 829. DEZSŐ Ilona Anna: *Szentjánosbogarak.* = Várad, 11/14–16. p.
 830. DOBOSI Bea: *A sővény.* = Liget, 11/62–68. p.

831. DOMONKOS László: *Közeltő*. = Életünk, 11-12/63-67. p.
832. EGRESSY Zoltán: *Csak a reggeltől félek*. = Forrás, 12/6-8. p.
833. EGRESSY Zoltán: *Dinkás, azér kiabál*. = Élet és Irodalom, november 12. 15. p.
834. EGRESSY Zoltán: *Kurva élet ez a világ*. = Pannon Tükör, 5/34-35. p.
835. EGRESSY Zoltán: *Szinte rosszul esett*. = Mozgó Világ, 11/47-50. p.
836. EGRESSY Zoltán: *Turbulencia*. = Bárka, 5/28-31. p.
837. FÁBIÁN Annamária: *Melyik úton hazafelé - Azal G. Lékay*. = Liget, 12/32-45. p.
838. FÁBIÁN László: *Az ínség évada*. = Életünk, 11-12/6-9. p.
839. FARKAS Arnold Levente: *A színházban*. = Irodalmi Jelen, 11/12-14. p.
840. FARKAS Csaba: *Egy év, madarakkal*. = Ezredvég, 1/81-83. p.
841. FARKAS Judit: *A kerítés mellett*. = Búvápatlak, 2/8-10. p.
842. FECSKE Csaba: *Kecskebús*. = Élet és Irodalom, november 26. 16. p.
843. FEHÉR Béla: *Közösségi háló*. = Bárka, 5/24-27. p.
844. FEHÉR Csenge: *Amit beléd raktak*. = Élet és Irodalom, november 5. 15. p.
845. FEKETE Vince: *Porlik minta...* = Bárka, 5/53-56. p.
846. FERDINANDY György: *Hozsanna*. = Vigilia, 12/999-1000. p.
847. FERDINANDY György: *A Lehoczky-család*. = Pannon Tükör, 6/23-24. p.
848. FÖLDEÁK István: *A szemüveg*. = Ezredvég, 1/21-27. p.
849. GÁBOR Felicia: *Csendesség ünnepe*. = Magyar Napló, 11/18-19. p.
850. GAJDOS András: *Nomen est omen*. = Ezredvég, 1/61-64. p.
851. GARACZI László: *Roszs vicc*. = Élet és Irodalom, december 22. 37. p.
852. GÁSPÁR Ferenc: *Amerikai szektor*. = Pannon Tükör, 5/41-42. p.
853. GERENCSÉR Anna: *Kutyaféjek*. = Élet és Irodalom, december 10. 15. p.
854. GERENCSÉR Zsolt: *Ajtók*. = Búvápatlak, 11/8-9. p.
855. GÖNCZ László: *Tekintetek a muskátlis ablakból*. = Pannon Tükör, 5/53-57. p.
856. GRECSÓ Krisztián: *Kubikusok*. = Jelenkor, 12/1361-1378. p.
857. GUBIS Éva: *1 Móz. 30*. = Irodalmi Szemle, 9/22-27. p.
858. GYÁRFÁS Endre: *Dalszöveg-pályázat az östelevízióban*. = Ezredvég, 1/106-107. p.
859. GYÓRI Andor: *A szerelem városa*. = Búvápatlak, 4/12-15. p.
860. HANDI Péter: *Eszközök*. = Liget, 11/55-59. p.
861. HARENCSÁR László: *A hubogva repülő zöld levelibéka*. [Mese]. = Ezredvég, 1/32-34. p.
862. HARENCSÁR László: *A Mikulás sipkaboltja*. [Mese]. = Ezredvég, 1/29-30. p.
863. HARENCSÁR László: *A szivárvány libuskák*. [Mese]. = Ezredvég, 1/31-32. p.
864. HÁY János: *A gondozónő*. = Élet és Irodalom, december 22. 36. p.
865. HÁY János: *Hangok és színek*. = Forrás, 11/55-58. p.
866. HÁY János: *Szerelmes vers*. = Bárka, 5/35-37. p.
867. HEGEDŰS Imre János: *Családi kör*. Idill Bécsben. = Pannon Tükör, 6/33-38. p.
868. HEGEDŰS Imre János: *Fehér és fekete*. = Életünk, 10/78-83. p.
869. INCZÉDY Tamás: *A helyettes*. = Liget, 12/13-31. p.
870. INCZÉDY Tamás: *Kölyökjetti*. = Liget, 12/14-22. p.
871. JENEI László: *Wombtomb*. = Kortárs, 11/7-13. p.
872. JUHÁSZ Tamás: *Szóló*. = Élet és Irodalom, november 19. 16. p.
873. JUHÁSZ Tibor: *Ezeket a szavakat ismered?* = Apokrif, 4/14-16. p.
874. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Ami megérthetetlen*. = Életünk, 9/79-80. p.
875. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Babamama*. = Irodalmi Jelen, 12/54-57. p.
876. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Cocavadászat*. = Életünk, 9/80-83. p.
877. JUHÁSZ Zsuzsanna: *A sikoltozás bére*. = Életünk, 9/78-79. p.
878. JOÓ József: *Daladon*. = Irodalmi Jelen, 12/62-66. p.
879. KAMARÁS Klára: *Szikoveszteri macskabál*. = Ezredvég, 1/36-38. p.
880. KÁNTOR Zsolt: *A díva kollokviuma*. A tudás, mint a nyelv befagyasztása. = Ezredvég, 1/11-12. p.
881. KAPITÁNY Máté: *Harald Király örök dicsősége*. = Liget, 11/81-93. p.
882. KASZÁS István: *Illemóra*. = Búvápatlak, 4/8-10. p.
883. KASZÁS István: *A Törony*. = Búvápatlak, 7/8-10. p.
884. KASZÁS István: *Zátonyziget*. = Búvápatlak, 10/8-11. p.

885. KÁVAI Katalin: *Münnich sofőrje*. = Élet és Irodalom, december 17. 15. p.
886. KERÉKGYÁRTÓ István: *Volvo-lámpa*. = Élet és Irodalom, december 17. 15. p.
887. KERÉNYI Tamás: *Angliai napló*. = Élet és Irodalom, december 3. 16. p.
888. KIRÁLY Levente: *„Áldott a te májadnak gyümölcse”* – a zsíros kenyér rehabilitációja. Cserna-Szabó András-paródia. = Élet és Irodalom, december 22. 29. p.
889. KISS László: *Édes Emma*. = Bárka, 5/50–52. p.
890. KISS Noémi: *Róth Éva, 1952*. Rákospalota. = Alföld, 11/22–25. p.
891. KISS Noémi: *Találkozásaim a mellet*. = Élet és Irodalom, november 19. 15. p.
892. KISS Ottó: *Kovács János itthon marad*. = Élet és Irodalom, december 22. 30. p.
893. KÖRÖSÉNYI Dániel: *Ballada*. = Liget, 12/108–113. p.
894. KÖRÖSSI P. József: *Koldus-asszonyom*. = Élet és Irodalom, december 3. 15. p.
895. KÖTTER Tamás: *Az erdőn át a folyóhoz*. = Forrás, 12/18–23. p.
896. KUKORELLY Endre: *Ó, alt, öreg, ő, régies*. = Élet és Irodalom, december 3. 15. p.
897. KUKORELLY Endre: *Ó, alt, öreg, ő, régies*. = Jelenkor, 11/1179–1183. p.
898. KUKORELLY Endre: *Ó, alt, öreg, ő, régies*. = Tiszatáj, 12/40–44. p.
899. KUTAS József: *Az igazság keresése*. = Élet és Irodalom, november 26. 16. p.
900. LACKNER László: *Anyámról, tétován*. = Pannon Tükör, 6/70–74. p.
901. LAJTOS Nóra: *Vöröshacscsereg ucca 106*. = Magyar Napló, 11/6–7. p.
902. LAKATOS-FLEISZ Katalin: *Délben a temetőn*. = Magyar Napló, 11/21–22. p.
903. LAKATOS-FLEISZ Katalin: *Karamellpillangó*. = Irodalmi Szemle, 7–8/108–111. p.
904. LENGYEL János: *Mira*. = Búvópatak, 6/6–7. p.
905. LITTNER Zsolt: *Négyen a hóban*. = Élet és Irodalom, november 12. 16. p.
906. LOSONCZY Attila: *A dicsőség foszlányai*. = Irodalmi Jelen, 11/4–7. p.
907. LUKÁTS János: *A Szent Mibály-domb kálváriája*. = Búvópatak, 2/21–23. p.
908. MAROSI Gyula: *Egy november 4-i hajnal*. = Magyar Napló, 11/3. p.
909. MÁRTON László: *Por Zsoltból nem hiányzik a jóakarát*. = Élet és Irodalom, december 22. 31. p.
910. MÁSRÉTI KATÓ Zoltán: *Orchideák*. = Irodalmi Jelen, 12/68–70. p.
911. MEGYERI Edit Tünde: *Vasárnap*. = Bárka, 4/34–35. p.
912. MÉHES Károly: *Katonadolog*. = Élet és Irodalom, november 5. 16. p.
913. MÉNES Attila: *Újabb harmszik*. = Élet és Irodalom, december 22. 35. p.
914. MÉSZÖLY Ágnes: *A kertész menyasszonya*. [Mese]. = Alföld, 12/10–14. p.
915. MÉSZÖLY Ágnes: *Nap aranya, Hold ezüstje*. [Mese]. = Alföld, 12/8–10. p.
916. MEZEI László Miklós: *Az őrszem*. Monológ öt tételben. = Búvópatak, 2/13–15. p.
917. MILBACHER Róbert: *Alku*. = Élet és Irodalom, november 19. 15. p.
918. MINDÁK Dániel: *Non sum dignus*. = Kortárs, 12/28–35. p.
919. MIRTSE Zsuzsa: *Az angyalok leveise*. = Magyar Napló, 11/9–16. p.
920. MOLNÁR Erzsébet: *Jelenések könyve*. = Élet és Irodalom, december 22. 12. p.
921. MOLNÁR Erzsébet: *Kő kövön nem marad*. = Élet és Irodalom, december 10. 12. p.
922. MOLNÁR Erzsébet: *Óh, múltni már*. = Élet és Irodalom, november 19. 6. p.
923. MOLNÁR Erzsébet: *Kő kövön nem marad*. = Élet és Irodalom, november 5. 10. p.
924. MOHAI Szilvia: *Budapest–Keleti*. = Pannon Tükör, 6/40–41. p.
925. MOHAI Szilvia: *Egy fel nem tett kérdés*. = Pannon Tükör, 6/41–42. p.
926. NAGY Gerzson: *Porzsák*. = Tiszatáj, 11/29–31. p.
927. NAGY Hajnal Csilla: *Június*. Nyelved helyén a szavak. = Irodalmi Szemle, 7–8/133–135. p.
928. NAGY Hajnal Csilla: *Nyár*. Nyelved helyén a szavak. = Irodalmi Szemle, 9/89–90. p.
929. NAGY Hajnal Csilla: *Szeptember*. Nyelved helyén a szavak. = Irodalmi Szemle, 10/51–52. p.
930. NAGY Kriszta: *Szívárvány*. = Pannon Tükör, 5/22–24. p.
931. NAGY-LACZKÓ Balázs: *A képviselők*. = Ezredvég, 1/110–111. p.
932. NAGY Zopán: *Ájjárások / Idő-rések, idő-sávok...* = Irodalmi Jelen, 12/80–82. p.
933. NATTÁN-ANGELI Nóra: *Selyemruha*. = Élet és Irodalom, november 12. 16. p.
934. NEHRER György: *Olga*. = Búvópatak, 4/10–11. p.
935. NÉMETH BÉRES Csilla: *Mielőtt*. = Irodalmi Szemle, 10/43–45. p.
936. NÓGRÁDI Gábor: *Élet és irodalom*. = Élet és Irodalom, december 17. 16. p.

937. NOMÁD FÖLDI László: *A vadidegen.* = Élet és Irodalom, december 3. 16. p.
938. NOVÁK Valentin: *Viselje el, fiam!* (A költő és a terapeuta találkozása). = Irodalmi Jelen, 12/6–12. p.
939. ODZE György: *Portofőán és Bori Badacsönyban.* = Élet és Irodalom, december 22. 40. p.
940. OLÁH Péter: *Bioboltban keresik a kólát.* = Pannon Tükör, 6/55–58. p.
941. ORAVECZ Imre: *Alkonynapló.* = Bárka, 4/4–7. p.
942. ORAVECZ Péter: *A világ legnagyobb rágcsálója.* = Élet és Irodalom, november 26. 15. p.
943. PALÁDI Zsolt: *Luxus anarchia.* = Ezredvég, 1/103–105. p.
944. PÁSZTOR Andrea: *Blokád.* = Pannon Tükör, 5/19–21. p.
945. PATAK Márta: *Horgolt csipketerítő.* = Forrás, 12/9–12. p.
946. PATAK Márta: *Soba, sebol, senkinek, semmit.* = Jelenkor, 12/1388–1395. p.
947. PÉTER János: *Hapci.* = Élet és Irodalom, november 19. 16. p.
948. PETŐCZ András: *Felkészülés a temetésre.* = Tiszatáj, 11/39–40. p.
949. PETŐCZ András: *A hegedűművész.* = Tiszatáj, 11/41–42. p.
950. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *A béke szigete.* = Búvópatak, 7/4–7. p.
951. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *A bőrvönd.* = Ezredvég, 1/120–122. p.
952. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Ez is benne van a pakliban.* = Búvópatak, 2/16–18. p.
953. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Két tízes törzsből.* = Búvópatak, 5/6–7. p.
954. PETRUSÁK János: *Keleti Károly úr pályázata.* = Búvópatak, 7/11–14. p.
955. PETRUSÁK János: *A kezdet, mert az csak kell.* = Búvópatak, 6/8–9. p.
956. PETRUSÁK János: *Magyar, emeld föl arcodat!* = Búvópatak, 8/6–8. p.
957. PETRUSÁK János: *Szerkesztőség á la Luxemburg.* = Búvópatak, 1/24–26. p.
958. PRUSZINSZKY Sándor: *Közös kutya.* = Ezredvég, 1/88–92. p.
959. RADNAI István: *Futnak a fák.* = Búvópatak, 6/12–13. p.
960. SAÁD Anna: *Alma.* = Irodalmi Jelen, 11/152. p.
961. SAÁD Anna: *Gőz.* = Irodalmi Jelen, 11/150–151. p.
962. SAÁD Anna: *Idegen emlék.* = Irodalmi Jelen, 11/149–150. p.
963. SAÁD Anna: *Retesz.* = Irodalmi Jelen, 11/148–149. p.
964. SAÁD Anna: *Szavakat festek.* = Irodalmi Jelen, 11/151–152. p.
965. SAÁD Anna: *Vidám barag.* = Irodalmi Jelen, 11/153. p.
966. SARNYAI Benedek Máté: *Testképek.* = Pannon Tükör, 5/27–29. p.
967. SCHEIN Gábor: *Az államtitkár anyósa.* = Élet és Irodalom, december 22. 33. p.
968. SELYEM Zsuzsa: *A csoki becsipog.* = Élet és Irodalom, december 3. 14. p.
969. SELYEM Zsuzsa: *Gondoltnyi csend a játszótéren.* = Élet és Irodalom, november 5. 14. p.
970. SELYEM Zsuzsa: *Pár millió évet tévedbetünk.* = Élet és Irodalom, december 22. 27. p.
971. STANCICS Erzsébet: *Csak egy zongora.* = Búvópatak, 6/10. p.
972. SZABÓ Róbert Csaba: *Halál vidéken.* = Kortárs, 11/65–70. p.
973. SZABÓ T. Anna: *Teen Spirit.* = Élet és Irodalom, december 22. 41. p.
974. SZALAY Zoltán: *Ufók.* = Irodalmi Szemle, 9/9–14. p.
975. SZALAY Zoltán: *Vadkan.* = Irodalmi Szemle, 9/15–20. p.
976. SZANISZLÓ Judit: *Egyre kevesebb vagyok.* = Élet és Irodalom, november 12. 14. p.
977. SZANISZLÓ Judit: *Jövőre talán.* = Élet és Irodalom, december 10. 14. p.
978. SZANISZLÓ Judit: *Láttatok, feleim.* = Élet és Irodalom, december 22. 26. p.
979. SZEMADÁM György: *Kocsmográfiai útmutató.* = Magyar Napló, 12/38–45. p.
980. SZENTGYÖRGYI László: *Széki Réka feltámadása.* = Búvópatak, 1/8–11. p.
981. SZENTGYÖRGYI László: *Újrakezdés.* = Búvópatak, 9/9–11. p.
982. SZILÁGYI József: *Három-négy halál, jelenben, jövőben.* = Irodalmi Jelen, 12/29–38. p.
983. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Lagzi.* = Irodalmi Jelen, 11/72–75. p.
984. SZIRMAI Péter: *Illaneroék.* = Ezredvég, 1/5–8. p.
985. SZOMBATI István: *A törpezsenni.* = Ezredvég, 1/47–48. p.
986. SZTÁSKÓ Richard: *Semmi se történt.* = Ezredvég, 1/56–58. p.
987. SZÜCS-GÁSPÁR Borbála: *Csoda.* = Ezredvég, 1/76–77. p.
988. SZÜCS-GÁSPÁR Borbála: *Gyuri.* = Ezredvég, 1/74–75. p.

989. SZÜCS-GÁSPÁR Borbála: *Hosszú séta*. = *Ezredvég*, 1/71–72. p.
990. SZÜCS-GÁSPÁR Borbála: *Nyúlpaprikás*. = *Ezredvég*, 1/69–70. p.
991. SZÜCS-GÁSPÁR Borbála: *Szüret*. = *Ezredvég*, 1/73–74. p.
992. SZÜCS-GÁSPÁR Borbála: *Tejítton*. = *Ezredvég*, 1/67–69. p.
993. TALLIÁN Mariann: *Hermina*. = *Irodalmi Jelen*, 12/41–51. p.
994. TURBULY Lilla: *A Szabadság anyyala*. = *Pannon Tükör*, 6/66. p.
995. UTASSY József: *És az ufő?...* [Kézirat]. = *Hitel*, 12/7–8. p.
996. VANDLIK Katalin: *Családi album*. = *Élet és Irodalom*, december 17. 16. p.
997. VÁRFALVY Emőke: *Roki megszökik*. = *Bárka*, 4/43–44. p.
998. VARGA Borbála: *Az ágy*. = *Korunk*, 8/95–96. p.
999. VARGA Borbála: *Álvaro és a galamb*. = *Korunk*, 8/94. p.
1000. VARGA Borbála: *Mindegy*. = *Korunk*, 8/95. p.
1001. VARGA Borbála: *Reggeli edények*. = *Korunk*, 8/94–95. p.
1002. VAS Máté: *Canossa*. = *Élet és Irodalom*, december 10. 17. p.
1003. VASS Veronika: *Kibábozódva*. = *Pannon Tükör*, 6/30. p.
1004. VERES Piroska: *Az öregúr*. = *Búvópatak*, 7/4–5. p.
1005. VERES Tamás: *Pengők*. = *Ezredvég*, 1/42–44. p.
1006. VERMES Nikolett: *Kozmetikus*. = *Irodalmi Jelen*, 12/72–73. p.
1007. VÖRÖS István: *Az utolsó utáni karácsony*. = *Tiszatáj*, 12/8–14. p.
1008. ZÁGOREC-CSUKA Judit: *Leomlik-e a mi Babilonunk?* = *Pannon Tükör*, 5/59–60. p.
1009. ZIMONYI Zita: *Nagyanyám, az aradi gazdatiszt menyé*. = *Ezredvég*, 1/50–54. p.
1010. ZOLTAY Lívia: *Közöny, avagy optimizmus mindenkéfelett*. = *Várad*, 11/19. p.
1011. ZÖLDY Pál: *Seregély*. = *Magyar Napló*, 12/13–16. p.
1012. BALOGH Elemér: *A himbálózó néprádió*. Részlet A tanár úr című regényből. = *Búvópatak*, 10/6–8. p.
1013. BALOGH Elemér: *Tebenek, burgonya*. Részlet A tanár úr című regényből. = *Búvópatak*, 11/4–8. p.
1014. BÁN Zoltán András: *Használati utasítás öngyilkosoknak*. [1]. (A Szabadság Hét Köre csoport hagyatékából). [Részlet]. = *Mozgó Világ*, 11/38–46. p.
1015. BÁN Zoltán András: *Használati utasítás öngyilkosoknak*. [2]. (A Szabadság Hét Köre csoport hagyatékából). [Részlet]. = *Mozgó Világ*, 12/46–55. p.
1016. BENEDEK Szabolcs: *Ez nem Amerika*. (regényrészlet). = *Mozgó Világ*, 11/51–59. p.
1017. CSERNÁK Botond: *Hajónapló*. (harmadik rész). Az északi sarkkörön túl. = *Búvópatak*, 1/28–29. p.
1018. DANYI Zoltán: *A rózsákról*. (Részlet). = *Tiszatáj*, 11/3–14. p.
1019. KINCSES Elemér: *Covid-19*. Tragikomédia hat képbén. = *Irodalmi Jelen*, 11/18–65. p.
1020. KOLLÁR Árpád: *Felbőgýár*. Botond és a jegesmedve. [Ifjúságregény-részlet]. = *Alföld*, 12/24–27. p.
1021. LACKFI János: *Kökörésin és a menedzserek*. A nagy zakozás. [Ifjúságregény-részlet]. = *Alföld*, 12/21–23. p.
1022. LANTOS László Triceps: *Jézus fia*. [Regényrészlet]. = *Bárka*, 4/24–26. p.
1023. MÁTYÁS Gyözö: *Szökevények*. [Regényrészlet]. = *Irodalmi Szemle*, 7–8/12–19. p.
1024. MÉNES Attila: *Ugrás*. (Részlet). = *Tiszatáj*, 11/24–28. p.
1025. MILBACHER Róbert: *A hitebhagyott*. [Regényrészlet – Keserű víz]. = *Forrás*, 11/61–70. p.
1026. OLÁH András: *Távolságok*. (részlet). 3. Az apa. = *Irodalmi Jelen*, 12/14–26. p.
1027. ORCSIK Roland: *Tor*. regényrészlet. = *Jelenkor*, 12/1404–1406. p.
1028. PARTI NAGY Lajos: *Lelki fülek*. (Árnyékpoporocsa-széljegyzet 1.) = *Élet és Irodalom*, december 22. 34. p.
1029. PLONICZKY Tamás: *Nullanegatív*. Részlet. = *Irodalmi Szemle*, 7–8/20–23. p.
1030. SÁNDOR Iván: *Szakadékjátszma*. [Regényrészlet]. = *Élet és Irodalom*, december 22. 29. p.
1031. SÁNDOR Iván: *Szakadékjátszma*. [Regényrészlet]. = *Jelenkor*, 12/1396–1403. p.
1032. SARUSI Mihály: *Iratosi Úriborbé*. [Részlet – Parasztra paraszt]. = *Hitel*, 12/28–42. p.
1033. SZALAY Zoltán: *Sivatagi só*. részletek. Medveszar. Öcsike. = *Jelenkor*, 11/1184–1189. p.

Hosszúpróza

1034. VARGA Rudolf: *Három farkas*. (regényrészlet). = Búvópatak, 11/26–27. p.
1035. ZÁGONI Balázs: *Szamosparti Hollywood*. [Ifjúságiregény-részlet]. = Alföld, 12/35–39. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

1036. ARANY János – ZALÁN Tibor: *Bolond Istók*. Színházi bolondozások. Két képben – egyben. [Komédia]. = Életünk, 11–12/104–130. p.
1037. CSÁJI László Koppány: *Az áldozat*. (monodrámá egy felvonásban). = Búvópatak, 3/18–20. p.
1038. GYÓREI Zsolt – SCHLACHTOVSKY Csaba: *A gyulai vérfürdő*. [Dramolett]. = Bárka, 5/64–68. p.
1039. JAHODA Sándor: *Napirend előtt*. (drámai jelenet). = Ezredvég, 1/112–114. p.
1040. LEZSÁK Sándor: *Szine és visszája*. Dráva menti jelentés. = Hítel, 11/3–12. p.
1041. LEZSÁK Sándor: *Újratemetés előtt*. Alföldi jelentés. = Hítel, 11/13–21. p.
1042. MÁRTON László: *Nibelungok*. Negyedik felvonás. [Dráma]. = Bárka, 4/51–61. p.
1043. MÁRTON László: *Nibelungok*. Ötödik felvonás. [Dráma]. = Bárka, 5/117–129. p.
1044. PATAK Márta: *A nő meg a kutya*. Monodrámá. = Életünk, 9/1–6. p.
1045. SZÁRAZ Miklós György: *Az adomány*. Komédia kilenc képben I. rész. = Életünk, 10/10–43. p.
1046. SZÁRAZ Miklós György: *Az adomány*. Komédia kilenc képben II., befejező rész. = Életünk, 11–12/16–40. p.

Kevert műfajok

1047. SOPOTNIK Zoltán: *Angyalkaparó*. (versregényrészlet). Cigányzúgó. Bachot támasztani. = Pannon Tükör, 5/17. p.

Képregények

1048. LAKATOS István – VÁRI Tamás: *A cigány a pokolban*. = Szépirodalmi Figyelő, 6/66–73. p.

Összeállította: ZAHARI ISTVÁN

SZÁMUNK SZERZŐI

CSÉVE ANNA (1956) irodalomtörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum főmuzeológusa

EISEMANN GYÖRGY (1952) irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

KÁLI ANITA (1990) a Miskolci Egyetem doktorandája, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa

KISS ÁDÁM LÁSZLÓ (1982) angol-francia szakos bölcész

KLAJKÓ DÁNIEL (1997) Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát és a szegedi Grand Café munkatársa

LAKATOS ISTVÁN (1980) képregényrajzoló, író

MAKKAI T. CSILLA (1994) digitális bölcész, az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központjának munkatársa, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

MÁRJÁNOVICS DIÁNA (1988) irodalomtörténész, kritikus, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa

NAGY LEVENTE (1967) irodalomtörténész, Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

SZILÁGYI ZSÓFIA (1973) irodalomtörténész, a Szegedi Tudományegyetem oktatója

TANOS MÁRTON (1986) irodalomtörténész

TÓTH RAMÓNA MIRTILL (1999) a Kalligram és a Napkút Kiadó szerkesztője

TÖRÖK LAJOS (1970) irodalomtörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója

VÁCZI BALÁZS (1994) a budapesti Kosztolányi Dezső Gimnázium magyartanára

VARGA EMESE (1994) digitális bölcész, az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központjának munkatársa

VÉTEK BENCE (1995) digitális bölcész, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének munkatársa

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

zöld veltelini

rozé cuvée

vörös cuvée

rajnai rizling-
chardonnay

Etyek-Budai
Velence
irsai olivér
2018

cserszegi
fűszeres

Magazin a Velencei-tóról!

TARTALOM	
	18
	7
	24
	13
	36
	10
	32
	46 and 40
	49
	56

HALÁSZ GEDEON ESEMÉNYKÖZPONT

A Velencei-tó térségének egyedülálló központja közel 1000 négyzetméteren várja céges és magán megrendelőit a főváros vonzáskörzetében, Kápolnásnyéken.

HALÁSZ
GEDEON
KÖZPONT

KÉPZÉSEK

KONFERENCIÁK

RENDEZVÉNYEK

esemenykozpont.hu [esemenykozpont](https://www.facebook.com/esemenykozpont)

+36204456556 rendezveny@esemenykozpont.hu

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

VILÁGBÓL VILÁGBA

**A 75 éves Kossuth-díjas
Pérel Zsuzsa kiállítása**

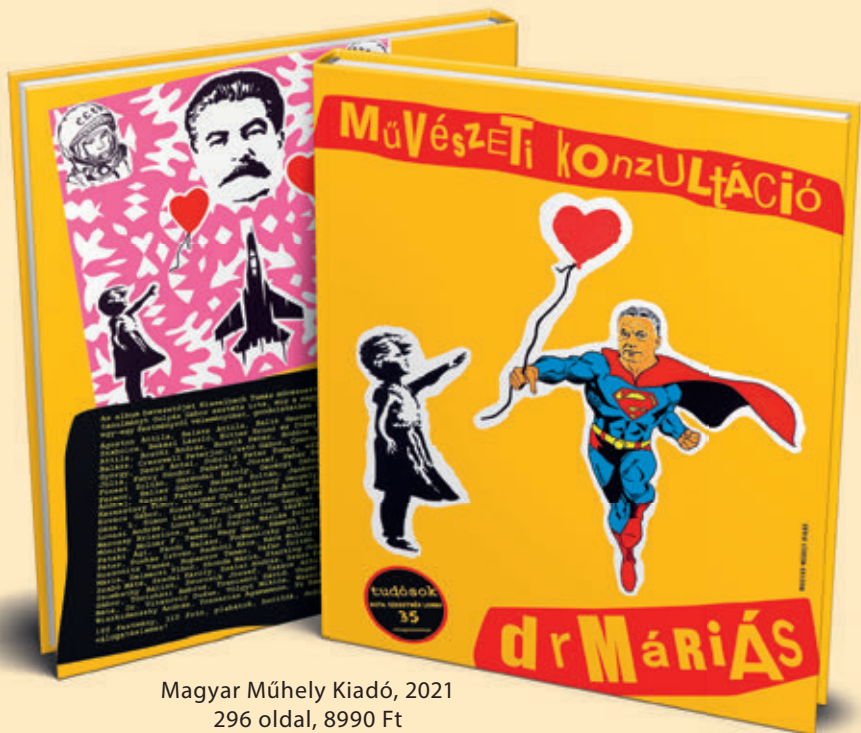
A kiállítás megtekinthető:

2022.03.26. – 2022.07.31.

Hétfő kivételével minden nap 10.00-16.00 óráig.

HALÁSZ-KASTÉLY

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10. • www.halaszkastely.hu

Magyar Műhely Kiadó, 2021
296 oldal, 8990 Ft

160 festmény, 110 fotó, plakátok, borítók, dokumentumok és egy kegyetlen Tudósok válogatáslemez!

A korunkra oly jellemző nemzeti konzultációk mintájára drMária a saját művészetével kapcsolatban indított művészeti konzultációt, amelyben egy-egy alkotásával kapcsolatban kikérte fontos emberek véleményét Karácsony Gergelytől Bődöcs Tiborig, Lovasi Andrástól Till Attiláig, Bukta Imrétől Ladik Katalinig, Gerendai Károlytól Györfi Pálig, Pataki Ágitól Fábry Sándorig, Mécs Mónikától Pándi Balázsig és még hosszan sorolhatnánk.

Ami ennek nyomán létreött, az egy soha nem látott mértékben színes és sokrétű album: drMária legjobb festményei mellett különleges tárlatvezetesként ott állnak a korunk szellemiségét képviselő személyek kapcsolódó szövegei, alattuk pedig képenként az alkotó saját szövegei is. Ezekben elmondja az adott festmény inspirációját, történetét, értelmezését, sorsát, valamint egy-egy olyan fénykép is társul a festmény-szöveg együtteshez, amely családi, művészeti vagy dokumentációs tartalommal egészítve ki teszi sokrétűségét teljessé.

**KERESSE A KÖNYVESBOLTOKBAN
A MAGYAR MŰHELY KIADVÁNYÁT!**

Gondolat-Jel

A Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
nyelvtudományi könyvsorozata

Előkészületben:

Palágyi László: Morfológia az egésztől a részekig. A magyar főnév esete

A kötetek megrendelhetők vagy kedvezményesen megvásárolhatók a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében:
1072 Bp., Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: szif.szferk@gmail.com • www.szepirodalmfigyelo.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

22001 >

Ára: 600 Ft

